

# MÆND AF FAGET

De norske hæroffiserers militærfaglige anskuelser  
på midten av 1800 – tallet

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo



Stein Helge Kingsrød

Høsten 2011



## *Forord*

---

Da har arbeidet med masteroppgaven omsider nådd slutten, og det er tid for et lite tilbakeblikk. Først og fremst må jeg takke min veileder Odd Arvid Storsveen som har fulgt arbeidet med oppgaven med skarpt blikk og underveis gitt gode råd og tips for hvordan alle mine sprikende ideer kunne bli til en oppgave. Jeg vil også takke for alle de interessante og festlige samtalene om 1800- tallets gjøren og laden. Deretter vil jeg takke Palle Ydstebø ved Forsvarets Høyskole for gode innspill, og idéutveksling i forbindelse med de fagmilitære aspektene. Dernest vil jeg takke Magnus Håkenstad for interessante faglige samtaler og bistand med utformingen av oppgaven, og Maja Håkenstad for god teknisk bistand med design av kart. Takk også til Unni og Mette ved Forsvarsmuseets bibliotek for profesjonell og god faglig bistand.

Til slutt vil jeg takke min kjære kone Katrine for hennes oppmuntring og tålmodighet under hele skriveprosessen.

Stein Helge Kingsrød  
Blindern, 4. november, 2011



## *Innholdsfortegnelse*

---

Forord .....	i
Innholdsfortegnelse .....	iii
<b>1 Innledning .....</b>	<b>1</b>
Problemstilling og avgrensning .....	3
Oppgavens disposisjon .....	5
Forskningsstatus og teoretisk utgangspunkt .....	7
Funksjonelle og samfunnsmessige imperativer .....	10
Teori, metode og kilder .....	11
Begrepsavklaring .....	13
<b>2 En ny styreform – en ny militær hverdag .....</b>	<b>15</b>
Sikkerhetspolitisk strategi – det politiske nivået .....	15
Hærens organisering .....	17
Utdanningssystemet for offiserene .....	20
Debatt om utdanningssystemet .....	22
De militærintellektuelle .....	24
Oppsummering .....	25
<b>3 Utvikling av doktriner .....</b>	<b>27</b>
Det militærstrategiske nivå – og den operative planleggingen.....	28
Sentralforsvarsdoktrinen.....	28
Internasjonal militærteori .....	30
Sentralforsvar vs. periferiforsvar .....	34
Utvikling av konkrete scenarier.....	36
Sentralkommisjonen for Norges befestningsvesen.....	38
Nye trender i militære operasjoner – et fleksibelt innsatsforsvar .....	41
De vitenskapelige og de byråkratiske offiserer – ulike profesjonsidentiteter .....	43
Oppsummering .....	45
<b>4 Utformingen av Forsvaret – ulike prinsipper for verneplikten .....</b>	<b>49</b>
Vernepliktsidealet.....	49
Vernepliktsdebatten i Storting og Regjering 1846- 1848.....	53

Vernepliktsdebatten i Storting og Regjering 1850-1853 .....	57
Den andre vernepliktskommisjon 1850 .....	64
Vernepliktlovens behandling i Stortinget .....	74
Oppsummering .....	77
<b>5 Offisersidentitet i utenrikspolitikken .....</b>	<b>80</b>
Kongens utenrikspolitiske skifte .....	81
Maktskandinavismen .....	93
Oppsummering .....	96
<b>6 Avslutning og konklusjon .....</b>	<b>99</b>
<b>Kilder og litteratur .....</b>	<b>106</b>
Uttrykte kilder.....	106
Trykte kilder .....	106
Litteratur .....	107
Illustrasjoner .....	110

# 1 Innledning

---

Utformingen av en nasjonal forsvarspolitikkk var en relativt ny øvelse for de norske myndighetene etter 1814. Den norske hæren hadde riktignok siden midten av 1600-tallet vært en selvstendig enhet i den dansk- norske staten, men Hæren hadde aldri vært noe strategisk tyngdepunkt i statens utenrikspolitikkk. De operasjonene den norske hæren hadde blitt satt inn i hadde som regel hatt en sekundær betydning for utfallet av krigene Danmark- Norge hadde vært med i.<sup>1</sup> Da Norge i 1814 fikk hevet sin status fra provins til stat, kunne norske myndigheter i prinsippet utforme Hæren etter egne politiske målsetninger. I unionens første tid ble imidlertid denne utformingen underlagt så trange rammer at den ikke kan sies å være et uttrykk for noen egne norske forsvarspolitiske prioriteringer og målsetninger, men mer en konsekvens av de føringene og begrensninger som den nye unionspartneren ga.<sup>2</sup>

Sverige hadde klare militærpolitiske målsetninger for unionen, der utformingen av et norsk forsvar skulle imøtekomme svenske behov. Men også de trange finansielle rammene satte store begrensninger for hva Norge kunne holde av forsvarskrefter. Det norske offiserskorpset hadde dermed i unionens første tid nok med å berge stumpene av det forsvaret de hadde vært en del av. De hadde liten anledning til å gjøre seg noen betraktninger om hva slags forsvar staten Norge egentlig hadde behov for, og enda mindre anledning til å gjøre noe med det. Det var ikke før en ny generasjon offiserer tok over på 1830 og 1840- tallet at det igjen ble drøftet hvordan Forsvarets utforming burde være. Mulighetene for å diskutere en egen norsk forsvarspolitikkk bedret seg også i denne perioden, da det svenske presset for en sterkt sammenknyttet union roet seg en del fra 1830.<sup>3</sup> Statens finanser hadde da også i en slik grad bedret seg at man heller ikke uten videre kunne avfeie behov for utvikling av Forsvaret med økonomiske argumenter.<sup>4</sup> Utover på 1850- tallet gikk imidlertid unionen igjen inn i en fase som var preget av en svensk politisk offensiv, der det var et ønske om å formalisere forholdet

---

<sup>1</sup> Geir Atle Ersland/Terje H. Holm, *Norsk forsvarshistorie, bind I: Krigsmakt og kongemakt*, (Bergen, Eide Forlag AS, 2000), 308

<sup>2</sup> Roald Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, (Bergen: Eide Forlag, 2001) Her hevder Berg at den norske militærpolitikken i årene etter 1814 i stor grad ble styrt av svenske interesser.

<sup>3</sup> Jens Arup Seip, *Utsikt over Norges historie, Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 3. utgave, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 2002, 1. utgave 1981), 32

<sup>4</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 2001, 145

til broderriket ytterligere, og der spesielt en samordning av forsvarskreftene var sentrale.<sup>5</sup> Dette tvang dermed den faglige debatten som hadde foregått noen år blant offiserene, til også å bli en forsvarspolitisk debatt i rikspolitikken.

Sveriges union med Norge hadde først og fremst en militærstrategisk begrunnelse, med den skandinaviske halvøy som en naturlig militær enhet.<sup>6</sup> Den svenske militære ledelsen vurderte den svenske østkyst som det mest utsatte angrepspunktet hvis unionsrikene en gang skulle bli angrepet, og områdene rundt Stockholm og de store sjøene i Sverige ble regnet som den mest sannsynlige krigsskueplass for en eventuell krig. Det norske bidraget i et slikt scenario var å stille med en mobil og slagkraftig kontingent for å slåss side om side med den svenske hæren i dette området. Men dette scenario tok ikke høyde for at andre deler av unionen kunne bli angrepet, enten isolert fra øvrige operasjoner, eller samtidig med et angrep på de svenske hovedavsnittene. Hva skulle Norge i en slik situasjon verge seg med?

Norske militære planleggere sto dermed ovenfor et strategisk dilemma. Dilemmaet besto i motsetningen mellom å organisere et tilstrekkelig utstyrt og øvet forsvarsvesen som raskt kunne forflyttes til de svenske kjerneområder, og et forsvarsvesen som også dannet en nasjonal beredskap i tilfelle hovedscenarioet ikke var det eneste scenarioet som slo til. Stilt opp mot dette dilemmaet kom i tillegg det sivile ønsket om ikke å pålegge innbyggerne i Norge større byrder til militærvesenet enn strengt nødvendig. Det ble derfor nødvendig å prioritere mellom disse to scenarioene innenfor en begrenset ressurstilgang.

Det første scenarioet innebar at Hæren skulle settes opp i Norge, før den ble forflyttet til krigsteateret i Sverige. Dermed måtte styrken gjøre seg uavhengig av operasjonsplaner som bygget på lokalkunnskap, kjennskap til terrenget, og på forhånd utbygde festninger og militæranlegg. Derimot burde en utforming av Forsvaret heller legge vekt på kvalitet, det vil si et begrenset antall soldater med moderne materiell og nok øvelser, samt et befalskorps som var øvet i å lede operasjoner med mobile styrker. Utfordringer knyttet til at soldatene kanskje ikke følte den samme entusiasmen ved å kjempe under fjerne himmelstrøk, i motsetning til hvis de skulle kjempe for sin egen bygd og by, kunne antageligvis kompenseres for ved økt trening og disiplin.

---

<sup>5</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 31

<sup>6</sup> *Ibid*, 29



For å møte behovet for forsvaret av det norske territoriet, måtte utformingen heller innrettes med en større vekt på kvantitet, det vil si et stort nok antall til å holde en viss beredskap i flere landsdeler samtidig. Den lavere kvaliteten som nødvendigvis ville bli en konsekvens av en slik numerisk økning, kunne kompenseres for ved at soldatene sannsynligvis ville være mer motivert, og at befalet hadde kjennskap til lokale forhold slik at de bedre kunne utnytte terrengets egenskaper og lokalbefolkningens sympati. I tillegg kunne det bygges fortifikasjonsanlegg og festninger på strategiske punkter for å forsterke operasjonene. Det siste ville naturligvis være en irrelevant foranstaltning hvis styrkene skulle brukes andre steder.

Offiserskorpset var i løpet av perioden denne forsvarsdebatten foregikk, inne i en profesjonaliseringsprosess der offisersyrket ble et mer rendyrket fagfellesskap.<sup>7</sup> Dette gav en stamme av fagfolk som på heltid kunne vie seg til det militære faget, og som dermed i større grad fikk rollen som faglige rådgivere enn selvstendige politiske aktører. Betydningen av den militærfaglige ekspertisen for ledelsen av Forsvaret kom til uttrykk ved flere anledninger i perioden. Blant annet ble det ved kgl. res, 7. februar 1846 etablert et militært ekspedisjonskontor i Armédepartementet.<sup>8</sup> Årsaken til opprettelsen var at et stort antall saker som var til behandling krevde ”en større og mer omfattende Indsigt i Gjendstandenes indre Beskaffenhed.”<sup>9</sup> Derfor gikk man inn for å ansette flere ”Mænd af Faget”<sup>10</sup> i departementet, for å kunne bidra med militærfaglig ekspertise i ledelsen og utformingen av det nasjonale forsvar.<sup>11</sup> Uttrykket ”Mænd af Faget” ble hyppig benyttet som betegnelse, både internt og eksternt, på den faglige sakkyndigheten i forsvarssaker, og var beskrivende for profesjonsidentiteten til en stor del av offiserskorpset. I denne oppgaven vil jeg undersøke disse ”Mænd af Faget” sine innspill, og deres betydning for utformingen av norsk forsvarspolitik ved midten av 1800-tallet.

### ***Problemstilling og avgrensning***

Unionen med Sverige var en påtvunget union, og forholdet mellom unionspartneren Sverige og de nasjonale kreftene i Norge satte sitt preg på store deler av unionstiden. I følge

---

<sup>7</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 87

<sup>8</sup> Truls Hobæk, ”Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854: Formalisme, konstitusjonalisme og anti-unionisme”, (Hovedoppgave i historie ved Universitet I Oslo, våren 1969), 4

<sup>9</sup> Sitatet er hentet fra Hobæk, s 4

<sup>10</sup> Ibid

<sup>11</sup> Ibid

historikeren Terje H. Holm kan militærhistorien fra unionstiden fungere som en termperaturmåler for forholdet mellom unionsrikene.<sup>12</sup> Han deler den politiske unionshistorien i grove trekk i tre. Anspent til å begynne med, rolig i midten, og anspent på slutten igjen. I den midtre perioden ble det også gjort større anstrengelser for å samarbeide om forsvarspolitikken, enn i perioden før og etter. De svenske initiativ for en tettere unionell integrasjon, ble i følge Jens Arup Seip møtt av et todelt Norge, der den ene parten nå var med på en tettere union, mens den andre parten motsatte seg alle samordningsforsøk, selv om det medførte en fortsatt unionell ulikhet mellom Norge og Sverige.<sup>13</sup> Det var en fagmilitær utfordring å finne en god balansegang mellom en forsvarsstruktur som støttet opp om unionsforsvaret, og samtidig ivaretok territorialforsvaret av Norge på en god måte. Det gikk derfor lett unionspolitikk i spørsmålet om den praktiske og prinsipielle utformingen av Norges væpnede styrker, og det var få innspill i forsvarsdebatten som ikke hadde unionspolitiske implikasjoner.

Denne oppgavens tese er imidlertid at de innspillene som ble gitt av de militære embetsmenn i den forsvarspolitiske debatten som utspant seg i perioden hovedsakelig var preget av *militærfaglige* vurderinger, og i mindre grad var preget av ulike politiske målsetninger i forhold til unionspartneren Sverige. Fra denne hovedtesen har jeg utledet følgende problemstillinger:

- a) *Hvilke* militærfaglige begrunnelser ble brukt i de innspill som kom fra offiserene i den forsvarspolitiske debatten?
- b) *Hvordan* ble de militærfaglige innspillene utformet til praktisk politikk i møte med andre samfunnsmessige hensyn, og det politiske miljøet i Norge, og *hva* kan disse innspillene fortelle om offiserskorpsets profesjonsidentitet?

Oppgaven konsentrerer seg om tidsrommet 1830 til 1860. Dette var en periode med relativt stabile unionspolitiske forhold. Dette gjorde det mulig for svenske myndigheter å ta opp igjen målsetningene fra 1814 med å samordne Norge og Sveriges forsvarskrefter til et mer samordnet forsvar av unionen. Den bedre statsøkonomien gjorde det også mulig for de norske myndighetene å ta opp igjen prinsippene i Grunnloven med allmenn verneplikt, og dermed dimensjoneringen av forsvarsstyrken, uten å være bundet av økonomiske begrensninger. Dette var også en turbulent periode ute i Europa, der krigen ved flere

---

<sup>12</sup> Knut Arstad (red.) *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814- 1905*, Terje H. Holm, "Reetableringen av den norske landkrigsmakten etter 1814", (Oslo, Forsvarsmuseet. 2007)

<sup>13</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 31

anledninger kom nært innpå De forente riker. Denne turbulensen var foranledningen til en endring av unionens utenrikspolitikk, der spesielt kongens aktivisme for å bringe unionen inn på vestmaktens side under Krim-krigen brøt med den til da gjeldende nøytralitetslinje, noe som igjen fikk følger for forsvarsdebatten.

Det hadde vært en rekke kommisjoner og utredninger angående militærvesenet også tidligere i denne perioden, men disse fikk mindre betydning, enten som følge av det kjølige unionspolitiske forholdet, eller av økonomiske begrensninger.<sup>14</sup> Jeg vil derfor konsentrere meg om kommisjons-, - og komitéarbeid om forsvarssaker i den siste delen av perioden, der unionskomiteen for samordning av unionens forsvarskrefter i 1857 danner den siste. Likevel vil jeg se tilbake på offiserenes innspill i de tidligere kommisjonene for å spore en eventuell kontinuitet i den militærfaglige argumentasjonen. Oppgavens tema er hvilken tilnærming *Hærens* offiserer hadde til forsvarsspørsmålet. Dette vil også omfatte deres tanker om utformingen av sjøforsvaret, men det er viktig å påpeke at det er Hærens offiserer og deres militærfaglige univers jeg vil belyse, og det trenger ikke nødvendigvis være de samme som for samtidige sjøoffiserer. Av plasshensyn har jeg også måttet konsentrere meg om offiserseliten, det vil si de mest sentrale offiserene i Hærens ledelse, i skolevirksomheten, og armédepartementet.

### ***Oppgavens disposisjon***

Hensikten med denne oppgave er å undersøke hva som formet profesjonsidentiteten til offiserseliten i den norske hæren, og hvordan denne ble påvirket av unionsforholdet til Sverige. Jeg vil først undersøke hvilke militærfaglige vurderinger som ble gjort i forhold til hva som var det beste forsvaret av Norge og unionen, og hvordan dette dermed burde organiseres. Deretter vil jeg finne ut av hvordan offiserene argumenterte militærfaglig under skiftende politiske forhold. Med dette ønsker jeg å danne et bilde offiserenes rolleforståelse i samfunnet og i forhold til unionen, og av hvordan samspillet var mellom de militære embetsmenn og den politiske eliten. Dermed håper jeg å kunne gi et bidrag til å forstå offiserenes rolle som embetsmenn på midten av 1800-tallets Norge.

---

<sup>14</sup> Av disse er Sentralkommisjonen for Norges befestningsvesen og flåteplanen fra 1836 de mest sentrale. Samme år ble også landvernet gjenopplivet, om enn med store mangler på bafalssiden, og med lite øvelse for mannskapene. Berg, *Norsk forsvarshistorie*, 116 og 120

I det neste kapittelet vil jeg gi en kort beskrivelse av europeiske sikkerhetspolitiske utviklingstrekk, og unionens sikkerhetspolitikk sett i lys av denne. Herunder vil jeg gi en kort beskrivelse av forsvarets organisasjon etter forsvarsreformen i 1816, og de forandringer denne organisasjonen gjennomgikk i de påfølgende tiårene. Dette vil danne bakteppet for den videre analysen.

Videre vil jeg i kapittel 3 ta for meg den første problemstillingen. I utformingen av en stats forsvarspolitik er det flere hensyn å ta, og de militærfaglige hensyn er bare et av dem. Økonomiske, politiske og ideologiske hensyn kan spille en vel så stor rolle. I dette kapittelet vil jeg derimot først og fremst fokusere på det militærfaglige perspektiv i forbindelse med utformingen av unionens forsvarspolitik. Ved å analysere de militærfaglige argumentene i lys av samtidens militærteori og tenkning om effektiv landmakt, ønsker jeg å skape en større innsikt i dette perspektivet, og dermed bidra til en bredere forståelse for de forskjellige prinsippene som ble lagt til grunn for utformingen av norsk landmakt.

I kapittel 4 vil jeg undersøke på hvilken måte de ulike militærfaglige perspektivene ble forsøkt omgjort til praktisk politikk, i forhold til de øvrige samfunnsmessige hensyn. Debatten om verneplikten vil danne rammen for denne analysen. Et sentralt aspekt i denne debatten, er hvordan de ulike og til dels motstridende militærfaglige argumentene var påvirket av offiserenes egen forståelse av militærvesenets rolle i samfunnet. Målsetningen med dette kapittelet vil derfor være å finne hvilke prinsipielle forskjeller som preget debatten om Forsvarets utforming. Dermed ønsker jeg å kaste lys over de politiske strukturene som var med å prege forsvarsdebatten i den norske embetsmannsstaten, og deres ulike profesjonsetiske anskuelser.

I kapittel 5 vil jeg undersøke i hvilken grad den internasjonale storpolitikken påvirket den norske forsvarspolitiske debatten, og om de militærfaglige argumentene ble farget av den internasjonale utviklingen. Dette spørsmålet vil jeg se i lys av problemstillingene knyttet til den skandinavistiske bevegelsen under den dansk- tyske konflikten, og i forholdet til de europeiske stormaktene under Krim- krigen. I denne perioden igangsatte kong Oscar I et utenrikspolitisk kursskifte, og hensikten med dette kapittelet vil være å finne ut om, - og hvordan dette utenrikspolitiske kursskiftet påvirket den militærfaglige argumentasjonen, og hvilken forsvarspolitisk følger det i så fall fikk.

I avslutningskapittelet vil jeg foreta en gjennomgang av de mest sentrale trekkene ved offiserskorpsets profesjonsidentitet, sett i lys av deres militærfaglige argumentasjon. Deretter vil jeg drøfte mine funn i forhold til tidligere forskning, og vurdere om denne har gitt et fullstendig og riktig bilde av aktørene og drivkreftene i utformingen av forsvarspolitikken ved midten av 1800- tallet.

### ***Forskningsstatus og teoretisk utgangspunkt***

Militærhistorie har ikke hatt noen fremtredende rolle i norsk historieforskning etter krigen. I Norge hadde militærhistorien sin storhetstid i perioden fra 1895 til 1914. I likhet med den da rådende historiske skolen til blant annet Johan Ernst Sars, var også militærhistorikerne (som oftest var offiserer) preget av et utviklingsperspektiv i sin analyse, der det norske folk gradvis gjenoppdaget sin nasjonale tilhørighet, som til slutt førte til selvstendigheten på Eidsvoll. Militærhistorien fra denne perioden kjennetegnes med sin nære tilknytning til den nasjonale oppvåkning og utvikling mot nasjonal selvstendighet. Militærvesenet ble fremstilt som en sentral nasjonsbyggende og – bevarende kraft.<sup>15</sup> Oberst C. O. Munthe hevdet i forordet til sin lærebok i krigshistorie fra 1914 at: ”Vor hær var en folkets hær, tidligere og i en dypere mening enn de fleste andre hære, [...] Vor hær var aldri noen stat i staten”.<sup>16</sup> Oberst Henrik A. Angell med sin *Syv aars-krigen for 17. mai* er nok et eksempel på denne tradisjonen, der det er et sterkt patriotisk fokus på de militæres rolle i krigene før og i 1814. I likhet med Munthe mente også Angell at militærvesenet slik det fremsto i tiden rundt 1814 var et resultat av den utviklingen den norske nasjonen hadde vært igjennom, og som resulterte i friheten på Eidsvoll. På bakgrunn av at den norske hæren var norsk og ikke dansk, var heller aldri Hæren blott et instrument for staten, men en nasjonens symbolbærer og representant.<sup>17</sup> Etter krigen har imidlertid militærhistorikerne, med noen hederlige unntak, i liten grad fulgt med på den akademiske utviklingen innen historiefaget. Den tradisjonelle forsvars- og avdelingshistorien har vært preget av stort engasjement og nidkjært arbeid, men med et noe nærsynt fokus på tekniske anliggender, og har i mindre grad evnet å se militærvesenet som en del av samfunnet.<sup>18</sup>

---

<sup>15</sup> Rolf Hobson og Tom Kristiansen, *Militærmakt, Krig og historie. En innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager*. (IFS Info 6/1995), 23

<sup>16</sup> C.O.Munthe, *Den norske hær indtil 1814*, (Kristiania, Grøndahl Søns bogtrykkeri 1914)

<sup>17</sup> Rolf Hobson og Tom Kristiansen, *Militærmakt, Krig og historie. En innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager*. (IFS Info 6/1995), 23

<sup>18</sup> Magnus Håkenstad, *Den norske mobiliseringshæren 1950-1970: Rasjonelt kompromiss, eller nasjonal livsløgn?* (Oslo, Institutt for forsvarsstudier, 2010), 13

Den norske historieforskningen om unionstiden er mangfoldig, men har stort sett fokusert på de indrepolitiske forholdene i Norge under unionstiden. Temaene for forskningen om perioden har i hovedsak dreid seg om økonomisk, sosial og konstitusjonell utvikling, og i den grad norske utenrikspolitiske interesser har blitt behandlet har dette ofte begrenset seg til forholdet til unionspartneren Sverige.<sup>19</sup> Dette er kanskje ikke så rart, siden utenriks- og sikkerhetspolitikk som sådan i første rekke var et svensk anliggende, og ble ikke på samme måte så sentralt i det norske samfunnet på 1800- tallet, og dermed ikke i samme grad et tema for norsk historieforskning. Dermed har offiserenes syn på forsvarets utforming og oppgaver ofte blitt tolket som et ledd i den indre politikk. En innfallsvinkel har blant annet vært *Våpen mot folket* serien av Ottar Strømme, der det blir tatt utgangspunkt i at de militære i hovedsak så det som sin oppgave å tjene den herskende klasse, ved å undertrykke det brede lag av folket.<sup>20</sup> Nils Ivar Agøy har på sin side, i sin *For konge og fedreland?* tatt utgangspunkt i Norges kamp for å markere sin selvstendighet ovenfor Sverige, spesielt i siste del av unionen og under Venstres ledelse, og tolker offiserenes adferd og utspill i lys av dette, enten som progressive liberale som sluttet opp om den nasjonale politikken, eller som konservative og kongetro representanter for fortsatt unionell tilknytning.<sup>21</sup> Jeg mener derfor at nettopp fordi utenrikspolitikken fra et norsk perspektiv i unionstiden var så snever, og historieforskningen om Norge i unionstiden i liten grad har omfattet utenrikspolitikken, har heller ikke offiserene, som i første rekke har sin funksjon i det utenriks, - og sikkerhetspolitiske domene, blitt tilstrekkelig analysert ut fra sitt eget ståsted.<sup>22</sup>

Offiserenes bidrag til nasjonsbyggingsprosessen etter 1814, og deres sentrale funksjon som praktiske embetsmenn som sto bak mye av den infrastrukturen som den nye staten hadde behov for, har blitt grundig beskrevet i Roald Bergs bind 2 av *Norsk forsvarshistorie*. Dette verket har tatt for seg et stykke norsk historie som ikke før har blitt tilstrekkelig belyst, og er et meget viktig bidrag til forståelsen av de militære embetsmennenes betydning for den unge staten Norge. Roald Berg har også tatt for seg den forsvarspolitiske utviklingen fra midten av århundret, og har dermed gitt verdifull bakgrunnsinformasjon til denne oppgaven spesielt, ved

---

<sup>19</sup> Et unntak er i Norsk utenrikspolitisk historie, del III. Alf Kaartveit tar i innledningen opp spørsmålet om det er meningsfullt å snakke om en selvstendig norsk utenrikspolitikk under unionstiden. Han hevder at Norge hadde en viss innflytelse så lenge utenrikspolitikken var kongelig dominiert, men tapte seg etter hvert som kongemakten mistet innflytelse.. Narve Bjørgø, Øystein Rian, Alf Kaartveit, *Norsk utenrikspolitisk historie, bind 1: Selvstendighet og union, fra middelalderen til 1905*, (Oslo, Univeristetsforlaget AS, 1995) 233-234

<sup>20</sup> Ottar Strømme [Lars Borgersrud], *I tilfelle opprør*, (Forlaget Oktober A/S, Oslo 1979)

<sup>21</sup> Nils Ivar Agøy, *For konge og fedreland?* (Oslo, Den norske historiske forening, 2001).

<sup>22</sup> Heller ikke Kaartveit i *Norsk utenrikspolitisk historie* har belyst det militære aspektet i særlig grad.

å sette denne utviklingen og den forutgående debatten inn i en større historisk ramme. Når han beskriver den forsvarpolitiske debatten, har imidlertid også Berg til dels begrunnet de ulike synspunktene med indrepolitiske forhold, nemlig som ulike politiske strategier som ble brukt for å styrke Forsvaret i den interne budsjettkampen.<sup>23</sup> Denne begrunnelsen har nok en viss berettigelse. Ved en grundig analyse av de fagmilitære innspillene fra disse ”Mænd af Faget”, vil jeg imidlertid forsøke å finne ut om det også var genuin fagmilitær uenighet om hva som ville være det beste forsvaret av Norge som satte sitt preg på offiserenes innspill i debatten, og ikke bare ulik oppfatning av hvilke argumenter som ville gjøre størst inntrykk på de bevilgende myndigheter.

Det grunnleggende premisset i Bergs fremstilling, er at offiserskorpset var preget av to hovedstrømninger. På den ene siden var de nasjonalmilitære som ønsket et nasjonalt forsvar med fokus på forsvar av utelukkende norske interesser, og frigjort fra det svenske militære systemet. På den andre siden var de militærunionelle som ønsket en tettere militær integrering med svenske stridskrefter for et felles forsvar av hele unionen.<sup>24</sup> Denne oppfatningen har han til felles med Edgeir Benum i hans bind 2 om *Sentraladministrasjonens historie*. Her legges det mer vekt på den politiske ideologien som preget tidsånden, fremfor fagmilitær uenighet. Etter Benums mening blir offiserskorpset oppstykket etter uenighet om militærunionismen, der de yngre offiserene var tilhengere mens de eldre offiserene var mer skeptisk. Han mener også at de sistnevntes standpunkt var begrunnet med hensyn til hva som ville medføre størst bevilgninger, og at den eldre offisersgenerasjonen heller tok mer hensyn til stemningen i Stortinget og konstitusjonelle regler, enn krav fra armékommandoen.<sup>25</sup> Benums fremstilling er igjen basert på Truls Hobæks hovedoppgave i historie fra 1869, der ideen om denne inndelingen i en nasjonalmilitær og en militærunionell fraksjon første gang blir lansert.<sup>26</sup>

Ole Kolsrud har videreført denne forståelsen, og hevder i likhet med Benum at offiserskorpsets eldre og yngre offiserer sto mot hverandre i spørsmålet om unionell integrering av Forsvaret. De yngste tok til orde for en sterkere integrering, mens de eldre ville ha et sterkere fokus på et nasjonalt forsvar.<sup>27</sup> Han legger videre til grunn at dette i alle fall i en viss forstand dreide seg om ulike trusseloppfatninger. Et forsvar mot en felles ytre fiende ville

---

<sup>23</sup> Roald Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2, 1814- 1905 Profesjon, union, nasjon*, (Bergen: Eide Forlag, 2001), 150

<sup>24</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 2001, 142

<sup>25</sup> Edgeir Benum, *Sentraladministrasjonen historie, bind 2: 1844 – 1884*, (Oslo, Universitetsforlaget, 1979), 254

<sup>26</sup> Hobæk, ”Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854”, 69

<sup>27</sup> Ole Kolsrud, *Maktens korridorer: Regjeringskontorene 1814 – 1940*, (Oslo, Universitetsforlaget, 2001), 263

tale for en tettere unionell integrering, slik de yngre offiserene gjorde. Men en for tett integrering med svenske forsvarskrefter ville i seg selv true Norges selvstendighet, noe de eldre offiserene formet av frihetsdrømmene fra 1814, ikke kunne akseptere. Dermed tok de til orde for et nasjonalt forsvar.<sup>28</sup> I denne fremstillingen ønsker jeg å gå dette premisset nærmere etter i sømmene, og undersøke om en slik inndeling kan forsvares.

### ***Funksjonelle og samfunnsmessige imperativer***

For å forstå utformingen av en militær organisasjon må samfunnets politiske realiteter, økonomiske prioriteringer eller kulturelle preferanser tas i betraktning. Denne læresetningen er sentral i den såkalte ”war and society”- tilnærmingen, som presiserer at militærvesenet ikke kan ses som en autonom enhet, men blir formet av et samspill mellom indre og ytre faktorer. Samuel P. Huntington formulerte i 1957 sin klassiske tese om faktorene som former utviklingen av militære organisasjoner. Her beskriver han militære institusjoner som en funksjon av to krefter, de funksjonelle og de samfunnsmessige imperativer. De funksjonelle imperativer blir utledet fra den trusselen som oppleves mot samfunnet, og de samfunnsmessige imperativer blir utledet fra sosiale, ideologiske og de dominerende institusjonene i samfunnet. Huntington mener at militære institusjoner som bare å reflektere samfunnsmessige imperativer kan bli irrelevante i forhold til sin opprinnelige militære funksjon, mens på den annen side så kan militære styrker som bare reflekterer de funksjonelle imperativer bli umulig for samfunnet å holde.<sup>29</sup>

Den eksisterende forskningen om militærvesenet under unionstiden har etter mitt syn hovedsakelig fokusert på de sosiale imperativer i analysen, og i for liten grad vurdert de funksjonelle imperativene, altså de fagmilitæres vurdering av hva som ville være effektiv og nødvendig militærmakt i møte med de truslene de så for seg. For å ta de funksjonelle imperativer i betraktning er det nødvendig å sette seg inn i periodens militærfaglige forståelseshorisont. Hva var det militærmakten skulle være funksjonell i forhold til? Hva anså de som deres primære arbeidsoppgaver? Hvilket pensum hadde offiserene på sine læresteder, og hvilke teorier og erfaringer brukte de i argumentasjonen sin? Kort sagt; hva besto deres militærfaglige ekspertise i? Og dernest,

---

<sup>28</sup> Kolsrud, *Maktens korridorer*, 263

<sup>29</sup> Samuel P, Huntington, *The soldier and the state: The theory and politics of civil- military relations*, (New York: Vintage Books, 1964), 2.



hvordan påvirket denne ekspertisen samspillet av funksjonelle og sosial imperativer i utformingen av det norske forsvaret?

### ***Teori, metode og kilder***

I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i tre hovedfaktorer som kan forklare offiserenes syn på forsvaret. Den første er den militære ekspertisen aktørene satt inne med. Dette vil være en kombinasjon av to deler. Trusseloppfatning og antagelsene om hvordan slike trusler best burde håndteres på den ene siden, og de teoretiske antagelsene og praktiske erfaringer som de bygde sine anbefalinger på. Dette kan i grove trekk betegnes som de funksjonelle imperativer, og er i særdeleshet det som kjennetegner de militærfaglige anskuelsene. Dette spørsmålet har jeg analysert i lys av samtidig internasjonal militærteori, der det teoretiske grunnlaget for offiserenes argumentasjon kom fra. Her har spesielt Azar Gats *A History of Military Thought*, vært til stor hjelp.<sup>30</sup>

Derne vil offiserenes syn på de militæres rolle i samfunnet være av betydning. Her dreier det seg først og fremst om hvilken ideologisk forankring forsvaret skulle ha, og hva som skulle være det moralbærende prinsipp for de militære, og hvilken profesjonsetisk strategi de benyttet seg av. I vurderingen av dette spørsmålet har jeg trukket på teorier innen militærsosiologien, og da spesielt nevnte Samuel Huntington og Morris Janowitz.<sup>31</sup> Forsvarets Høgskole har også gitt ut en bok om denne profesjonskulturen i Forsvaret i moderne tid, der profesjonskultur som begrep blir behandlet fra flere sider.<sup>32</sup>

Til sist vil det være et spørsmål om sikkerhetspolitikk. Hvilke politiske målsetninger skulle militærmakten være funksjonell i forhold til? Dette må ses i lys av den internasjonale konteksten dette utspant seg i. Det var en stund siden Napoleonskrigene, og den erfaringsrammen denne krigsperioden satte for debatten var i ferd med å svekkes. Det europeiske kongresssystemet hadde lagt et effektivt lokk på lignende revolusjonære bevegelser og voldelige eksesser, slik at Europa ikke hadde sett lignende krigsoperasjoner på mange år. På den annen side hadde revolusjonsåret 1848 vist at den relative stabiliteten var i ferd med å bli erstattet av en verdensorden der bruk av militærmakt igjen hadde blitt aktuelt. Innefor denne

---

<sup>30</sup> Azar Gat, *A history of military thought*, (New York: Oxford University Press, 2001)

<sup>31</sup> Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, (Glencoe, Illinois: Free Press of Glencoe, 1960)

<sup>32</sup> Håkan Edström, Nils Terje Lunde, Janne Haaland Matlary (red.) *Krigerkultur i en fredsnasjon*, (Oslo: Abstrakt Forlag AS, 2009)

konteksten åpnet det seg igjen muligheter for å se på krigføring som en mulighet for å fremme utenrikspolitiske målsetninger.

En grunnleggende regel i historieforskningen er at en fortidig epoke må tolkes ut fra sin egen kontekst. Historikeren kan ikke bruke sin egen forståelsesramme for å felle dom over fortidige handlinger. Men kan vi bruke vår egne erfaringer og forståelse av hendelser med paralleller i historien til å forstå en annen historisk epoke? Den tyske militærhistorikeren Hans Delbrück mente at forståelse av historien kom som et resultat av samspillet mellom praktisk erfaring og ideer. Han sammenlignet ikke bare mellom to forskjellige historiske epoker, men også fjerne historiske hendelser med de praktiske og tekniske realitetene fra hans egen tid.<sup>33</sup> Blant annet kritiserte han sine samtidiges ukritiske akseptering av gamle antikke historieverker som sannhet. Selv brukte han sin egen militære erfaring i en kritisk gjennomgang av antikkhistorien. Herodot hadde beskrevet at en athensk styrke med full utrustning angrepet 4.800 fot i fullt sprang i slaget ved Maraton. Dette var en umulighet hevdet Delbrück og kunne vise til moderne tyske soldater med lettere utrustning ikke kunne løpe mer enn to minutter i strekk med full utrustning, og med en norm på ca. 170 skritt i minuttet var derfor ca 350 skritt det maksimale de athenske hoplittene kunne ha løpt. Hans samtidige klassiske historikere ble på sin side forferdet over den manglende respekten han viste for de klassiske kildene, ved ikke å tolke deres utsagn bokstavelig. Forklaringen på denne tilsynelatende umuligheten var naturligvis den guddommelige inspirasjon de athenske soldatene hadde.<sup>34</sup>

En sammenligning av fortidige sakskomplekser med lignende sakskomplekser fra vår egen tid, kan som eksemplet ovenfor viser være et godt verktøy ved en kritisk gjennomgang av kildene. En forståelse av fortiden kan bli mer korrekt ved å bedømme datidens forhold opp mot vår egen erfaring fra lignende forhold. Jeg har derfor i denne oppgaven valgt å benytte meg av en del moderne begreper for å forklare forhold som har sine klare paralleller i moderne tid. Jeg tror det vil lette forståelsen å bruke begreper som vi forstår innholdet av, fremfor begreper som er fremmede for oss, men som vi likevel ilegger en, kanskje feilaktig, betydning. Forsvaret av 1850 var definitivt annerledes enn Forsvaret i moderne tid, men jeg tror likevel det var flere likhetstrekk enn forskjeller. Forsvaret i moderne tid har også gjennomgått en omorganisering, med en tilhørende forsvardebatt, og jeg tror det kan være

---

<sup>33</sup> Arden Bucholz, *Hans Delbrück & the German military establishment*, (Iowa City: The University of Iowa, 1985) 21

<sup>34</sup> Bucholz, *Hans Delbrück & the German military establishment*. 33

fruktbart i enkelte tilfeller å skjele til denne, når man skal analysere de forskjellige argumentene fra den forsvarsdebatten som foregikk i Norge på 1850- tallet.

Den forsvarspolitiske debatten foregikk både i offisielle og uoffisielle fora, og det er skriftlige levninger fra disse som vil utgjøre de viktigste kildene til denne oppgaven. De offisielle fora var gjerne kommisjons og komitéarbeid, med deres respektive innstillinger. Det meste av dette er gjengitt i *Stortingsforhandlingene*, men det hendte også at slike innstillinger ble formidlet som egne publikasjoner. Dernest vil offiserenes praktiske erfaringer, og hvordan de tolket samtidens utvikling innen landmakt og landkrigføring være et forklarende element. De mange artiklene i *Norsk Militært Tidsskrift* var til tider preget av en heftig ordveksling mellom ulike fagmilitære aspekter, og vil her gi nyttige opplysninger om hvordan de tolket utviklingen i samtiden, og hvordan de mente dette fikk betydning for norske forhold. Imidlertid er artiklene i dette tidsskriftet preget av å være av opposisjonell karakter, og er gjerne kritisk til de eksisterende tingenes tilstand. Det er dermed ikke sikkert at disse artiklene reflekterer synet hos alle offiserene. For å trenge bak den offisielle fasaden for den politiske hverdagen har også *stattholder Løvenskiolds rapporter* vært god lesning. Hans rapporter til kongen gir et godt innblikk i det politiske spillet på regjeringnivå, som ikke nødvendigvis reflekteres i de offisielle rapportene.

### ***Begrepsavklaring***

I det følgende avsnittet vil jeg redegjøre for noen av de begrep og faguttrykk som kommer frem i løpet av oppgaven.

**Strategi:** Vurderinger om hvordan man best skal benytte militærmakt få å nå de politiske målsetninger.

**Taktikk:** Vurderinger om hvordan utføre enkeltstående slag og trefninger.

**Operasjonskunst:** Vurderinger om hvordan felttog og større operasjoner skal utføres. Et mellomstadium mellom taktikk og strategi.

**Tirallieurer:** Soldater med stridsteknikk der det kjempet i åpne formasjoner slik at de bedre kunne utnytte lendet og individuelt initiativ. I Norge ofte kalt jegere, og de hadde en slags elitestatus. Eks. Det Norske Jegerkorps.

**Gevorben:** Vervet soldat. Hadde lønn fra staten, men måtte også livnære seg ved bierverv for å få pengene til å strekke til. Ble ofte brukt i garnisonsstedene

**Distriktslinjetropper/nasjonale tropper:** Soldater som bodde i distriktene, og ikke til stadighet var inne til tjeneste, men ble kalt sammen på årlige våpenøvelser eller til ordenshåndhevelse ved behov og på forespørsel.

**Milits:** En type landforsvarsordning (idealtipe) som baserer seg på rekruttering av soldater som til daglig har sivile yrker, og avdelingene er organisert med basis i soldatenes geografiske tilholdssted

**Stamhær/fanehær/stående hær:** En type landforsvarsordning (idealtipe) som baserer seg på soldater som først og fremst er fulltids militære, og soldatens geografiske opphav ikke har betydning.

**Linjen:** Den delen av Hæren bestående av de yngste årsklasser, og som normalt ble regnet å ha størst stridsverdi. Linjen besto av en nasjonal del (militslignende), og en gevorben del.

**Landvern:** Den delen av Hæren bestående av de eldre årsklasser, og besto ofte av soldater som var dimittert fra linjen. Hadde normalt en lavere stridsverdi enn linjesoldatene.

**Borgervern:** Tilsvarende landvernet, men bestående av byborgere, og hadde normalt området i og rundt byene som sine operasjonsområder.

**Landstorm:** Alle våpenføre menn i landet som kunne kalles ut i nødstilfelle. Hadde begrenset stridsverdi, utover enkelt vakthold i nærheten av hjemstedet.

**Kompani:** Taktisk avdelingsstørrelse med normalt 100 soldater. Ledet av en kaptein og to løytnanter, i tillegg til underoffiserer.

**Korps:** Taktisk avdelingsstørrelse med fire kompanier. Ble ledet av en oberstløytnant.

**Brigade:** Taktisk avdelingsstørrelse med fire til seks korps for infanteribrigadene. Ble ledet av en oberst eller generalmajor.

## 2 *En ny styreform – en ny militær hverdag*

---

I dette kapitlet vil jeg gi en beskrivelse av de omkringliggende omstendigheter ved offiserskorpsets virksomhet. Jeg vil først ta for meg det overordnede sikkerhetspolitiske bildet, og deretter hvordan dette fikk betydning for utformingen av den norske forsvarsmakten. Jeg vil deretter gi en beskrivelse av studieobjektet, offisersstanden, og deres liv og lagnad i Norge. Spesielt vil utdanningssystemet bli nærmere gjennomgått.

### *Sikkerhetspolitisk strategi – det politiske nivået*

I årene etter 1814 var det tid for nyorientering av Forsvaret. Det sikkerhetspolitiske bildet hadde endret seg, både i Skandinavia og i Europa for øvrig. Norge hadde gått fra å være en provins i en europeisk kontinentalmakt der Sverige hadde vært fienden, til å bli en egen stat på den skandinaviske halvøy, i union med arvefienden Sverige. Unionen skulle være en personalunion av to selvstendige stater, forenet ved en felles konge. Utenrikspolitikken skulle også være felles. Under Riksforsamlingen på Eidsvoll hadde Christian Fredrik sørget for at forholdet til fremmede makter i stor grad skulle overlates til kongen. Utenrikspolitikken ble dermed i stor grad et kongelig domene.<sup>35</sup> Unionens utenrikspolitikk var dermed i større grad enn for andre områder overlatt til kongen i egenskap av svensk konge, og det var dermed de svenske hensynene som veide tyngst på dette området. Norske myndigheter hadde få påvirkningsmuligheter på unionens utenrikspolitiske kurs.<sup>36</sup> Siden militærmakten var og er det ytterst redskap for *utenrikspolitikken*, ble styringen av de militære styrkene dermed liggende i et grenseland mellom de to rikene, og Norge kunne i mindre grad foreta seg noe militært uten å ta hensyn til svenske interesser.<sup>37</sup>

Siden Norge var i union med Sverige, og dermed ble en del av svensk sikkerhetspolitikk kan det være hensiktsmessig å gi et kort sammendrag av den svenske utenrikspolitikken. I krigen mellom Sverige og Russland fra februar 1808 til september 1809 hadde Sverige tapt Finland. Krigen hadde sammenheng med napoleonskrigen der Russland for øyeblikket var en alliert av Napoleon etter fredsslutningen i Tilsit i 1807, mens Sverige var en alliert av Storbritannia.

---

<sup>35</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 33

<sup>36</sup> Ibid

<sup>37</sup> Knut Arstad (red.) *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814- 1905*, Terje H. Holm, ”Reetableringen av den norske landkrigsmakten etter 1814”, 31

Etter tapet av Finland, hadde svenskenes ambisjoner innledningsvis vært å vinne denne tapte provins tilbake, men Carl Johan fikk gjennomslag for et kursskifte i svensk utenrikspolitikk. Denne politikken innebar at Sverige skulle akseptere tapet av Finland, og heller skulle satse på å få Norge som kompensasjon. Hvordan forklares så dette kursskiftet?

I følge Alf W. Johansson og Torbjörn Norman medførte den tekniske, kommunikative og demografiske utviklingen i løpet av 1700 og 1800- tallet medførte at kløften mellom stormakter og småstater økte.<sup>38</sup> Sverige hadde i løpet av 1700- tallet gått fra å være en stormakt som kunne føre en maktpolitikk på linje med Frankrike og Russland, til å bli en annenrangs makt med synkende innflytelse og påvirkningskraft i den europeiske stormaktsrivaliseringen. Etter tapet av Finland var definitivt Sveriges rolle som stormakt forbi. Det totale preget på krigføringen som ble introdusert ved revolusjonskrigen, tvang småstatene til en mer forsiktig manøvrering mellom stormaktene, og med denne utviklingen ble det mer interessant for småstatene å holde en lav profil i stormaktenes maktpolitikk, og heller sikre sin selvstendighet gjennom nøytralitet. Nøytralitet er i ordets rette forstand et begrep som kun gjelder i krig. Det er kun ved et krigsutbrudd mellom to eller flere stater at en tredje stat kan erklære seg som nøytral. Likevel er det en del forutsetninger som må ligge til grunn for at en stat skal få sin erklærte nøytralitet respektert, og disse forutsetningene må søkes oppnådd allerede i fredstid, og for enkelthets skyld kan politikken for å skape disse forutsetningene kalles nøytralitetspolitikk, selv om den altså føres i perioder hvor det ikke er krig.<sup>39</sup>

En stats muligheten til å føre en effektiv nøytralitetspolitikk avhenger av at staten kan utnytte en maktbalanse mellom stormaktene. Den nøytrale staten må derfor ha en geopolitisk stilling som tilsier at ingen av stormaktene kan forgripe seg på den nøytrale staten, uten at det vil avstedkomme så kraftige reaksjoner fra andre stormakter, at fordelen ved eventuelle erobringer ikke er verd kostnaden. Staten oppnår dermed en form for garanti for sin egen selvstendighet, uten å måtte binde seg til en allianse med noen av stormaktene.<sup>40</sup> Carl Johans målsetning var derfor å skape disse forutsetningene, og hans strategi for å få til dette kan oppsummeres i den såkalte 1812 års politikk med følgende innhold; ved å akseptere tapet av

---

<sup>38</sup>Bo Hugemark (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Alf W. Johansson og Torbjörn Norman, ”Den svenska neutralitetspolitiken i historiskt perspektiv”. (Stockholm: Militärhistoriska Förlaget, 1986)

<sup>39</sup>Ibid, 11

<sup>40</sup>Ibid, 12

Finland oppnådde Sverige en avspenning i forholdet til arvefienden Russland, og kunne dermed som en nøytral stat utnytte maktbalansen mellom Storbritannia og Russland.<sup>41</sup> En forutsetning var likevel at Norge også ble omfattet av denne nøytralitetspolitikken. Hvis Norge fortsatt hadde bånd til en av statene på kontinentet, eller på selvstendig grunnlag førte en alliansepolitikk med en av stormaktene, ville dette undergrave Sveriges mulighet for å ha en noenlunde trygg tilværelse i ly av rivaliseringen mellom stormaktene.

Norge kan altså etter min mening ikke sees utelukkende som en erstatning for Finland, i den forstand at Norge skulle være en erstatning for det finske bidraget til Sveriges rolle som stormakt. Unionen med Norge skulle derimot sikre at Sveriges mulighet til å holde seg nøytral i en konflikt mellom stormaktene ikke ble forringet ved en selvstendig norsk utenrikspolitikk innrettet mot allianser med stormaktene, eller at et svakt Norge lokket stormaktene til innblanding på den skandinaviske halvøy ved utsiktene til en enkel strategisk gevinst. Strategien i den svenske utenrikspolitikken fra 1812 lå derfor i å ha et godt, men ikke for godt forhold til både Russland og Storbritannia, og ikke å vikle seg inn i noen form for allianse med noen av dem, og samtidig sørge for at Norge også ble omfattet av den samme strategien.

Fra slutten av 1840 - årene iverksatte Kong Oscar I et kursskifte i unionens utenrikspolitikk, der han gikk bort fra den offisielle nøytralitetspolitikken fra sin far, og heller satset på en tilnærming til vestmaktene i deres konfrontasjon med Russland.<sup>42</sup> Rammen for dette kursskiftet var den generelle uroen i Europa ved midten av århundret, og mulighetene denne uroen gav for kongelige drømmer om igjen å spille i den øverste ligaen i internasjonal politikk. En slik dreining ville få stor betydning for hvordan Forsvaret burde organiseres, og debatten om Forsvaret ble dermed preget av sprikende oppfatninger mellom ulike fraksjoner om hvilken grunnleggende utenrikspolitisk innretning unionen burde ha.

### ***Hærens organisering***

Grunnlovens § 109 slo fast at Forsvaret skulle baseres på at alle statens borgere, uavhengig av fødsel eller formue i en viss tid var forpliktet til å verne om fedrelandet. Imidlertid ble den konkrete utforming av vernepliktsloven overlatt til senere storting å utrede. Arbeidet for å konkretisere innholdet i vernepliktsparagrafen i Grunnloven, ble derimot preget av de endrede

---

<sup>41</sup> Hugemark (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Alf W. Johansson og Torbjörn Norman, ”Den svenska neutralitetspolitiken i historiskt perspektiv”. Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 2001, 13

<sup>42</sup> Bjørge, Rian og Kaartveit, *Norsk utenrikspolitisk historie*, 271

sikkerhetspolitiske forholdene. Selv om komiteen som ble oppnevnt for å utrede dette hadde som sin opprinnelige hensikt å utforme lovverket om allmenn verneplikt, måtte komiteen i første rekke ta utgangspunkt i statens behov for militære styrker.

Etter inngåelsen av unionen med Sverige høsten 1814, ble det gjennomført en omfattende reduksjon av Hæren. En drivende faktor var det forandrede sikkerhetspolitiske bildet i Skandinavia, som hadde blitt utformet gjennom Carl Johans politikk. Roald Berg har i bind 2 i *Norsk forsvarshistorie* argumentert for at utformingen av det norske forsvaret etter 1814 i stor grad var diktert av svenske interesser.<sup>43</sup> Disse interessene kan i grovt oppsummeres i et ønske om på sikt å flette de norske stridkrefte inn i en felles unionell forsvarsstruktur. I en slik struktur skulle Norge som en gammel sjøfartsnasjon med antatt bedre forutsetninger for å stille med adekvate marinestyrker, i første rekke forsterke den unionelle marinen. Så fikk Sverige stå for hovedtyngden av landstridskrefte.<sup>44</sup> De svenske målsetningene for organisering av det norske forsvaret ble bare delvis oppfylt. De fikk stort sett gjennomslag for den reduksjonen av Hæren de hadde tatt til orde for. Med Norges finanser var det ikke så mange alternativer. Men den samme finansielle situasjonen sørget også for at den svenske opprustningsplanen for sjøforsvaret ikke ble noe av.

Det var også i stor grad ressursmessige forhold som ble brukt for å argumentere for en reduksjon av krigsmakten. Norge hadde ikke ressurser til å opprettholde en stor vernepliktsarmè, slik det var fastsatt i Grunnloven, og mange mente det heller ikke var behov for det så lenge Norge var i union med Sverige.<sup>45</sup> Våren 1814 sto den norske hæren oppført med 33.000 mann, fordelt på 23.597 mann i linjen, og 9.310 soldater i landvernet. Disse ble ledet av 652 offiserer.<sup>46</sup> Den nye hæren skulle reduseres til en oppsetning på 12.000 soldathjemler til linjehæren, hvorav 2.000 skulle være vervet. Disse skulle ledes av ca 505 offiserer, og 1551 underoffiserer som kom i tillegg til de 12.000.<sup>47</sup> Landvernet ble (inn til videre) ikke oppsatt med noen soldathjemler. Landvernet kunne i prinsippet tjene som et utelukkende norsk nasjonalt vern, da Grunnlovens § 25 bestemte at landvernet utelukkende kunne brukes innenfor rikets grenser, mens kongen hadde større disposisjonsrett over linjen.<sup>48</sup>

---

<sup>43</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 2001, 82

<sup>44</sup> Ibid, 56

<sup>45</sup> Ibid, 42

<sup>46</sup> Hans P. Hosar, *Kunnskap, dannelse og krigens krav: Krigsskolen 1750-2000*, (Oslo: Elanders Publishing AS, 2000), 91

<sup>47</sup> Ibid

<sup>48</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 2001, 55



Dette ble til å begynne med bare en prinsippsak, da landvernet ikke ble organisert før en del år senere.

Siden konteksten hadde endret seg så totalt siden 1814, ble derfor vernepliktsloven av 5. juli 1816 mer en lov om dimensjonering av Forsvaret, enn en lov for konkrete måter å utføre prinsippene for verneplikten som var nedfelt i Grunnloven. Prinsippene fra Riksforsamlingen kom derfor i annen rekke i forhold til de praktiske hensyn. Resultatet var i stor grad en videreføring av den gamle ordningen for utskrivning med utgangspunkt i legdsinndelingen. Denne loven skulle opprinnelig være en midlertidig ordning, men selv med mange endringsforsøk ble den mer eller mindre stående til den ble erstattet av en ny vernepliktslov i 1854.<sup>49</sup>

Det var fortsatt bøndene som måtte stille mannskaper til hæren. Det hadde allerede under Riksforsamlingen vært motstand mot at alle samfunnsgruppene skulle tjenestegjøre på lik linje. Embetsmennene mente at deres sønner kunne og burde tjene landet på bedre måter enn som soldater, og at de fra før bidro de til Forsvaret ved å stille offiserer. Det var også enkelte militære som var skeptiske til å la verneplikten omfatte flere enn bøndene. Sønnene til middelklassen var for ”kjelent oppdragent” og ville ikke kunne utstå soldatenes strabaser, ble det sagt, og heller ikke den ”ærede Kjøpstadspøbel” var egnet soldatmateriale, da han var altfor ”irregulair” og bedre skikket til å ”fylde vore Feldthospitaler og Arrester, end være Legioner mod Fienden”.<sup>50</sup> Vernepliktsloven av 1816 var et resultat av flere sammenfallende hensyn. Stortingets ønske om å spare penger og opprettholde standssamfunnets privilegiesystem, falt sammen med Sveriges behov for å redusere en landmakt som kunne bli brysom hvis den ble for sterk.<sup>51</sup>

Dimensjoneringen av krigsmakten var etter Grunnloven et anliggende for Stortinget. Organiseringen derimot var en kommandosak, og fulgte kommandoveg fra kongen via den militære ledelsen, og ned til de ulike befalingsmennene, uten å gå veien om det politiske nivået.<sup>52</sup> Denne ansvarsfordelingen skulle få betydning for debatten om vernplikten noen tiår

---

<sup>49</sup> Tore Asmund Stubberud, *Alle menn verneplikt- konflikt mellom ideal og praksis: Den norske vernepliktsordningen i et idéhistorisk perspektiv*, (Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2005), 72.

<sup>50</sup> Nicolai Tidemand, *Et Par Ord i Anledning af den nye forventede Conscriptjonslov*, (Christiania, 1816), s 13.

<sup>51</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 2001, 46

<sup>52</sup> Her er Per Maurseth og Roald Berg uenige. Maurseth mener at organiseringen av Hæren var en regjeringssak, mens Berg mener det var en kommandosak. Det var imidlertid uklare grenselinjer mellom kommando og politikk. Per Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie, bind 1: 1814 – 1844*. (Oslo: Universitetsforlaget, 1979) s 219, og Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 2001 s 46

senere. Den nye hæren ble organisert slik at den fortsatt skulle ha en lokal forankring med avdelinger spredt over det meste av Sør-Norge. Den største av våpengrenene, infanteriet, ble delt inn i fem brigader fordelt på de ulike landsdelene. Disse var 1. og 2. Akershusiske brigade med standkvarter henholdsvis i Fredrikshald og Christiania, 1. Trondhjemske brigade med standkvarter i Trondheim, 4. Bergenhusiske brigade med standkvarter i Bergen og 5. Kristiansandske brigade med standkvarter i Kristiansand. Hver av disse brigadene var delt inn i 4-6 korps. De fleste korpene var nasjonale, dvs. utskrevne etter det gamle legdssystemet, med rekruttskole og repetisjonsøvelser, og hadde en geografisk inndeling som falt sammen med dalfører eller andre naturlige geografiske enheter. Kjernen i hver brigade var et gevorbent (vervet) korps som var forlagt til byene. Hvert korps var igjen inndelt i 4 kompanier.

I tillegg til infanteribrigadene ble det organisert en kavaleribrigade som var inndelt i tre korps, henholdsvis Akershus ridende jegerkorps, Opplandske ridende jegerkorps og Trondhjemske ridende jegerkorps. En av eskadronene (tilsv. kompani) ved det Akershusiske jegerkorps var gevorbent og hadde tilhold i Christiania. Artilleriet ble organisert i en brigade med et feltartillerikorps med seks batterier (tilsv. kompani), og et festningsartillerikorps med fem batterier. I tillegg sorterte arsenalene under Artilleribrigaden. Til slutt kom Ingeniørbrigaden, som var en ren befalsavdeling bestående av et tyvetalls teknisk utdannede offiserer.<sup>53</sup>

Organisasjonsplanen for denne nye armeen ble godkjent 3. juli 1817.

De gevorbnene korpene var bemannet med heltidsansatte profesjonelle soldater, altså vervede, i garnisonene. Da det var et lite utbygd politi på den tiden var en av de viktigste oppgavene til de gevorbnene korpene ordenshåndhevelse, slik som vakt og sikring av statlig eiendom og for fanger og innsatte på festningene. Samtidig var dette fortsatt i revolusjonens Europa, og selv om Norge hadde en etter tiden liberal og demokratisk Grunnlov, var frykten for hva folket kunne stille i stand hvis de uforstyrret fikk organisere opptøyer og demonstrasjoner, tilstede. Å holde seg med et pålitelig vervet soldatkorps kunne derfor være hensiktsmessig for å slå ned på uroligheter.

### ***Utdanningssystemet for offiserene***

I tillegg til de ordinære korpene, kom skoleavdelingene. Landkadettkorpset i Christiania ble ved skoleordningen for Den Kongelige Norske Krigsskole fra 1820 videreført og fikk

---

<sup>53</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 2001, 50

forsterket sin status ved at alle nyansettelser i offisersstillinger i Hæren skulle ha eksamen derfra.<sup>54</sup> Offisersutdannelsen ved Krigsskolen i Christiania hadde ved inngangen til perioden lenge vært en etablert institusjon. Siden opprettelsen i 1750 hadde kadettene fått den grunnleggende kunnskapen de trengte for å kunne gjøre tjeneste i den dansk- norske hæren, og ”til Held og Ære for Menneskeheden”, som det het.<sup>55</sup> Utdanningssystemet generelt ble ofte debattert i Norge i årene etter 1814. Norge sto ovenfor en ny situasjon, med nye krav til borgere under en ny Grunnlov, og et stort behov for å bygge opp et utarmet land. Man skulle dermed tro at opplysningstidas vektlegging av praktisk nyttige realfag, ville få sterk fremgang i Norge i årene fremover. Generasjonen fra 1814 var imidlertid preget av en annen sinnsstemning. Noen av karakteristikkene har vært at årene 1814 – 1840 var nordmennesenes *romertid*, der det gjaldt å forsvare den ”truede republikk” fra den svenske fare. Dette skapte en viss enhet i livsanskuelse og holdninger.<sup>56</sup>

Denne nyhumanistiske retningen, iblandet en sterk patriotisk patos i sin argumentasjon, reagerte mot opplysningstidens sterke vektlegging av det praktisk- nyttige, som de mente gikk på bekostning av personlig indre utvikling og bare gav overfladiske kunnskaper, og dermed ikke var egnet for å forberede de unge for den heroiske kampen for fedrelandet. For dem var oppgaven å fostre ”romere” med klassiske dyder, ikke handels-, - og industrimenn. Læren om de klassiske språk var dermed langt viktigere enn bare en opphopning av simple ferdigheter.<sup>57</sup>

Realfagene, eller de såkalte ’nyttige kunnskaper’ hadde altså en lav prestisje i perioden rett etter 1814, men et unntak ved siden av bergverksnæringen, var den militære sektor. Med artilleriets utvikling til et effektivt stridsmiddel hadde ønsket om å nyttiggjøre seg dette våpensystemet, og samtidig beskytte egne styrker mot effektene av fiendtlig ildgivning gjennom befestninger, ført til et behov for spesialiserte artilleri-, - og ingeniørkorps, der matematikk og geometri ble de bærende vitenskaper. Naturvitenskapenes, og da spesielt matematikkens applikasjon innenfor artilleri, befestningskunst og strategi, førte til at matematikk ble regnet som den militære vitenskapen fremfor noen. Dette kompetansebehovet hadde de militære ivaretatt ved selv å forestå utdanningen til sin egen etat. Samtidig skulle også Krigsskolen utdanne offiserer som kunne utføre sitt fag i praksis. Offisersutdannelsen i

---

<sup>54</sup> Ved Kongl. Res 24. mai, 1815. Jfr. Hosar, *Kunnskap, dannelse og krigens krav – Krigsskolen 1750-2000*, 88

<sup>55</sup> Hosar, *Kunnskap, dannelse og krigens krav: Krigsskolen 1750-2000*, 19

<sup>56</sup> Anton Fredrik Andresen, *Nytte, dannelse, vitenskap? Universitetet og økonomifaget i det nye Norge 1811 – 1840*, (Doktoravhandling ved Universitetet i Oslo, 2004), 378

<sup>57</sup> Anton Fredrik Andresen, *Opplysningsidéer, nyhumanisme og nasjonalisme i Norge i de første årene etter 1814*. (Oslo: KULTs skriftserie nr. 26/NASJONAL IDENTITET nr. 3. 1994), 6

Norge hadde dermed et solid fotfeste innen opplysningstidens tradisjon, med en bred og allsidig vitenskapelig fagkrets der også realfagene ble vektlagt, og dens ideal om at utdannelsen skulle være nyttig i praktisk yrkesutøvelse.

### ***Debatt om utdanningssystemet***

I årene mellom 1816 og 1844 ble det foretatt hele 14 forandringer i organisasjon og innhold ved Krigsskolen. Det hadde i samme periode vært syv forskjellige skolesjefer.<sup>58</sup> Det var vanskelig å finne den riktige kombinasjonen mellom utdanning til praktisk dyktige offiserer til krig, og en utdanning som dekket behovet for en mer vitenskapelig kompetanse. For å imøtekomme det første kravet ble det argumentert med at kadettene måtte tas under opplæring i ung alder for å forme dem i samsvar med de militære idealer med disiplin, punktlighet, og vilje til å adlyde ordre, mens ”Characteren endnu er bøielig.”<sup>59</sup> Det andre kravet fordret imidlertid en større grunnkompetanse før den militære opplæringen begynte, og det ble dermed tatt til orde for å øke opptakskravene til offisersutdanning og likestille dem med de som gjaldt for inntak på Universitetet, altså gjennomgått latinskole.<sup>60</sup>

I 1818 ble den første av en lang rekke kommisjoner nedsatt for å foreslå et nytt reglement for Krigsskolen. Motsetningsforholdet mellom de som ønsket en offisersutdanning basert på allmenn akademisk danning, og de som ønsket at krigeryrkets spesielle krav både til boklig lærdom og til holdninger skulle være bærende for offiserenes utdanning, kommer tydelig frem i mange av disse kommisjonene. Et stadig gjentatt forslag var å sette gjennomført latinskole som minstekrav for opptak til Krigsskolen og i tillegg forene all offisersutdanning, ingeniør og artilleri- utdanning medregnet, til en akademisk høyere læreanstalt. Flertallet gikk derimot inn for i hovedsak å bevare den eksisterende ordning, og argumenterte med behovet for at offisersutdannelsen skulle være praktisk rettet.<sup>61</sup> Det ferdighetene de ønsket å bibringe var:

Disposition for energisk Virksomhet, saa ofte denne udkræves, og de legemelige og sjelelige Qualiteter, som dette forudsætter, endvidere Mod, stræng Nøiagtighed, selv i den mindste Details, og endeligen en til praktisk virksom Regel forvandlet rigtig Anskuelse af den Omgangsmaade mellem Over- og Underordnet.<sup>62</sup>

---

<sup>58</sup> Norsk Militært Tidsskrift 1843/1844, 391-450

<sup>59</sup> Hosar, *Kunnskap, dannelse og krigens krav*, 99

<sup>60</sup> Ibid, 93.

<sup>61</sup> Riksarkivet: Kommisjonen av 16.6.1818. Landkadettkorpset. 37.7.1818

<sup>62</sup> Universitets og Skole- Analler 1.rekke. 3.bind. s 87

Den Kongelige Norske Krigsskole ble ved kongelig resolusjon en fireårig utdanning av kompanioffiserer for infanteriet og kavaleriet. I tillegg skulle det etableres en øverste klasse som skulle gi tilleggsutdanning for de som ønsket å bli artilleri, - eller ingeniøroffiserer, eller som på generelt grunnlag ønsket å videreutdanne seg. Elevene til denne klassen skulle rekrutteres fra de allerede uteksaminerte infanteri, - eller kavalerioffiserene.<sup>63</sup> Denne klassen ble senere skilt ut som en selvstendig enhet med navnet Den Militaire Høyskole.

Den militære utdanningsordningen var en slags tottrinnsmodell der det første trinnet Krigsskolen, gav både en form for forberedende studium og grunnleggende embetsutdanning, og Den militære høyskole dannet det andre trinnet, og gav høyere utdanning mer på nivå med den de fikk på Universitetet. Krigsskolene var på det tidspunktet en liten motvekt for den ensidige vektleggingen av klassisk dannelse i Norge.

Offiserenes utdanning ble debattert i flere kommisjoner bestående av både sivile og militære kommisjonsmedlemmer. Et av stridstemaene var om offisersstandens særegenhet ovenfor den sivile befolkning skulle reflekteres i utdanningen. En skole som var rettet inn mot å oppdra folk til det sivile samfunn, kunne være direkte kontraproduktiv for en vordende militær, ble det hevdet. På den annen side var det de som fryktet at en for ensidig og isolert militær utdanning ville gi en uheldig korporasjonsånd, slik at tillitsforholdet mellom militære og sivile ble skadelidende. En mer allsidig utdanning, lik den som ble gitt til sivile embetsmenn kunne derfor være ønskelig. En allsidig dannelse av offiserene ville forsterke, og ytterligere garantere den demokratiske utviklingen i samfunnet.<sup>64</sup>

De ulike utredningene avdekket et motsetningsforhold mellom de som mente at offiserene som følge av deres spesielle rolle i samfunnet måtte gjennomgå en helt spesiell utdanningsform som ikke lot seg forene med alminnelig sivil utdanning, og de som mente at de militære embetsmenns rolle i samfunnet i vesentlig grad *ikke* burde skille seg fra andre statsborgere, og nettopp derfor burde gjennomgå en felles grunnleggende utdanning med øvrige sivile embetsmenn. De første ønsket i stor grad å bevare den eksisterende utdanningsordningen, og hadde i det store og det hele et konservativt syn på det militære utdanningsvesen. De med motsatt oppfatning mente at den eksisterende holdningen ikke i

---

<sup>63</sup> Hosar, *Kunnskap, dannelse og krigens krav*, 100.

<sup>64</sup> Universitets og Skole- Analler 1.rekke. 3.bind, Proffesor Holmbos dissenterende votum 63.

tilstrekkelig grad tok høyde for de samfunnsmessige endringene etter 1814, og mente at det militære utdanningssystem i større grad burde tilpasses samtidens liberale verdier.

Grensegangen i dette motsetningsforholdet gikk ikke bare mellom sivile og militære, men det kan tyde på at det spesielt var infanteri, - og kavalerioffiserene som sto for et ønske om avskjerming, og at artilleri, - og ingeniøroffiserene var mer åpne for tilpasning. En forklaring på dette forholdet kan være at moderniseringen av samfunnet hadde medført et økt behov for teknisk kyndig personell, og disse kom i hovedsak fra de militære skoler. Dette førte til et omfattende sivilt - militært samarbeid, i første rekke representert ved offiserer fra Hærens ”vitenskapelige korps”, artilleri, - og ingeniørbrigaden. Dette kan ha bidratt til at offiserene i disse korpene så sin identitet mer som en del av samfunnet for øvrig, og dermed var mer åpne for en større sivil tilpassning av utdanningen, enn det infanteri, - og kavalerioffiserer var.

### ***De militærintellektuelle***

Utdanningssystemet dannet et skille mellom infanteri, - og kavalerioffiserer, og offiserer fra artilleriet og ingeniørvåpenet. Det var i hovedsak de sistnevnte som fikk utdanning ved Den Militære høyskole. I 1825 hadde en gruppe yngre offiserer tilknyttet Krigsskolen og Den Militære høyskole, gått sammen om å danne en egen faglig profesjonsforening. Den fikk navnet Christiania Militaire Samfund, og hadde som formål å arbeide for utbredelsen av militær kunnskap, og å være en arena for sosialt samvær mellom yrkesbrødre. Dette var først og fremst offiserer som kunne knyttes enten til de vitenskapelige våpnene, eller på annen måte hadde tilknytning til den teoretiske utdanningsvirksomheten. Initiativet kom fra daværende kaptein i artilleriet og lærer ved krigsskolen, Jacob Gerhard Meydell, og de øvrige grunnleggerne var oberstløytnant i ingeniørbrigaden, Peter Michael Vossgraff, major i artilleriet Carl Friederich Borkenstein og sekondrittmeister Thomas Edvard von Westen Sylow. Sistnevnte var riktignok kavalerist, men som oppmålingsoffiser og lærer ved Krigsskolen, passet han godt inn i denne kretsen.

Rundt denne kretsen dannet det seg en militærintellektuell del innen det norske offiserskorpset, som tilførte et vitenskapelig og akademisk tilsnitt til den militære profesjonen. Denne kretsen var ofte i opposisjon til den etablerte majoritet innen offiserskorpset når det gjaldt forsvarpolitiske og militærfaglige spørsmål. Gjennom studier av militærteori og granskning av militære forhold i andre land, fikk de militærfaglige argumenter som kunne utfordre det etablerte systemet. Det skal jeg komme utførlig tilbake til. I 1831 utgav

Samfunnet første utgave av sitt fagtidsskrift, *Norsk Militært Tidsskrift* (NMT), med Meydell som redaktør, og den militærintellektuelle kretsen rundt Christiania Militaire Samfund ble viktige bidragsytere for fagmilitær debatt i perioden, og tidsskriftet NMT ble en viktig arena for utveksling av fagmilitære synspunkter.<sup>65</sup>

### ***Oppsummering***

Innledningsvis i kapittelet så vi hvordan Sverige mistet den siste resten av sin posisjon som den dominerende makten i Østersjøregionen ved tapet av Finland til Russland i 1809. Vi så hvordan Carl Johan ved sin inntreden på arenaen hadde snudd det svenske utenrikspolitiske fokuset bort fra en revansjistisk holdning til Russland og et ønske om å gjenvinne sin dominerende rolle i Østersjøen, til heller å etablere seg som en nøytral stat i skyggen av rivaliseringen mellom Russland og Storbritannia. Innlemmelsen av Norge i denne politikken var avgjørende for at denne strategien ville lykkes, og den store militærstrategiske gevinsten ved erobringen av Norge var at Norge ikke kunne føre en utenrikspolitikk som kunne undergrave den svenske nøytralitetspolitikken.

Videre så vi hvordan den norske hæren krympet betraktelig som følge av de nye forholdene. Svenske myndigheter hadde ikke noe ønske om at den norske hæren skulle fortsette å være så sterk at den kunne øke trykket for norske selvstendighetsønsker, og selv om det i klimaet etter 1814 var sterk skepsis i det norske samfunnet til å gjennomføre svenskdikterte tiltak, tilsa landets økonomi at staten måtte kutte betraktelig ned på forsvarsutgiftene. Prinsippet om verneplikt som var blitt nedfelt i Grunnloven i 1814 ble også kraftig modifisert som en følge av de endrede rammebetingelsene de neste årene, og både beslutningen om vernepliktsloven og dimensjoneringen av Hæren kom på plass under trykket av en finansiell krise og en politisk unntakstilstand, og var tiltenkt som en midlertidig lov. Imidlertid ble denne loven stående i flere tiår.

Utdanningssystemet for offiserene ble imidlertid videreført, men ble gjenstand for stadige diskusjoner og endringer. Stridens kjerne var om utdanningen skulle ta sikte på å danne offiserer etter samme malen som sine sivile embetsbrødre, eller om det var krigens krav til praktisk dyktige offiserer som skulle være styrende. Med den militære høyskole ble det et større akademisk og vitenskapelig tilsnitt på offisersutdannelsen, noe som spesielt kom

---

<sup>65</sup> For en mer grundig gjennomgang av opprettelsen av CMS og NMT, se Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 102-106

artilleriet og ingeniørvåpenet til gode. Dette akademiske og vitenskapelige tilsnittet materialiserte seg i opprettelsen av en egen militærvitenskapelig og sosial kameratforening, der hovedtyngden var vitenskapelige offiserer. Etableringen av denne kretsen av vitenskapelige offiserer skulle vise seg å få betydning i forsvarsdebatten når både verneplikten og unionens sikkerhetspolitiske innretning skulle bli debattert utover i perioden.



### 3 *Utvikling av doktriner*

---

En av de mest betydningsfulle offiserene i det militærintellektuelle miljøet var Jacob Gerhard Meydell. Han ble født i 1786, ble uteksaminert fra Det Norske Militaire Institut i København i 1804. Han ble pensjonert som generalløytnant, og sjef for artilleribrigaden i 1855, på grunn av synssvekkelse. Likevel fortsatte han sin virksomhet som militær skribent og utgiver av en rekke militærteoretiske skrifter. Som lærer i krigskunsten ved Krigsskolen og Den militære høyskole var han en av dem med mest innflytelse på utviklingen av norske militærdoktriner og strategi. Et av hans viktigste maksimer som han ofte la til grunn for sine militærfaglige utlegninger var av tysk opphav, og var som skreddersydd for et lite land med begrensede militære ressurser:

Endog naar man er svag, kan en duelig Feltherre tvinge en stærkere Hær til Retraite og bringe ham tilbage til Forsvarskrigen, ved Angreb paa hans Magaziner og Subsitancelinier; og det saameget mer, da man kun behøver at nærme sig Operationslinierne, for at dræbe dem, d. e. gjøre dem ubrugbare.<sup>66</sup>

Sitatet var lånt av den prøyssiske militærteoretikeren Adam Heinrich Dietrich von Bülow (1757 – 1807). Meydells *Forsøg til en Lærebygning i Krigskunsten*, utgitt i 1825 og hvor sitatet ovenfor er hentet fra, er en viktig kilde til å forstå hans teoretiske rammeverk, på samme måte som hans mange bidrag i *Norsk Militært Tidsskrift*.<sup>67</sup> Meydell var imidlertid ikke den eneste offiser som var engasjert i militærteoretiske og strategiske spørsmål. Den militærintellektuelle kretsen som Meydell tilhørte, var en kritisk stemme til den svenske doktrinetenkningen. I dette kapittelet vil jeg vise hvordan enkelte offiserer i Norge på militærfaglig grunnlag kom fram til andre vurderinger av hva som var det beste forsvaret av den norsk/svenske unionen enn det den svenske militære doktrinen foreskrev, og undersøke hva de bygget sine alternative anskuelser på.

---

<sup>66</sup> Jacob Gerhard Meydell, *Forsøg til en Lærebygning i Krigskunsten*, (Christiania: Wulfbergske Bogtrykkerie, 1825), 83

<sup>67</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 125

## *Det militærstrategiske nivå – og den operative planleggingen*

I forrige kapittel beskrev jeg hvordan den svenske sikkerhetspolitikken hadde blitt utformet etter at Carl Johan overtok roret i 1810. Hvordan det militære forsvaret rent konkret skulle brukes i denne politiske situasjonen ble imidlertid overlatt til de militære selv å utrede.<sup>68</sup> I det sikkerhetspolitiske klimaet etter napoleonskrigen var det en utbredt oppfatning at Russland hadde ambisjoner om å utvide sitt territorium vestover, helt til det nådde isfrie havner med tilgang til Atlanterhavet.<sup>69</sup> I løpet av 1700- tallet og i de første årene av 1800- tallet hadde også Russland gradvis erobret de svenske provinsene på den andre siden av Østersjøen, og de hadde også lyktes med en landsetting på selve det svenske moderlandet.<sup>70</sup> Russland hadde vært en den dominerende trusselen for Sverige i lengre tid, og ved unionen med Sverige ble også Norge omfattet av denne russerfrykten. Frykten for et russisk angrep satte derfor sitt preg på forsvarsplanleggingen i hele perioden.

## *Sentralforsvarsdoktrinen*

I den grad Norge hadde noen egen sikkerhetspolitikk før 1814, var den i liten grad rette inn mot Russland. Sveriges sikkerhetspolitikk hadde derimot siden 1600- tallet fått sitt preg av naboskapet til tsar- riket i øst. Sveriges strategiske posisjon hadde i så måte blitt betydelig forverret etter tapet av Finland. Russerne sto nå med sine styrker ved Torneå ved den svensk- finske grensen i nord, og avstanden over Bottenviken mellom Vasa og Umeå, eller mellom Åland og Stockholm var heller ikke betryggende stor. Spesielt ikke om vinteren når sjøen kunne fryse til og russerne kunne marsjere over isen, slik de hadde gjort i 1809. Imidlertid ville de store og tynt befolkede områdene i Nord- Sverige gjøre en invasjon over land nordfra vanskelig, og dermed mindre sannsynlig. Et russisk angrep over Østersjøen eller fra Åland ble vurdert som mer sannsynlig, og Stockholm ble regnet som det første angrepsmålet. Til denne geografisk baserte analysen føyde det seg inn en del innenrikske forhold. Den svenske hærordningen baserte seg på den gamle inndelingen med et desentralisert forlegningssystem, korte øvelsesperioder, og et offiserskorps bestående av en jordbrukende overklasse. Dette innebar lang tid til mobilisering og oppsetting av stridklare avdelinger. Til

---

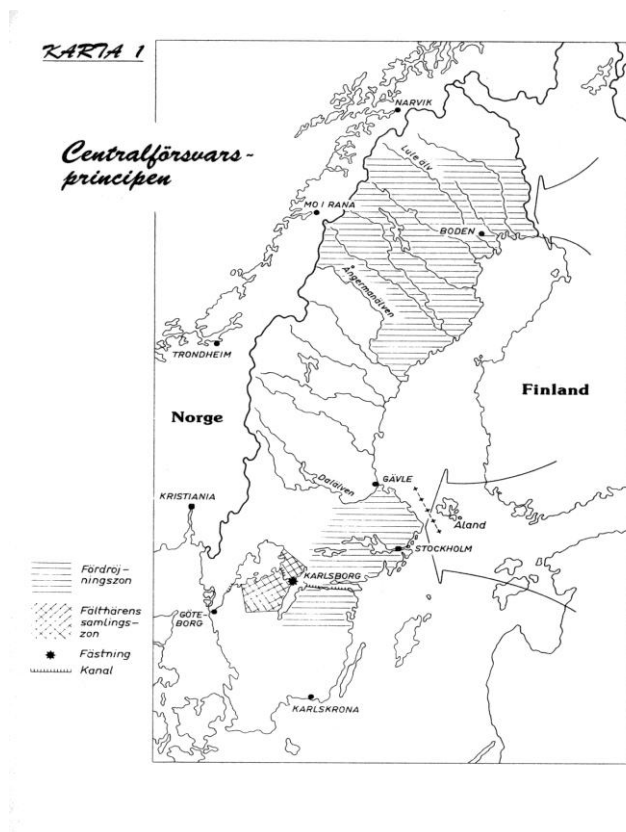
<sup>68</sup> Hugemark (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Arvid Cronenberg, "Säkerhetspolitik och krigsplanering: Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906 – 1945", 45

<sup>69</sup> For mer utfyllende om den generelle europeiske russerfrykt, se Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814-1905, Profesjon, union, nasjon*, 108

<sup>70</sup> Hugemark (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Arvid Cronenberg, "Säkerhetspolitik och krigsplanering: Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906 – 1945", 47

dette bidro også landets glisne befolkning, dets lite utbygde kommunikasjonsnett og store avstand, slik at man regnet med at det ville ta flere måneder før felthæren var klar til strid.<sup>71</sup> Mulighetene for å kunne møte fienden tidlig, og å kaste ham tilbake på sjøen rett etter landgang ble dermed regnet som små.

Med denne bakgrunnen kom altså doktrinen om en styrkekonsentrasjon i de bakre områder, eller et *sentralforsvar*, stadig mer i fokus. Sentralforsvaret bygger på teorien om angriperens kulminasjonspunkt; det vil si før eller senere vil styrkeforholdet skifte i forsvarerens favør.<sup>72</sup> Svenskene skulle tillate fienden å gå i land på den svenske østkyst, og hæren skulle derfra trekke seg tilbake under oppholdende strid til de relativt rike og avskjermede kjerneområdene mellom innsjøene Vänern og Vättern. Når den fiendtlige fremgangen så hadde avtatt som en følge av svenske geriljaoperasjoner og en strabasiøs fremrykning i et relativt vegfattig landskap, skulle forsvarerne igjen gå til motoffensiven etter at uthvilte og vel øvede forsterkningene hadde ankommet fra både Norge og Sverige.<sup>73</sup>



Sentralforsvaret slik det er illustrert i Hugemark (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Arvid Cronenberg, "Säkerhetspolitik och krigsplanering". Angrepet over Torneå ville kulminere ved Ångermanålvägen, og der stanses av svenske styrker. Angrepet over Ålands hav, skulle slå tilbake med en sterk styrke som var oppsatt i "kjerneområdet" mellom Vänern og Vättern. Her ble også den stor depotfestningen Karlsborg bygget, men det ble ikke bevilget midler til de øvrige midlene som doktrinen krevde. Sentralforsvars doktrinen ble da også i det store og det hele en teoretisk konstruksjon.

<sup>71</sup> Hugemark (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Arvid Cronenberg, "Säkerhetspolitik och krigsplanering: Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906 – 1945", 48-50

<sup>72</sup> Kjetil Henriksen, *Norsk forsvarssamarbeid med Nederland og Sverige*, (Oslo, Institutt for forsvarsstudier, 2010), 15

<sup>73</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 108

## *Internasjonal militærteori*

Sentralforsvarsdoktrinen var begrunnet med den svake materiell, - og bemanningssituasjonen i Sverige. Men i tillegg hadde den også sin begrunnelse i samtidens internasjonal militærteori. Militærteori, eller krigsvitenskap, hadde i likhet med en rekke andre vitenskaper kommet som en del av opplysningstiden, og ble et viktig fundament for enhver operativ planlegging. En analyse av den militær- operative diskurs vil derfor bli ufullstendig om man ikke tar hensyn til den militærteoretiske forstillingsverden aktørene sto i. Jeg vil derfor gi en kort redegjørelse for den militærteoretiske utvikling.

Fra slutten av syv- årskrigen i år 1756 og til 1789 ble det publisert over hundre militærteoretiske verker i Europa.<sup>74</sup> I opplysningstidens positivistiske ånd var oppfatningen at i likhet med naturvitenskapene kunne man også forklare fenomenet krig. Det burde finnes en ideell måte for krigføring, basert på allmenngyldige prinsipper uavhengig av politisk og historisk kontekst, som det bare gjaldt å finne ut av.<sup>75</sup> Opprettelsen av de mange militære skolene rundt om i Europa under opplysningstiden, (herunder også den i Christiania i 1750) vitner om den utbredte tanken om at krig kunne studeres teoretisk, og offiserer trengte en bred generell utdanning for å utvikle sine egenskaper. Et viktig moment å ta i betraktning var at opplysningstidens militærfilosofier satte et klart skille mellom politikk og militærstrategi. De hadde ikke noen ambisjon om å komme med noe allmenngyldig om en stats sikkerhetspolitikk, men de så det som sin oppgave å gi allmenngyldige retningslinjer for hvordan en feltherre skulle føre krigen, og så ble det opp til politikerne å utnytte den militære situasjonen som måtte oppstå for politisk gevinst.<sup>76</sup> Derimot var det uenighet om hvorvidt man kunne si noe allmenngyldig om det taktiske nivå. Det taktiske domene, definert som innefor det område der motstanderne kunne se hverandre, eller bli berørt av hverandres ildgivning, ble stadig forandret som en konsekvens av ny teknologi, mens det strategiske eller operasjonelle nivået ble definert til å være mer uforanderlig.<sup>77</sup>

---

<sup>74</sup> Gat, *A history of military thought*, 27

<sup>75</sup> Ibid, 31

<sup>76</sup> Harald Høiback, *Kan vi lære av historien?: en studie i militær kompetansefilosofi*, (Oslo, Institutt for forsvarsstudier, 2003) 43

<sup>77</sup> Meydell, *Forsøg til en Lærebygning i Krigskunsten*, 3 og 4. Meydell bruker her Bülow's definisjon, men sier også at skillet mellom strategi og taktikk er noe uklart. Taktikk kan sies å være den delen av krigføringen der motstanderne er i stand til fysisk å påvirke hverandre, eller som Meydell formulerte det; taktikk er operasjoner der man har fienden som gjenstand, mens strategien har fienden som hensikt. Det operasjonelle nivå kan sies å være et slags mellomstadium mellom taktikk og strategi. Der taktikk tar sikte på å vinne slaget eller trefningen, har det operasjonelle nivå til hensikt å vinne felttoget, mens strategien skal sørge for at man vinner krigen.

I likhet med de fleste andre disipliner i opplysningstiden var det også Frankrike som innledningsvis var dominerende innenfor det krigsvitenskapelige feltet.<sup>78</sup> Men som med mange andre vitenskapelige disipliner kunne også krigsvitenskapen deles inn i ulike skoler, og fra 1770- tallet overtok den tyske militære skolen den dominerende rollen innen europeiske krigsvitenskap. Denne skolen var tydelig inspirert av Frankrike, men der den franske skolen hadde vært mer opptatt av å bygge opp et system av allmenngyldige prinsipper for hvordan militære styrker burde bygges opp, organiseres og føre strid på taktisk nivå, hadde den militære delen av den tyske *Aufklärung* et tydeligere humanistisk ideal. Det ble en sterkere fokusering på utdanning, der økt kunnskapen hos offiserene om strategi og hvordan operasjoner skulle planlegges var sentrale. Den store mengden militær litteratur i form av bøker og tidsskrifter som ble utgitt i Tyskland, bærer vitnesbyrd om dette.<sup>79</sup> Fredrik den Stores militære system var det store forbildet både for den franske og den tyske militære skole i denne perioden.

Revolusjonskrigene og den franske revolusjonshæren, kastet igjen om på den militærteoretiske idéverdenen. De tyske militære *Aufklärers* ble delt i forsvarere av det frederikanske militære system på den ene siden, og tilhengere av den nye praksisen etablert av revolusjonshæren på den andre siden. Den tyske skolen endret seg i nye og også radikale retninger, blant annet med teorier om folkelig reisning og nasjonal entusiasme, og fikk også nå et publikum utover den tysktalende delen av Europa.<sup>80</sup> Ved dreiningen av fokuset fra taktikk til operasjoner fikk den geografiske dimensjonen økt vektlegging, og behovet for kart under planlegging av egne operasjonslinjer, altså forbindelsen mellom hæren i felt og dens forsyningsbaser, ble viktigere. Fokuset på operasjonslinjenes betydning ble dominerende for militærteorien i mange årtier fremover. Dette gav grunnlaget for tanken om at kriger kunne avgjøres uten å måtte gå til direkte kamphandlinger. Hvis en feltherre greide å avskjære fiendens operasjonslinjer og samtidig sikre sine egne, ville det lamme fiendens hær slik at store slag ble unødvendig. En av militærteoretikerne som i stor grad vektla betydningen av operasjonslinjene i strategien var prøysseren Adam Heinrich Dietrich von Bülow (1757 – 1807). Han var en typisk representant for den tyske militære skole i en brytningstid mellom krigføringen etter det frederikanske system til det gamle regimet, og den revolusjonerende formen for krigføring representert ved den franske revolusjon og Napoleon. I denne

---

<sup>78</sup> Gat, *A history of military thought*, 27

<sup>79</sup> Ibid, 66

<sup>80</sup> Ibid, 68

sammenhengen er han spesielt interessant siden han i stor grad også formet norske militæres teoretiske grunnsyn, noe jeg skal komme tilbake til om litt.

Bülow døde i 1807, og sveitseren Antione Henri Jomini (1779 – 1869) overtok som den mest innflytelsesrike militærteoretiker i den post- napoleonske perioden, men han var også i stor grad inspirert av den tyske militære skolen, og han brukte også operasjonslinjene som utgangspunkt for sine teorier.<sup>81</sup> Jomini hadde selv vært en del av Napoleons krigsmaskineri, og tok sikte på å utlede prinsippene som Napoleon hadde benyttet seg av. Med ham fikk også Frankrike igjen den dominerende plassen innen krigsvitenskapen. Det var hans verker som i størst grad skapte en syntese mellom opplysningstidens søken etter allmenngyldige prinsipper, og krigføringen i den napoleonske æraen. Jomini lot seg inspirere av Bülows vurdering av operasjonslinjenes betydning, men han kan tilskrives å ha tilført begrepet kraftsamling til militærteorien. Hans analyser av Napoleons felttog hadde vist betydningen av å kraftsamle sine styrker på de avgjørende punktene.<sup>82</sup> Jomini vurderte det dermed som bedre å samle sine styrker på en sentral operasjonslinje, fremfor å spre dem utover på flere linjer.

Den svenske sentralforsvarsdoktrinen kan sies å ha mye til felles med Jominis teori. Selv om doktrinen anerkjente prinsippene om å angripe fiendens operasjonslinjer gjennom geriljaoperasjoner mot russernes forsyningssystem og gjennom det slite ut den russiske hæren, så var kjernen i denne doktrinen å konsentrere egne styrker i en sentral posisjon, for derfra å rette et avgjørende angrep mot russernes hovedstyrke. Napoleons nederlag i Russland i 1812, der den franske armeen hadde blitt gradvis slitt ned gjennom russernes utnyttelse av dybden i sitt forsvar, så man som empirisk bevis for gyldigheten av en slik doktrine.<sup>83</sup>

Det var denne doktrinen som fikk kritikk fra norsk side. Den mest betydningsfulle kritikken fra norsk side kom fra Meydell, og den militærintellektuelle kretsen rundt Christiania Militære Samfunn. Gjennom tjeneste som lærer ved Krigsskolen og Den militære høyskole, og som produktive militærskribenter, satte de sitt preg på mange norske offiserer, og deres militærteoretiske forestillingsverden.

---

<sup>81</sup> Gat, *A history of military thought*, 109

<sup>82</sup> Ibid, 117

<sup>83</sup> Hugemark (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Arvid Cronenberg, ”Säkerhetspolitik och krigsplanering: Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906 – 1945”, 50

I *Norges forsvarshistorie* beskriver Roald Berg denne kritikken fra norske militære som et resultat av en strid innen kartografien, der det hersket uenighet mellom norske og svenske kartografer om hva som skulle være det strukturerende elementet når man skulle utarbeide geografiske kart.<sup>84</sup> Berg forteller at de svenske kartografene var inspirert av en fransk tradisjon, der fjellmassiver som bandt sammen var det strukturerende element når man skulle trekke opp en stats naturlige grenser. I motsetning til den svenske skolen beskriver Berg den norske som inspirert av Preussen, der vannveier og elvenes nedslagsfelt burde gi utgangspunkt for grensene. Jeg vil påstå at den kartografiske uenigheten har lite å gjøre med Meydells kritikk av sentralforsvarsdoktrinen. Riktignok var kartografi en militær disiplin, da det først og fremst var offiserer som sto for oppmåling og utarbeidelsen av kart. Men uenighet om hvordan man skal lage kart, og hvor i terrenget man setter grensene har ingen direkte sammenheng med militærteori. Fastsetting av statsgrenser er et politisk spørsmål, og opplysningstidens militærteoretikere blandet i liten grad militære operasjoner inn i politikken.

Den franske militære skole fra midten av 1700- tallet hadde taktikk og organisering av militære styrker som sitt fokusområde, og da var ikke kart så viktig. Den tyske militære skole derimot gjorde det strategiske nivå der operasjonslinjer i felttoget ble hovedgjenstand for studiene, og først da ble gode geografiske analyser og gode kart avgjørende.<sup>85</sup> Hensikten med geografiske analyser var da heller ikke å vurdere hvor man skulle trekke grenser mellom stater, men å kunne planlegge hvor man burde legge sine egne operasjonslinjer, og hvordan man best kunne true fiendens.

Når Roald Berg begrunner kritikken som var rettet mot den offisielle sentralforsvarsdoktrinen fra de norske militærintellektuelle med uenigheten som fantes mellom norske og svenske kartografer, er det etter min mening en feilslutning.<sup>86</sup> Ingen av samtidens militærteoretikere baserte noen av sine teorier verken på vann som skilte eller fjell som bandt sammen. Derimot ble geografiske analyser *generelt* viktig i militærteorien hos den tyske militære skolen med Bülow i spissen, ettersom fokuset ble endret fra å teoretisere rundt taktikken til å teoretisere om det strategiske nivået. Strategien som hovedgjenstanden for militærteorien ble videreført hos Jomini, selv om han var uenig i Bülows teorier. De geografiske analysene var derfor

---

<sup>84</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 110

<sup>85</sup> I opplysningstidens militærteori brukes ofte begrepet strategi om det vi i dag ville kalt operasjonskunst, altså hvordan felttog skulle føres for å vinne over fiendens hær eller erobre hans territorium, og ikke sammenhengen mellom militære virkemidler og politiske målsetninger, det som vi i dag ville kalt strategi.

<sup>86</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 110

viktig for å kunne planlegge felttoget uansett hvilken militærteoretiker man bekjente seg til, men for både den svenske og den norske hæren, så vel som for alle Europas hærer, kunne terrenget by på de samme mulighetene og begrensningene uavhengig av hvilken kartografisk skole som hadde vært hovedinspiratoren når man hadde tegnet kartene. Hovedsaken var at kartene stemte noenlunde med terrenget, og at man gjorde de riktige disposisjoner ut fra det. Hva som var de riktige disposisjoner var det derimot stor strid om, men det var altså ikke begrunnet i uenighet om hvordan kartene skulle lages.

### ***Sentralforsvar vs. periferiforsvar***<sup>87</sup>

I forordet til sin *Forsøg til en Lærebygning i Krigskunsten*, foregriper Meydell den eventuelle kritikken boken hans vil få for at den er basert på prinsippene etter Bülow. Han forteller dermed ikke bare at hans teorier er basert på Bülow, men også at dette er kontroversielt. Det var det også. Bülows prinsipper hadde lenge blitt kritisert for å være for rigide, og være basert på i overkant kunstige beregninger av militære operasjoner. I tillegg var det Jomini den som hadde det militærteoretiske hegemoniet i Europa, og han gikk aldri av veien for å diskreditere sine meningsmotstandere i sine skrifter. Det Bülow ble mest kjent for var hans geometriske tilnærming til forholdet mellom en angriperes basis, det vil si hans utstrekning av forsyningspunktene, og angrepsobjektet. Hvis basisens utstrekning representerer grunnlinjen i en trekant, og angrepsobjektet toppvinkelen, måtte antall grader i toppvinkelen være mer en 90, for at man skulle sikre seg mot å få sine forsyningslinjer avskåret. Skulle man foreta en lang fremrykning måtte man derfor ha en mer utstrakt basis. Hans læresetning om at godt utførte operasjoner mot fiendens operasjonslinjer kunne gi strategisk gevinst uten å måtte gå i direkte kamphandlinger fikk stor gehør. Ved manøvrering mot fiendens sårbare punkter ville en god feltherre påføre fienden en kognitiv systemisk kollaps. Hos Jomini derimot, sto slaget som en mer sentral del av felttoget, og kunsten var å kunne kraftsamle sine ressurser mot det avgjørende punktet, men også Jomini så betydningen av å operere mot fiendens operasjonslinjer.

Roald Berg mener det er et motsetningsforhold mellom Meydells støtte til Bülows teorier, og hans vektlegging av ”den sprædte Fægtnings Betydelse”.<sup>88</sup> Berg beskriver Bülows teorier som

---

<sup>87</sup> Periferiforsvar blir beskrevet av Arvid Cronenberg som en forsvarsdoktrine som tidlig skulle hindre et fiendtlig angrep. I følge ham gikk Sverige også over til et periferiforsvar på slutten av århindret, der blant annet byggingen av Boden festning var et resultat. Hugemark (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Arvid Cronenberg, ”Säkerhetspolitik och krigsplanering: Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906 – 1945”, 51



en vitenskapelig utgave av 1700-tallets lineære *taktikk*, som hadde blitt avleggs. Berg unnskylder Meydell med at han antakelig mente at Bülow's teorier utelukkende burde benyttes til å oppdra soldatene i disiplin og orden, og ikke til å slåss med. Bülow's geometriske system var imidlertid beregnet på det strategiske nivået, mens han var likevel en sterk tilhenger av revolusjonskrigenes fleksible taktikk, med blant annet *tirailleurs*, eller jegeravdelinger, i åpen formasjon, og ikke de rigide linjeformasjonene fra det fredrikianske systemet. Bülow var altså ingen tilhenger av kadaverdisiplin og lineærtaktikk fra Fredrik den stores tid, slik Roald Berg later til å tro. Det var altså ikke noe motsetningsforhold mellom at Meydell er en tilhenger av Bülow's teorier, med at han var en forkjemper for en fleksibel taktikk. Begge deler var helt i Bülow's ånd. Meydells *Lærebygning i Krigskunsten* er da heller ikke noen lærebok i taktikk, men i strategi.

Meydell mente det krevdes større dyktighet av offiserene for å føre krigen etter Bülow's prinsipper enn etter Jominis.<sup>89</sup> Meydell viste seg ellers som en skarp kritiker av Jomini, først og fremst ved at han ikke i tilstrekkelig grad kunne vise til like presise regler for krigføringen som det Bülow kunne, men kanskje også fordi Jomini vektla betydningen av kraftsamling på de indre operasjonslinjer, der det ville være mindre rom for manøver, men derimot større fordel for den numerisk overlegne. Dette ville jo ikke være noen fordel for den norske hæren som måtte regne med å være numerisk underlegen. Motstanden mot Bülow var en viktig årsak til at Jomini ble populær, mente Meydell, samtidig med at Jomini fortsatt levde,<sup>90</sup> og dermed fikk anledning til å kritisere sine døde meningsmotstandere som ikke kunne svare for seg. Meydell trodde imidlertid at Jominis popularitet i stor grad kunne begrunnes med at hans teorier bygde på selvfølgeligheter, som alle kunne forstå og vedkjenne seg: ”thi det bestaar deri: at to Mand i en Strid altid maa kunne tilintetgjøre en, hvilket enhver straks begriper; derimod begriper ikke enhver ligesaa let, at den ene mand kan løbe sin Vei, naar han ikke har lyst til at lade sig prygle af hans to Motstandere.”<sup>91</sup> Jominis teorier var altså ikke så sofistikerte som Bülow's, og ikke kunne ikke forskrive like presise regler. En krig behøvde altså ikke bare å være en styrkeprøve i direkte kamp mellom to hærer, men også de strategiske manøvrene kunne gi gevinst hvis de ble utført riktig.

---

<sup>88</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 111

<sup>89</sup> Meydell, *Forsøg til en Lærebygning i Krigskunsten* 217

<sup>90</sup> Han døde i 1869, nitti år gammel.

<sup>91</sup> Meydell, *Forsøg til en Lærebygning i Krigskunsten*, Innledning XII

Carl Fredrik Borkenstein, lærer ved Krigsskolen og en av stifterne av det Militære Samfunn, uttrykte det slik: ”Fienden er under saadanne Omstendighetder, allerede uden at blive angrebet, overvunden. Anvendelsen af rigtige strategiske Principer kan man næsten altid gjøre Beregninger, som nærme sig den mathematiske Visshed, hvorimod man overlader Alt til Tilfældet, naar man allevegne vil møde Fienden directe, saaledes som Sandserne lære det”.<sup>92</sup> Sitatet viser i hvor stor grad opplysningstidens positivistiske program hadde fått innflytelse i militærteorien. Det *fant* en ”beste” måte å føre krig på, uansett omstendigheter.

Bülows teorier kunne i større grad sies å gi tro på at selv små hærer kunne klare seg bra mot en større, og dermed gi mer selvtillit til en offiser fra en liten hær. Jominis teorier var etter Meydells mening en forenkling av feltherrekunsten, som levnet liten mulighet for mindre armeer til å hevde seg, gjennom smarte planer og dyktig ledelse av operasjoner.

### ***Utvikling av konkrete scenarioer***

Til grunn for sine strategiske vurderinger, og som han gjentok i Norsk militært tidsskrift en rekke ganger,<sup>93</sup> la Meydell premissene om at man ikke kunne se forsvaret av Norge som isolert fra Sverige, da et angrep på det ene landet nødvendigvis også ville involvere det andre. Det ene riket kunne ikke føre krig, uten at det andre også ble involvert, mente han. Spesielt om det var snakk om forsvarskrig.<sup>94</sup> Videre mente han at:

Det maa ansees for afgjort, at Ruslands Hovedangreb mod de forende Riger vilde blive rettet fra Ålandsøerne mod Upland eller Omegnen af Stockholm, ikke alene fordi dette Angreb nærmest treffer Hovedstaden Stockholm, men ogsaa fordi det er den korteste og bequemteste Operationslinje, der er at vælge.<sup>95</sup>

Så langt var han helt på linje med sentralforsvarsdoktrinen premisses. Men det er i de neste premissene at Meydell skiller lag med sentralforsvarsdoktrinen. Han legger nemlig inn som en forutsetning om at hvis russerne skulle utnytte sin numeriske overlegenhet ville de sette inn flere styrker enn det som kunne settes inn mot området rundt Stockholm. Meydell så

---

<sup>92</sup>Palle Røhmer Fleicher, Johan Nicolai Müller, Carl Fredrik Borkenstein, Peter Michael Vosgraff, Georg Carl Bonaparte Heyerdahl, *Underdanigst Betænkning fra den, under 20de November 1836, naadigst anordnede Central- Commission for Norges Befæstningsvæsen, om Hoved- Depot for det søndenfjeldske Norge.*, Christiania: Trykt i P. T. Mallings Officin 1840). Dissenterende votum fra Borkenstein.

<sup>93</sup> Disse premissene gjentok han i artikler i NMT i 1831 (i førsteutgaven), 1835, 1840 og 1850. Artiklene viser stor kontinuitet i argumentasjonen.

<sup>94</sup> Jacob Gerhard Meydell, Tilsvar til artikkelen ”Nogle ord om en Forsvarsplan for Norge” ved anonym forfatter. Norsk Militært Tidsskrift, 10. Hefte, 1835. 4

<sup>95</sup> Ibid

naturligvis for seg at russerne nødvendigvis, hvis de var i besittelse av tenkende generaler, også ville legge Bülow's prinsipper til grunn for sine operasjoner. Et angrep på flere punkter ville derfor fra et russisk synspunkt være nødvendig for å etablere en tilstrekkelig basis før videre operasjoner.

Dermed var det i følge Meydell et plausibelt scenario at et angrep mot Stockholm sannsynligvis ville skje samtidig med et angrep over Torneå langs kysten av Bottenviken. En overgang over Kvarken fra Vasa til Umeå kunne også ventes, da fienden disponerte over overlegne sjøstridskrefter. Dette angrepet ville imidlertid kulminere i området Ångermannelven nord i Sverige, da den derfra måtte utvikle seg til eksentriske operasjonslinjer, det vil si i flere retninger. Imidlertid ville fienden kunne ha foretatt landgang i Trondheim via Arkangelsk, og derfra sendt et armekorps inn i Jämtland. Dette armekorps kunne da forene seg med det østlige korps og dermed true med å inneslutte forsvarernes styrker i Nord-Sverige slik at disse måtte trekke ut mot sør.<sup>96</sup> En videre fiendtlig fremrykning sørover ville da bli en lett sak, da alt land nord for linjen Mjøsa, Kongsvinger, Mälaren og Stockholm, sannsynligvis ville falle i fiendens hender.<sup>97</sup>

Her viser altså Meydell hvordan han så for seg at striden ville utvikle seg etter Bülow's prinsipper. Hvis russerne fikk etablert en basis på tvers av Norge og Sverige, fra Trondheim til Mälaren kunne de rykke forholdsvis trygt videre sørover, bemektige seg Hedemarken, Jämtland, Härjedalen og Dalarna, og unionens hovedhær ved Mälaren måtte dermed bli nødt til å trekke seg tilbake uten slag, da den ellers sto i fare for å bli falt i ryggen.<sup>98</sup> En ensidig fokusering på forsvaret av de svenske kjerneområdene kunne dermed gjøre den svensk-norske innsatsen rundt de store sjøene irrelevant. Det gjaldt dermed å nekte fienden å etablere en slik basis, men det kunne man ikke gjøre uten også å ta hensyn til andre forsvarsavsnitt enn de rundt det svenske kjernelandet.

Det er i sammenheng med utviklingen av scenarioer vi må se de norske teoretikernes bruk av begrepet vannsystem. Roald Berg mener de norske militærintellektuelle begrunner sine strategiske vurderinger ut fra i første omgang en annen kartografiske skole, og dermed ved at denne kartografiske skolen kunne vise at Norge hadde et annet vannsystem enn Sverige. Som jeg har argumentert for ovenfor hadde imidlertid kartografien en sekundær betydning i

---

<sup>96</sup> Se side 48 for illustrasjon.

<sup>97</sup> J. G. Meydell i Norsk Militært Tidsskrift 2. Rekke 4. Bind 1849- 1850, 455.

<sup>98</sup> J. G. Meydell i Norsk Militært Tidsskrift 10. Hefte, 1835, 4

utformingen av strategien, som leverandør av grunnlagsmateriale for analysene. Vannsystem var i denne sammenhengen et begrep som tjente som verktøy i geografiske analyser, med formål å dele landet inn i operasjonelle forsvarsavsnitt. Det var innefor slike geografiske avsnitt man måtte foreta en selvstendig operativ planlegging av samvirket mellom skjærgårdsflåten, festninger, landvernet og felthæren. Slik planlegging måtte skje ved de avsnitt som hadde en strategisk betydning.

### ***Sentralkommisjonen for Norges befestningsvesen***

Fra offisielt norsk hold ble det også presentert et eget syn på hvordan Norges forsvar burde utformes. I 1836 ble det nedsatt en kommisjon som skulle gi en helhetlig plan for forsvaret av hele Norge, og utarbeide behovet for forsvarsmidler i en forsvarskrig. Kommisjonens forslag kan sies å være en slags langtidsmelding for Forsvaret. Formann i kommisjonen var arméminister Palle Røhmer Fleicher, og blant de øvrige medlemmene i finner vi blant annet, Carl Fredrik Borkenstein, Peter Michael Vosgraff, som begge hadde vært blant stifterne av Christiania Militære Samfund.

Sentralkommisjonen baserte seg også på teoretiske prinsipper og terrengegenskaper, og mye av det samme teoretiske rammeverket som Meydell brukte ser vi igjen her. Kommisjonens tok utgangspunkt i premissene om at Norge var av de land som ikke i "eget Skjød kan finde Midler til Forsvar i tilstrækkelig Mengde", men var avhengig av tilførsler fra utlandet. Disse tilførselsveier var alle over havet. Å sikre kysten og havner ble derfor vurdert som en forutsetning for å kunne føre krig i Norge. Et grunnprinsipp var derfor å legge til rette for forsterkning utenfra. "Vedligeholdelsen af de Forsvarsmidler, som haves i Landet, og sikker Adgang til Forskaffelse av og Opbevaring af de manglende, bør være Hovedgjenstanden der bør haves for Øie" for Forsvaret, og befestningsvesenet burde innrettes etter det.<sup>99</sup> Her kom erfaringene fra krigsårene 1808-1809 frem i lyset, og viktigheten av et godt forhold til den sterkeste sjømakt, Storbritannia blir tydelig ved at kommisjonens første prinsipp hvilte på nettopp dette.

Det andre prinsipp gikk ut fra at utformingen av strategien måtte baseres på terrenget i krigsskueplassen. For å dra nytte av det andre prinsipp burde Norge og Sverige vurderes som en krigførende militærstat, der hele den skandinaviske halvøy dannet et naturlig avgrenset teater. Likevel fremholdt kommisjonen at da denne kommisjonens mandat bare angikk

---

<sup>99</sup> Fleicher, Müller, Borkenstein, Vosgraff, Heyerdahl, *Central- Commission for Norges Befestningsvæsen*, 13

Norges befestningsvesen så tjente dette siste prinsipp til å tydeliggjøre for sentralkommisjonen den rolle som Norge og dets befestningsvesen måtte og burde spille i en forsvarskrig, som kunne bli ført på de forente rikers territorium til det felles forsvar. Norge måtte likevel: ”i dets Befæstningsvæsen og øvrige kunstige Forsvarsanstalter, samt i Afbenyttelsen af dets terrain, søge Midlerne til, at det under ingen Omstændighed, af en Fiende adskilles fra eller berøves Forbindelsen med dets sikreste Bundsforvante Sverrig” da en gjensidig støtte og samvirke rikene imellom var å anse som en grunnpilar i forsvarskampen.<sup>100</sup>

Fjellkjedene i Norge delte landet inn i flere vannsystemer eller terrengstrøk, og Kjølen delte Norge fra Sverige. Det var kun få forbindelsespunkter mellom de forskjellige vannsystemene, men vannveiene i seg selv kunne lette manøvreringen og logistikken innad i forsvarsavsnittet. Norge utgjorde til sammen fire adskilte forsvarsavsnitt; det sønnafjelske, det trondheimske, det vestafjelske og det nordafjelske. Det burde følgelig planlegges med selvstendig forsvarsoperasjoner i hver av dem, og ikke konsentrere forsvaret til et eneste punkt som sentralforsvarsdoktrinen foreskrev. Av de nevnte forsvarsavsnittene var det det sønnafjelske som burde prioriteres, da det var her det meste av de forsyninger Norge ville trenge i en krig ville bli ilandført. Samtidig var det her en fiende kunne drive en kile inn mellom de norske og svenske styrkene, noe man for all del burde unngå. Det trondheimske krigsteater burde prioriteres som en god nummer to etter det sønnafjeldske.<sup>101</sup> For å forsterke forsvaret av ilandføringspunktene for forsyningene burde det så opprettes festninger for å beskytte innløpene til havner og viktige befolkningsentra.

Ut i fra Meydells premisser ble de norske avsnittene, først og fremst Trondheim, betydningsfulle i unionens strategi. Meydells forslag til hvordan det operative planverket burde innrettes var å nekte fienden å få etablere en tilstrekkelig basis, altså få et tilstrekkelig solid og utstrakt fotfeste på eget territorium, hvorfra de trygt kunne foreta en fremrykning. I motsetning til et sentralforsvar, tok derfor Meydell til orde for et periferiforsvar, der han ville kombinere bruk av skjærgårdsflåten for å nekte fienden fri ferdsel langs kysten, festninger for beskyttelse av egne forsyningsbaser og operasjonslinjer, et utbygd og desentralisert landvern som kunne gi tidlig varsling og føre oppholdende strid, og en mobil felthær som kunne rette avgjørende angrep mot fiendens operasjonslinjer. Også de svenske avsnittene ble behørig

---

<sup>100</sup> Fleicher, Müller, Borkenstein, Vosgraff, Heyerdahl, *Central- Commission for Norges Befæstningsvæsen*, 15

<sup>101</sup> *Ibid*, 20.

behandlet med forslag om både å etablere festninger og manøverplaner. Det er disse prinsippene vi også ser konturene av i Sentralkommisjonen for Norges befestningsvesen, selv om den prioriterer forsvarsavsnittene annerledes enn Meydell. Hos dem er forsyningslinjene fra havet sentrale, og betydningen av å sikre havner langs kysten for å kunne danne en solid basis for krigsmakten blir vektlagt. Felles for begge er premisset om at angrep på Norges kyster kunne være like alvorlige for unionens samlede forsvar som et angrep på den svenske østkyst. Den svenske sentralforsvarstenkningen tok imidlertid ikke hensyn til dette premisset. Meydell og Sentralkommisjonen for Norges befestningsvesen sin kritikk av sentralforsvarsdoktrinen kan derfor ikke sees som en kritikk av selve unionene, men som en kritikk av unionens operative planlegging.

Det som først og fremst kjennetegner argumentasjon til Meydell og hans generasjon vitenskapelige offiserer, var at de var tydelig innefor militærteoriens opplysningstidsinspirerte paradigme. Den viktigste kritikken som senere har kommet mot opplysningstidens militærteoretikere var at de tok sikte på å utvikle universelle teorier for krigføring som var gjeldende i alle konflikter. Militærteoretikere som fikk innflytelse senere, herunder Carl von Clausewitz, hevdet derimot at en hver krig var forskjellig fra de tidligere, og hadde sine egne konstituerende egenskaper, og generalene måtte dermed føre krigen etter de prinsippene som var gjeldene for nettopp den pågående krigen, og ikke de som hadde vært gjeldende for den forrige. Dermed kunne det ikke utvikles presise regler som var like gyldige for en hver krig.<sup>102</sup>

Mye av kritikken mot Bülow spesielt var at han i størst grad (med matematisk Visshed) mente å kunne gi presise prinsipper for krigføringen, og det var derfor Meydell likte ham så godt, men det var prinsipper som kanskje var riktige for den forrige krigen, og ikke nødvendigvis for den neste. Det kunne kanskje være vanskelig å løsrive seg fra de etablerte forestillingene om hvordan krigen skulle føres, i og med at disse forestillingene hadde status som eviggyldige og uforanderlige innenfor den opplysningstidens militærteori. Tanken om at unionsrikene kunne bli involvert i en militæroperasjon som ikke ble ført etter Bülows prinsipper, eventuelt Jominis prinsipper for de som holdt en knapp på sentralforsvarsdoktrinen, var dermed nærmest naturstridig.

---

<sup>102</sup> Gat, *A history of military thought*, 179

## *Nye trender i militære operasjoner – et fleksibelt innsatsforsvar*

Aktørene som jeg fremt til nå har presentert tilhørte en eldre generasjon. Som representant for den yngre generasjon kan Johan Georg Ræder tjene som et godt eksempel. Han var født i 1814, og hadde dermed vokst opp med unionen.<sup>103</sup> Han hadde både artilleri, - og ingeniøreksamen fra den militære høyskole, og han var dermed en av de militærvitenskapelige offiserer. I hele sin karriere var han også en aktiv debattant i militærpolitiske spørsmål, der han ivret for moderniserende reformer av det norske forsvaret, men han hadde i forhold til Jacob Gerhard Meydell andre synspunkter for hvordan forsvaret skulle innrettes. Ræder var en meget produktiv skribent og han hadde en rekke bidrag til Norsk Militært tidsskrift der han redegjorde for sine meninger.

Det som først og fremst preger Ræders argumentasjon er at han i motsetning til Meydell ikke baserte sine utlegninger på internasjonal militærteori og derpå utledede operasjonelle scenarioer. Der Meydells forsvarsorganisasjon var drevet og bestemt av den operasjonelle doktrinen, tok heller Ræder utgangspunkt i den internasjonale utviklingen av landmakt når han skulle begrunne utformingen av en norsk landmakt. Hæren skulle utvikles til en mest mulig slagkraftig enhet målt etter internasjonale normer, uavhengig av et spesielt operasjonelt scenario den var forutsatt å skulle virke innefor. Fokuset på internasjonale forhold var en trend innenfor den militærintellektuelle virksomheten som de militærvitenskapelige tidsskriftene både i Norge og Sverige bærer preg av.<sup>104</sup>

Utviklingstrekkene i armeene til de øvrige europeiske stater, både hva gjaldt ledelsesform, bemanning og organisering, burde i stedet danne mønster for den norske hæren i følge Ræder. Roald Berg har beskrevet hvordan Ræder gjennom flere artikler i Den Constitutionelle, og Norsk militært tidsskrift i henholdsvis 1839 og 1842, tok til orde for en rekke reformer som skulle bringe den norske hæren mer på linje med sine europeiske motstykker.<sup>105</sup> Først og fremst var det utviklingen av en moderne generalstab, og å gjøre linjehæren bedre i stand til å delta i modere konflikter han satte søkelyset på.<sup>106</sup> Det neste punktet på Ræders agenda var å gjøre noe med balansen i linjehærens struktur. Som ingeniøroffiser var mangelen på egne ingeniøravdelinger noe det var naturlig for Ræder å ta opp, men han satte også søkelyset på

---

<sup>103</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 144

<sup>104</sup> Lars Ericson Wolke, *Krigets idéer: Svenska tankar om krigföring 1320 – 1920*, (Stockholm, Medströms bokförlag, 2007), 219

<sup>105</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 144

mangelen på en organisert logistikk, det vil si forsynings, - og sanitetstjeneste. Som en følge av slike mangler vil en hær ha en begrenset evne til taktisk samvirke, det vil si samarbeid mellom ulike våpenarter som hver for seg kan stille med en bestemt kapasitet, men som sammen med andre og forskjellige kapasiteter øker slagkraften utover den summen av hvert enkelt våpenarts bidrag.<sup>107</sup> Spesielt viktig blir dette i de tilfeller Hæren skal operere utenfor hjemtrakten, der de til en viss grad kan spille på lokale fasiliteter, og lokalbefolkningens velvilje og støtte. En mobil felthær har derfor andre krav til logistikk, enn et territorialforsvar.

Slik Hæren fremsto på 1840- tallet var den mer eller mindre en samling militære avdelinger i løsvekt, som kunne settes inn i mindre omfang der det var behov, og der det var konflikter med relativt lav intensitet. Innenfor nasjonal ordenshåndhevelse var dette tilstrekkelig. Skal imidlertid en hær kunne kalles en hær, og ikke bare en godt bevæpnet politistyrke, må den ha evne til å kunne operere i et høyintensivt stridsmiljø over noe varighet. Og da må den også ha iboende en evne til taktisk samvirke og en organisert logistikk. Det innebærer både at de forskjellige elementene som skal utføre operasjonene er organisert og trent for dette, og at det er et overordnet ledelselement som kan sy de ulike elementene sammen til fellesoperasjoner. Den åpenbare mangelen på disse egenskapene var det Ræder påpekte da han mente at Hæren var ”defect”, og manglet sentrale organer for å ”constituere en Armeé.”<sup>108</sup>

Det er likevel verdt å merke seg at Ræder neppe kan ha skrevet ut fra egen erfaring. Han var henholdsvis 25 og 28 år når artiklene ble skrevet. Artiklene er heller vitnesbyrd om at den unge delen av offiserskorpset hadde et internasjonalt utsyn og fulgte godt med på hva som var trendene i europeisk landmakt, og at de også hadde en oppfatning av at dette burde danne mønsteret for den norske hæren. Opplysningstidens militærteorier, med dens tilnærming til militære operasjoner som om det var en naturvitenskap, fikk som tidligere nevnt etter hvert en del kritikk for å utlede bestemte teorier som skulle gjelde for en hver konflikt. Meydells snevre scenariotenkning kan ses som et utslag av dette paradigmet. Ræder viser her at han hadde en annen tilnærming. Hæren måtte være forberedt på å brukes også i andre scenarier enn det Meydell, eller sentralforsvarsdoktrinen for den saks skyld, tok utgangspunkt i.

---

<sup>107</sup> Eksempelvis vil en artilleriavdeling kunne bidra med stor ildkraft, som isolert sett kan være virkningsfullt nok, men kombinert med et bevegelig element av enten kavaleri eller infanteri, vil effekten bli mangedoblet, da disse kan utnytte huller i forsvarerens rekker som artilleriet har skapt. Ingeniøravdelinger vil først og fremst øke egne avdelingers mobilitet, og hindre fiendens, samt at de vil sørge for beskyttelse mot fiendtlig ildgivning for egne avdelinger ved hjelp av festninger og feltfortifikasjoner.

<sup>108</sup> Per Maurseth, *Sentraladministrasjonens historie, bind 1: 1814 – 1844*, (Oslo, Universitetsforlaget, 1979), 221



Det er likevel tvilsomt at den unge offiseren Ræder fikk sette agendaen for utviklingen av Hæren, i opposisjon til de eldre offiserene på det tidspunktet, selv om han var aktiv med pennen. Den eldre delen av offiserskorpset var nemlig kritiske til at utviklingen utenlands burde være premissleverandør for Norge. Kommanderende general Ferdinand Wedel Jarlsberg, var tydelig på at det var de lokale forhold som måtte danne grunnlaget. Endringer etter utenlandsk mønster kunne være vel og bra, men de måtte skje etter en kritisk vurdering av nytteverdien sett i forhold til lokale behov.<sup>109</sup> Forsvarskonservatisme hos den eldre garde er altså ikke noe nytt fenomen, og Ræder måtte nok ha noe mer faglig tyngde og autoritet enn han hadde som 25 år gammel løytnant for å utfordre denne oppfatningen.

### ***De vitenskapelige og de byråkratiske offiserer – ulike profesjonsidentiteter***

Til nå har vi sett hvordan de militærintellektuelle offiserene argumenterte for hvordan Hæren skulle utvikles. De norske militærintellektuelle i perioden 1830-1840, i tråd med deres samtidige militærteori, satte også operasjonelle rammer rundt en eventuell krig i første rekke, og så ble militærorganisasjonen utledet etter det. Det kunne likevel i regelen være at militære operasjoner etter Bülow eller Jominis prinsipper kunne bli ført i en offensiv hensikt, som angrepskrig, hvis det politiske nivået hadde en slik politikk. Men i 1820 og 1830 - årene, den formative perioden for Meydells generasjon, hadde verken kongen eller noen andre slike utenrikspolitiske føringer utover selvforsvar i rammen av unionen. Dette satte grensene for hva de militærintellektuelle i Meydells generasjon kunne mene noe om, nemlig en forsvarskrig som ville bli ført etter internasjonale militærteoretiske prinsipper. Det de imidlertid kunne være uenige om var hvilke prinsipper som var de beste, og her var det først og fremst Bülow og Jomini det sto mellom, og deretter på hvilken måte disse prinsippene på mest hensiktsmessig måte burde ivaretas innefor de scenarioene de så for seg. Den yngre Ræder på sin side ønsket å frigjøre forsvaret fra den snevre scenariotenkningen og heller utvikle en robust og allsidig hær som ville være anvendelig uansett hva slags konflikt unionsrikene ble viklet inn i.

De militærintellektuelle utgjorde likevel ikke flertallet av offiserene i Hæren. Allerede i debatten om utdanningssystemet for offiserene så vi at det utkrystalliserte seg et skille mellom det som ønsket å vektlegge en praktisk rettet offisersutdannelse på Krigsskolen, og de som ønsket en tilnærming mot det sivile utdanningssystem med et høyere akademisk nivå. Skillet

---

<sup>109</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 145

gikk i grove trekk mellom de praktisk rettede infanteri og kavaleri- offiserene, og de mer vitenskapelige offiserene hovedsakelig fra artilleriet og ingeniørvåpenet. Dette skillet kan vel best beskrives som en tendens, og ikke noen fast regel. Likevel kan det også se ut som om denne tendensen blir videreført inn i spørsmålet om hvordan forsvaret skulle utformes.

Det store flertallet offiserer hadde avsluttet sin utdanning etter fire år på Krigsskolen, for deretter å gå over til tjeneste i kavaleriet eller infanteriet. I Hærens karrieremarked var det flest muligheter for denne typen offiserer. 6 av 8 brigadesjefsstillinger var forbeholdt infanterioffiserer (5) og kavalerioffiserer (1). Mens de vitenskapelige offiserer hadde gode muligheter for å få lærerstillinger ved Krigsskolen, var ofte sjefen for Krigsskolen infanterist. Det var en slags profesjonskamp mellom den militærintellektuelle delen av offiserskorpset, som baserte sine analyser på militærteori, eller såkalte militærvitenskapelige verker, og de som var mer innstilt på at forsvaret var en statlig etat som skulle styres etter regjeringens retningslinjer, på lik linje med andre statlige etater. Målet var god styring, og Forsvaret måtte derfor ha en balansert struktur og en indre ”soliditet”, og den militære ledelsen måtte gis forutsigbare rammer for sin virksomhet. For ambisiøse og dyktige offiserer i denne kategorien var mulighetene flere for å komme helt til topps i hierarkiet i statsforvaltningen.

En av disse offiserer var Carl Mansbach, og han kan tjene som eksempel for denne kategorien. Han var sjef for Krigsskolen fra 1822 til 1828, generalmajor og sjef for den Bergenske infanteribrigade fra 1828, sjef for 1. Akershusiske infanteribrigade fra 1838, med opprykk til generalløytnant året etter. I 1845 giftet datteren hans seg med stattholder Severin Løvenskiolds sønn, og vi kan derfor spore en allianse mellom disse offiserene og de ledende embetsmenn i mer enn en forstand. En annen av denne typen offiserer var Hans Glad Bloch. Han hadde gått gradene fra sjef for bergenske gevorbne musketerkorps, sjef for Krigsskolen, brigadesjef for Bergenske infanteribrigade, brigadesjef for 1. Akershusiske infanteribrigade, sjef for generalstaben fra 1850 og samtidig kommanderende general. Fra 1853 ble han også arméminister.<sup>110</sup> Han hadde en påfallende lik karriere som Mansbach, og skulle som generalstabssjef bli den mest ruvende representanten for den embetslojale delen av offiserskorpset.

Dette toppsjiktet i embetsmannsstaten var mer opptatt av effektiv implementering av de offisielle føringene, og ikke minst tilstrekkelig myndighet til å kunne forvalte de statlige

---

<sup>110</sup> Edv. Bull, Anders Krogvig, Gerhard Gran, Norsk biografisk leksikon, bind II, (Oslo, Aschehoug & Co, 1925)

midlene på den måten de mente var mest effektiv. Selv om militærintellektuelle ofte ble benyttet til utreningsarbeid og var produktive som skribenter, hadde de likevel mindre innflytelse enn de med sjefsposter i embetsverket. Konflikten mellom de militærintellektuelle og de praktiske sjefer vil jeg komme tilbake til i neste kapittel.

### ***Oppsummering***

Unionen med Norge var først og fremst motivert ut fra ønsket om å bedre Sveriges forutsetninger for å holde seg utenfor krigshandlingen ved en eventuell konflikt mellom stormaktene. Norges militærstrategiske bidrag hvis Sverige *likevel* skulle bli innblandet i en krig, for eksempel i form av et økt strategisk dyp, eller direkte militær støtte fra norske stridskrefter, kunne mer betraktes som en bonus. Likevel var et av de forholdene som i stor grad preget unionen de svenske forsøkene på å integrere de norske stridskreftene med de svenske, både i organisering og operativ planlegging. Her kunne ikke de norske offiserene, i egenskap av sitt lands fremste eksperter på området forholde seg passive. Selv om det var Sverige som styrte sikkerhets-, og utenrikspolitikken på vegne av hele unionen, fikk ikke det svenske militæret være alene om å mene noe om unionens forsvarpolitikk.

De opposisjonelles fremste talsmann var Johan Gerhard Meydell. Han gjorde for så vidt ikke noen dårlig karriere han heller, men hadde likevel med basis i sin militærvitenskapelige virksomhet, en opposisjonell holdning. I likhet med majoriteten av offiserene fra sin generasjon viste han stor lojalitet til Carl Johans 1812 års politikk. Erkjennelsen av at Norge og Sverige var en småstat med småstatsinteresser var sentral. Innenfor denne politikken lå det som et premiss at den norsk- svenske unionen måtte søke å holde seg utenfor stormaktens rivalisering, ved å innta en alliansefri politikk. Offiserskorpset både i Norge og Sverige var inneforstått og enige i denne politikken. Felles for begge offiserskorpseene var også deres vurdering at den unionelle tilknytningen ville øke begge statenes evne til å stable en troverdig avskrekkingsterskel på beina. Både Sentralkommisjonen for Norges befestningsvesen og Jacob Gerhard Meydell la unionen med Sverige til grunn for sin strategi, og Meydell var i flere artikler i NMT kritisk til at det norske bidraget til den felles unionshæren, som med all

sannsynlighet i tilfelle krig skulle kjempe i Sverige, bare omfattet 12 000 linjesoldater. Det burde være mange flere etter hans syn.<sup>111</sup>

Unionen sto for denne gruppen offiserer som en klippefast forutsetning for Norges mulighet til å etablere den militærmakten som ville være nødvendig for å motstå et invasjonforsøk fra Russland. Her var de helt på linje med sine offiserskolleger fra den mer konservative gruppen. Men i motsetning til de konservative offiserene argumenterte de på militærfaglig grunnlag mot den svenske, og Jomini- inspirerte sentralforsvarsdoktrinen, og understreket at et godt forsvar av unionene var like avhengig av et godt forsvar av de norske krigsteatrene som de svenske. Dette ville etter deres syn kreve en annen hærordning enn den som eksisterte, og de ønsket et større forsvar, et folkeforsvar, der *forsvarssaken* ble et anliggende for de mange, og ikke bare for et fåtall eksperter.

Det mest innflytelsesrike delen av officerskorpset var likevel de som gjennom gode karrierer hadde kommet seg helt til topps i embetsmannsstaten. Dette var som oftest offiserer fra de såkalte manørvåpen, infanteriet og kavaleriet, og de fikk ofte stillinger der de ble ansvarlige for ledelse og drift av den store militære etaten. I motsetning til de militærintellektuelle, som oftere hadde sin virksomhet i det vitenskapelige området litt på siden av hierarkiet, hadde disse mindre anledning og kanskje også interesse av å være kritiske ovenfor gjeldende ordninger. Det er vanskelig å finne en dekkende betegnelse på denne kategorien. Jeg vil likevel i det følgende for enkelthets skyld betegne dem som de konservative byråkratiske offiserene, i full erkjennelse av at denne betegnelsen har sine svakheter.

På tampen av perioden kommer det frem et nytt innspill, fremmet av den militærintellektuelle Johan Georg Ræder. Han bryter med den opplysningstidsinspirerte militærvitenskapen med fokus på strategi og operasjoner, og løfter frem behovet for å modernisere selve den militære organisasjonen i tråd med den internasjonale utviklingen på området. Tilsynelatende kunne det virke som han gjorde seg til talsmann for den forsvarskonservative majoriteten, da han i enda større grad enn disse tok til orde for en konservativ avskjerming, der Forsvaret skulle være et særegent ekspertvelde for de få. Derimot opponerte han i opposisjon til andre aspekter ved den unionelle forsvarspolitikken. Han utgjorde dermed den tredje parten i forsvarsdebatten.

---

<sup>111</sup> Norsk Militært Tidsskrift 2. Rekke, 3. Bind, (Christiania: Chr. Schibsted, 1846/1847), J. G. Meydell, i egenskap av sjef for art.brigr. "Betænkning over det af en, ved kg.. Resolution af 12te Januar 1841 nedsat Commision , udarbeidet Udkast til Lov om Værnepligten og Udskrivningsvæsenet.", 153



*Jacob Gerhard Meydell, (1786-1876)*

*Maleri i Oslo Militære Samfund*



*Hans Glad Bloch, (1791-1865)*

*Maleri i Oslo Militære Samfund*



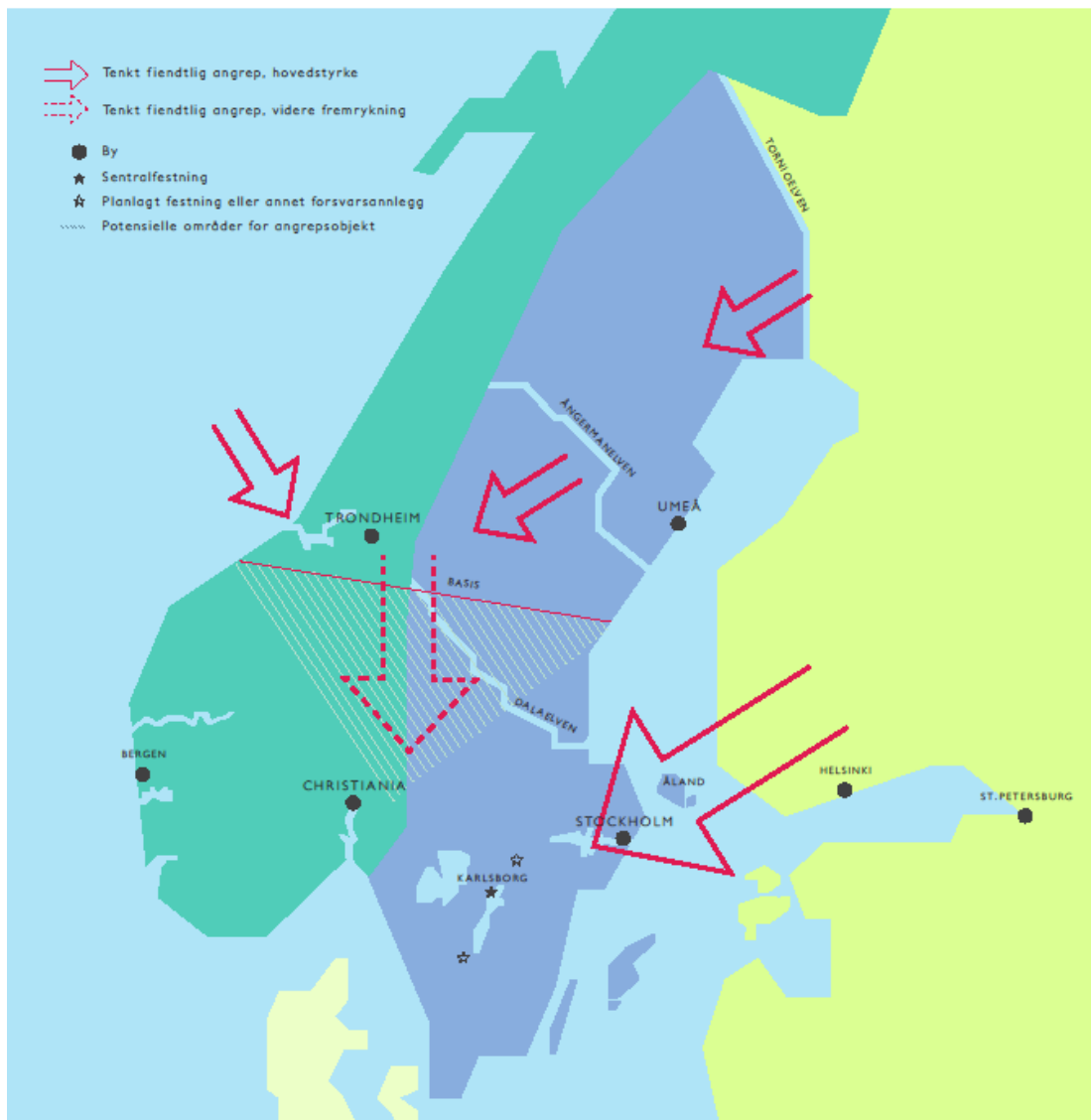
*Thomas Edvard von Westen Sylow*

Oslo Militære Samfund



*Johan Georg Ræder, (som gen.lt)*

Forsvarsmuseet billedarkiv.



Det russiske angrepsscenario slik Meydell beskrev det. Ved å angripe både nordfra over Torneå, og over sjøen fra Arkangelsk via Trøndelag, ville russerne sikre seg en basis på tvers av hele halvøyen, hvorfra de kunne føre angrepet videre. Det skraverte området viser det området en fremrykning kunne skje innefor, uten fare for å få sine operasjonslinjer avskåret i følge Bülow's prinsipper. Russerne kunne dermed fortsette å legge press på den norsk- svenske hovedhæren som var gruppert rundt Karlsborg med styrken som var satt i land ved Stockholm, samtidig som de kunne uten falle den i ryggen nordfra, og avskjære forbindelsen mellom Norge og Sverige.

Kartet er egenkonstruert.

## 4 *Utformingen av Forsvaret – ulike prinsipper for verneplikten*

---

I den forsvarspolitiske debatten fra rundt 1850 og et tiår fremover skulle alle disse tre grupperinger møtes til debatt om verneplikten. Det spesielle med den debatten var at de militærintellektuelle i løpet av denne perioden faktisk satt i posisjon, da Thomas Edvard von Westen Sylow hadde statsrådsposten i armédepartementet. Deres reformprogram ble møtt av en koalisjon av konservative militære og sivile embetsmenn. Imidlertid hadde de en større appell i Stortinget. I dette kapitlet vil jeg undersøke hvordan denne debatten utspant seg, for dermed ytterligere å belyse forskjellene mellom de ulike grupperingene i offiserskorpset.

### *Vernepliktsidealet*

Et gjennomgående premiss for de som tok til orde for et periferiforsvar, var at flere forsvarsavsnitt representerte en strategisk sårbarhet for unionens forsvar. I forrige kapittel så vi hvordan Jacob Gerhard Meydell beskrev Trøndelagsdistriktet som en slik sårbarhet, da et angrep på dette avsnittet i samband med et angrep gjennom Nord- Sverige kunne true sentralforsvaret ved å falle felthæren mellom de svenske sjøene i ryggen. Sentralkommisjonen for Norges befestningsvesen på sin side la mest vekt på Christianiafjorden, og trusselen et angrep på dette avsnittet representerte for muligheten for sjøverts etterforsyning og eventuelt militær støtte fra fremmede makter. For å bøte på disse sårbarhetene måtte norske myndigheter derfor opprettholde en viss beredskap i distriktene, ved både å bygge ut festninger, og organisere personell i militære avdelinger. Dermed ville det være nødvendig med en større forsvarsstruktur, enn om det norske forsvaret bare skulle støtte opp om den svenske sentralforsvarsdoktrinen.

Det er her dilemmaet til Meydell og hans krets kommer inn i bildet. Samtidig med at de erkjente nødvendigheten av å kunne stille en relativt stor kontingent til forsvaret av de svenske kjerneområdene, og at denne kontingenten også måtte ha en viss kvalitet, måtte det også organiseres en desentralisert struktur av mannskaper som skulle bemanne festninger, og etablere et lokalforsvar i de mest strategiske distriktene. Fra utelukkende funksjonelle imperativer var løsningen på dette å opprette en struktur som var tilpasset både å stille en kvalitativ god unionskontingent, og et tallrikt landvern. Problemet var imidlertid at som følge av økonomiske begrensninger var dette helt urealistisk. I det jeg nå skal gå igjennom debatten

om forsvarspolitikken i perioden, vil jeg derfor se hvordan de argumenterte for de ulike tilnærmingene, med hensyn til slike bergrensninger.

Grunnlovsbestemmelsen fra 1814 om allmenn verneplikt var en relativ radikal bestemmelse som må sees i lys av den politiske situasjonen Eidsvollsforsamlingen var preget av.<sup>112</sup>

Hvordan dette prinsippet konkret skulle utformes ble imidlertid overlatt til neste Storting å bestemme, og da ble dette prinsippet overkjørt av svak norsk økonomi og svenske interesser. Den beskjedne dimensjonen som Norges landmakt fikk gjorde ikke behovet for å iverksette allmenn utskrivning spesielt stort. Norges økonomiske posisjon var heller ikke slik at mange ivret for å kalle inn et stort antall gutter, skaffe dem uniformer og våpen, og eksersere dem til et akseptabelt nivå. Ettersom minnene fra krigen og den overhengende militære trusselen man opplevde våren 1814, kom mer på avstand ble også den ideologiske motivasjonen for å iverksette et slikt tiltak også mindre. Et forslag til vernepliktslov var oppe til behandling en rekke ganger, men det kom ikke til noen konkret lov.<sup>113</sup> Men selv om vernepliktsspørsmålet ikke tidligere hadde blitt ført helt frem til konkrete politiske beslutninger, hadde temaet lenge vært diskutert blant landets militære. Og igjen var kretset rundt Christiania Militære Samfund aktive, og Norsk Militært Tidsskrift igjen det viktigste talerøret for deres meninger.

I 1832 hadde artillerieskaptein og stortingsmann Hermann Foss en artikkel i NMT der han sammenlignet den norske forsvars og vernepliktsordningen med den preussiske.<sup>114</sup> ”Hvor en hver Borger er Kriger, der vil ogsaa hver Kriger føre sig Borger,” postulerte Foss i sin artikkel. Det skulle være nasjonalfølelse og liberalitet i militærforfatningen, og han mente at vervede soldater ikke passet i en slik forfatning, da de ikke tilpasset seg samfunnet i tilstrekkelig grad, med et mentalt skille mellom borgere og soldater som resultat. En slik separasjonsånd hadde vært et typisk trekk fra andre halvdel av 1700- tallet, selv om det ikke var så galt som med de store leiehærer 100 år tidligere. Likevel mente han at det heller ikke i 1832 var det ønskelige tillitsforholdet mellom folket og den væpnede makt, og heller ikke noen folkelig oppslutning om militærvesenet. Foss innrømmet at å finne balansegangen

---

<sup>112</sup> Stubberud, *Allemenn verneplikt- konflikt mellom ideal og praksis*, 115

<sup>113</sup> Allerede i 1825 skulle Stortinget på ny vurdere hærens organisasjon og vernepliktsspørsmålet. Førte til kgl.prop i 1827, men ingen lovendring. Ny kommisjon nedsatt i 19. januar 1828. førte til kgl.prop, men ikke behandlet, ny og forandret kgl.prop, behandlet, men ble nektet sanksjon. Ny kommisjon hadde blitt nedsatt 8. april 1831, og proposisjoner hadde blitt fremsatt i 1833, 1836 og 1839, uten å bli behandlet. Ny kommisjon hadde blitt nedsatt 12. januar 1841, Haffner, nr 74, Særvotum av J. J. Broch), 92, 120.( Foss hadde dissenterende votum i innstillingen.), 221

<sup>114</sup> Hermann Foss, ”Værnepligten og den væbnede Magt i Norge, sammenlignet med Militairvæsenets nærværende Indretning i Preussen,” Norsk Militært Tidsskrift, 4. hefte, 1832,



mellom uinnskrenket anvendelse av allmenn verneplikt, i forhold til fritak for verneplikten for og ikke pålegge borgerne utilbørlige byrder var vanskelig. For streng håndhevelse ville føre til unødvendige belastninger, og for slapp håndhevelse ville føre til urettferdigheter, som igjen ville uthule hele fordelene ved prinsippet.

Foss bemerket at det var flere som mente at prinsippet om verneplikt bare gjaldt når landet allerede var i krig, og at det først da kunne være aktuelt å kalle inn folket til pliktig tjenestegjøring. Foss var imidlertid klar på at borgerne måtte pålegges vernepliktsbyrder allerede i fred, slik at soldatene var trent når det gjaldt. Han mente i tillegg at ungdommen burde forberedes på sine militære plikter allerede i skolen, men var klar over at det manglet militær kompetanse hos lærerne, og inntil videre måtte den grunnleggende soldatutdannelsen foretas ved militære avdelinger. Imidlertid var han optimistisk med tanke på skolevesenets utvikling, og han trodde at om en femti års tid ville skoleverket også ha opparbeidet seg slik kompetanse.<sup>115</sup>

På offisielt hold hadde det i 1841 blitt nedsatt en kommisjon under ledelse av krigskommissær Johan Jørgen Broch, for å utrede vernepliktsspørsmålet, og dermed var vernepliktsspørsmålet for alvor satt på dagsorden.<sup>116</sup> I årene fremover ble denne saken gjenstand for flere runder både i departementet, regjeringen og Stortinget, og en rekke spesialoppnevnte komiteer og kommisjoner. Parallelt med dette foregikk det et livlig ordskifte i NMT, der de militærfaglige anskuelserne ble utdypet.

Ved årsskiftet 1845/46 leverte kommisjonen sin innstilling. Den gikk inn for virkelig å ta konsekvensen av § 109 i Grunnloven, og gikk blant annet inn for å stramme betraktelig inn på mulighetene for fritak for verneplikten.<sup>117</sup> De hadde også mer eller mindre tolket § 109 som et *påbud* om allmenn verneplikt, og dermed ville også stillingsretten bortfalle.<sup>118</sup> Kommisjonen så for seg et system som ville gi større *faktisk* likhet i vernepliktsbyrden, fremfor bare prinsipiell likhet. De så for seg innrullering av alle tjenestedyktige unge menn ved 22 års alder, hvorpå de skulle stå 2 år i en yngre reserve hvor de skulle gjennomgå rekruttskole. Så skulle de gå over til linjen hvor de også skulle tjene i 2 år. Deretter et år i den eldre reserve, for til slutt fem år i landvernet.

---

<sup>115</sup> Hermann Foss, "Værneplikten og den væbnede Magt i Norge, sammenlignet med Militairvæsenets nærværende Indretning i Preussen," s 92

<sup>116</sup> Hobæk, "Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854", 72

<sup>117</sup> Ibid

<sup>118</sup> Ibid, 74.

Denne innstillingen ble sendt på høring blant en rekke militære instanser, og også i NMT ble dette debattert. Først ute med en kommentar var oberst Peter Michael Vosgraff, med en artikkel i 1846.<sup>119</sup> Vi har tidligere møtt ham som en del av de militærintellektuelle og som medlem av sentralkommisjonen for Norges befestningsvesen. Grunntrekket i hans artikkel var et fokus på de sosiale imperativer. Verneplikten burde etter Vosgraffs mening omfatte større deler av befolkningen enn det den hadde gjort til da. Det gjaldt bare å finne mekanismer som gjorde det vanskelig, og lite ønskelig for de unge å unndra seg plikten. Et av tiltakene han lanserte var å gi unge gutter anledning til våpenopplæring, først og fremst for å skape interesse og lyst for tjenesten senere. Han vektla at tjenesten skulle være lystbetont og ikke være preget av tvang, og medføre så få uleiligheter som mulig for mannskapene. Øvelsene burde organiseres lokalt, og skape et miljø for idrett, lek og våpenøvelser som fremmet militære ferdigheter og lokale forankringen av styrkene. Han registrerte at det var en del stater som så på eget folk som like store fiender som andre stater, men mente til like at denne frykten for å bevæpne massene var en foraktelig holdning, og svekket statens anseelse ovenfor andre stater og var dertil ubegrunnet i Norge. Bevæpning av massene var derimot et middel for å sikre statens eksistens og folkets velvære, mente Vosgraff.<sup>120</sup>

I egenskap av sjef for artilleribrigaden hadde også Meydell blitt bedt om gi en betenkning om vernepliktskommisjonens innstilling.<sup>121</sup> Han var mer konkret på de militære behovene enn det både kommisjonen og Hermann Foss hadde vært, og han tilførte også et militærfaglig tilsnitt, der han argumenterte for en omfattende utvidelse av verneplikten fra rent funksjonelle imperativer. I sin betenkning la han vekt på at forsvaret burde rettes inn mot å opprettholde en høy beredskap, det vil si evne til å stille raskt med en sterk styrke, på det stedet der det var nødvendig. Han hadde som tidlige nevnt lansert et trusselsscenario som ikke utelukkende omhandlet det svenske kjernelandet, og hans doktriner viste at et selvstendig norsk forsvar var relevant for forsvaret av hele unionene. Derfor mente Meydell at en økning av landets stridskrefter var nødvendig, og hvordan nasjonens samlede ressurser kunne utnyttes på en hensiktsmessig måte for å øke forsvarsevnen ble derfor et hyppig tema i hans mange artikler som militær skribent.

---

<sup>119</sup> Peter Michael Vosgraff, "Om Principerne i en vordende Værnepligts- Lov.Af, indsendt til Armeedepartementet som Betækning til Udkastet til Værnepligtsloven". Norsk Militært Tidsskrift, 2 Rekke, 3. bind, (Christiania: Chr. Schibsteds forlag, 1846/1847)

<sup>120</sup> Ibid s 223

<sup>121</sup> Jacob Gerhard Meydell, "Betækning over det af en, ved kg.. Resolution af 12te Januar 1841 nedsat Commision , udarbejdet Udkast til Lov om Værnepligten og Udskrivningsvæsenet," Norsk Militært Tidsskrift 2. rekke, 3 bind, (Christiania: Chr. Schibsteds forlag, 1846/1847)

## ***Vernepliktsdebatten i Storting og Regjering 1846- 1848***

Når behandlingen av vernepliktsspørsmålet i årene 1846 til 1848 ble brakt inn for Regjering og Storting, ble det et slags mellomspill der de ulike aktørene fikk markert sine standpunkter. Utover i 1846 og 1847 arbeidet armédepartementet med å utarbeide et forslag for endring av vernepliktsloven, og i oktober 1847 foredro departementsjefen sitt forslag for regjeringen. Sjefen for departementet var på det tidspunktet general Palle Røhmer Fleicher, tidligere Eidsvollsmann og medlem av Sentralkommisjonen fra 1836. I 1846 hadde det som nevnt blitt opprettet et militært ekspedisjonskontor for å bringe inn militærfaglig ekspertise i armédepartementet. Sjefen for dette kontoret ble den militærintellektuelle Thomas Edvard von Westen Sylow, og det var han som var saksbehandler for forslaget. Ikke overraskende var derfor forslaget fra departementet i tråd med behovene slik det hadde fremgått av Meydells analyse med et relativt tallrikt landvern.<sup>122</sup>

Departementet hadde ikke som kommisjonen av 1841 tolket § 109 dit hen at verneplikten var et påbud, men heller at staten hadde rett til å kalle inn alle vernedyktige til tjeneste hvis behovet var der. Men altså ingen plikt. Imidlertid gikk armédepartementet langt i for alle praktiske formål å innføre en reell plikt for alle, da armédepartementets forslag innebar en økning av Hæren fra om lag 21.000 mann hvorav 12.000 i linjen og 9.000 i landvernet, til 48.000 mann hvorav 12.000 i linjen, 23.650 i landvernet, i tillegg til en reserve på 12.600 mann. Dette ville i praksis si at alle tjenestedyktige måtte kalles ut, og dermed ville det ikke gis adgang til å stille for seg heller.

Regjeringen sa imidlertid nei til den forhøyningen av forsvarsutgiftene en slik økning ville gi. Forslaget til ny vernepliktslov ble dermed ikke ferdig til å bli lagt fram som proposisjon for Stortinget i 1847. Da dette hadde blitt meddelt Stortinget i beretningen om rikets tilstand, nedsatte Stortinget en egen vernepliktskomité etter forslag fra krigskommisær Broch, der de ba om å få utlevert armédepartementets utkast. Komiteen rettet kritikk mot regjeringsflertallet for at de hadde forkastet armédepartementets forslag som de anså som brukbart, men samtidig

---

<sup>122</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 149, Hobæk, ”Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854: Formalisme, konstitusjonalisme og anti-unionisme”, 96

rettet de også en kritikk mot armédepartementet for ikke å følge 1841- kommisjonens tolkning av § 109 som et påbud om allmenn verneplikt.<sup>123</sup>

Stortingsflertallet vedtok å sende en adresse til regjeringen, der de beskrev hvilke prinsipper de ønsket skulle være de bærende for vernepliktslovgivningen. I denne adressen la de frem en formening om at § 109 måtte ha et ”høiere Øiemed, end det av Departementet antagne”<sup>124</sup>. Dette øyemedet var å utbre en nasjonal felleskapsfølelse, eller ”allmennaand”, som kunne rettes inn mot forsvarsinnsatsen.<sup>125</sup> Altså ikke bare å være en mekanisme for å rekruttere det nødvendige antall mannskaper til Forsvaret. Denne adressen var først og fremst et angrep på stillingsretten, og avtjening av verneplikt ved å overta sivile ombud og andre fritak.<sup>126</sup> Denne holdning fikk også støtte gjennom pressen. En artikkelforfatter advarte mot en praktisering av stillingsretten, da det dermed bare ville være de fattige og de unge menn fra arbeiderklassen som ville utgjøre hæren. Var det nå så lurt å legge den viktigste del av den væpnede makt i ”Proletariatets Hænder” – i de hender som kanskje har den minste interesse av å opprettholde ”den indre Orden og Rolighed,” spurte forfatteren, og han mente att denne bekymringen var hovedmotivet for de som stemte for adressen i Stortinget.<sup>127</sup>

I 1849 utgav Meydell en ny artikkel om verneplikten i NMT.<sup>128</sup> Her tok han for seg sine strategiske anskuelser og viste hvordan forsvaret burde organiseres med det for øye, men han tok også de samfunnsmessige imperativer opp til behandling. Artikkelen var en utdyping av den militærintellektuelle kretsens grunnleggende premisser for hvordan Hæren burde organiseres, og hvordan verneplikten burde praktiseres i forhold til det. Meydell hevdet at det verken var penger, eller stor og utdannet befolkning som ville være avgjørende for å stille en sterk forsvarsstyrke. Det viktigste var derimot at folket hadde den rette krigerske innstilling. Alminnelig verneplikt var det eneste middelet mente han, til å hindre den tiltagende dekadanse og det moralske forfallet i samfunnet, og til heller å bygge opp holdninger med ansvarsfølelse for den nasjonale felleskap. Denne ideologiske begrunnelsen passet bra med hans trusselvurdering og strategiske begrunnelse, der det var viktig at Norge kunne stille en så stor hærmakt som mulig. Med en slik doktrine var kvantitet viktigere enn kvalitet, og han

---

<sup>123</sup> Sivert Langholm, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1966), 22

<sup>124</sup> Hobæk, ”Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854”, 74.

<sup>125</sup> Ibid

<sup>126</sup> Langholm, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*, 23

<sup>127</sup> Ibid, 36

<sup>128</sup> J. G. Meydell, ”Om indretningn af Norges Krigsmagt til Lands med sædeles hensyn til det forhold som Unionsrige.”, *Norsk Militært Tidsskrift* 2. rekke 4. bind, (Christiania: Chr. Schibsteds trykkeri, 1849- 1850)

beskrev eksempler fra krigshistorien som han mente beviste at overlegne stridskrefter var det avgjørende under forutsetning av at de ble vel ledet. Som det nyeste eksemplet trakk han frem Danmarks krig i 1848 som eksempel på hva som skjer om forsvaret ikke greier å mobilisere en stor styrke raskt nok.<sup>129</sup> Det ville være forgjeves, mente Meydell, å påstå at en liten men vel øvet og disiplinert armé vil kunne stå seg mot en meget numerisk overlegen, om enn noe mindre øvet fiende. Det var i tillegg en utbredt antagelse at tropper som skulle kjempe lokalt hadde en del fordeler i form av lokalkunnskap, nærhet til sine depoter og ikke minst støtte og oppmuntring fra sivilbefolkningen. Derfor krevdes ikke et så høyt treningsnivå som om de skulle kjempe langt fra hjemmet. Meydell kunne derfor konkludere med at så lenge Hærens oppgaver var hjemme i Norge, var behovet relativt mange soldater, fremfor godt trente. Dermed ville en landmilitærsinnretning gi soldater som var gode nok og i stort nok antall, og det for en rimelig penge.

Lang tid til styrkeoppbygging var derimot noe som ikke kunne påregnes, men som ville bli resultatet hvis armeen ikke var organisert på forhånd, men måtte vente på Stortingets beslutninger.<sup>130</sup> Et gjennomgangstema i hans argumentasjon var at en hær ikke kunne improviseres, men måtte være planlagt og oppsatt i det krigen brøt ut. Å gjøre seg avhengig av Stortingets samtykke for en styrkeoppbygging ville være farlig, og komme for sent. Den store hærordningen kommisjonen av 1841 hadde foreslått, kunne derfor bifalles, men kommisjonen hadde imidlertid ikke ønsket å styrke linjen, noe Meydell var kritisk til. ”Efter Omstændighederne antager Brigaden, at Feltarmeen bør kunne gives en Styrke af 30,000 Mand og at fri Disposition over denne, til at bruges hvor Omstændighederne gjøre det nødvendigt, bør overlades Kongen”, uttalte Meydell<sup>131</sup> Var det kanskje frykten for å gi kongen råderett over en så stor styrke? Sverige hadde ingen slike begrensninger på kongens bruk av hele stridsmakten, påpekte han, så dette var vel ikke unionell likhet. Her aner vi en uenighet mellom den militærintellektuelle kretsen og Stortinget. Meydell mente at hæren burde stille en god unionskontingent for å styrke hele unionsforsvaret, og utover det burde hærens styrke være så stor som folketallet tillot.

Problemer med å finansiere en så stor struktur i krigstid, mente han kunne ordnes når behovet først kom:

---

<sup>129</sup> Jacob Gerhard Meydell, ”Om indretning af Norges Krigsmagt til Lands med sædeles hensyn til det forhold som Unionsrige”, Norsk Militært Tidsskrift, 2. rekke 4. bind, 431

<sup>130</sup> Ibid s 148

<sup>131</sup> Ibid s 153

Man hører ofte yttre at en saadan Magt kan Staten ikke underholde i Krig. Dertil maa svares at den hele Magt heller ikke, uden i høist farlige Tidspunkter og for en kortere Tid, kan tænkes at blive bragt paa Benene paa engang, og naar det gjælder om Staten skal tilintetgjøres eller ikke, saa er ingen Oppofrelser for stor for et æreskjært og frihetselskende Folk; eller bestaar Kjærligheden til Friheden blot i store Ord uden Handling? De stadige Ugifter og Oppofrelser ved Forsvarsvæsenet maa kun ikke være saa store, at de trykke Folket allerede i Freden og betage det Kraften til at gjøre nødvendige Opoffrelser i Farens Stund.<sup>132</sup>

Hans premiss var at når landets selvstendighet sto på spill, kunne det ikke stå på penger. Hvis behovet var stort nok, ville det alltid skaffes midler.

Tilslutt maa det bemærkes, at om det i en Krig skulde være vanskelig at sette en meget stor Krigsmagt på Benene, og kunde vente Hjælp af Allierede, saa give disse Allierede altid heller Hjælpen i penge end i Armeer, og Landet er under enhver Omstændighed bedre tjent med at modtage denne Slags Hjælp, end modtage fremede Gjæster i Huset, hvilke altid foraarsage mange uleiligheter.<sup>133</sup>

Meydell anså at en forsvarskrig ville bli personellintensiv. Løsningen var å organisere hele den potensielle personellstyrken, uten at det dermed var meningen at hele denne styrken skulle settes på krigsfot samtidig. Hvis personellet derimot var organisert i en stor avdelingsstruktur på forhånd, ville vanskelighetene med å gjøre dem stridsklare i en krisesituasjon være overkommelige. Dette kunne løses av den utøvende makt alene. Hvis personellet derimot ikke var organisert, måtte Stortinget involveres i en styrkeoppbyggingsprosess, da det var Stortinget som bestemte størrelsen på krigsmakten. Dette ville både være en tidkrevende prosess, og det ville kunne eskalere en konflikt unødig.

I de innspillene vi nå har sett ser vi konturene av en folkeforsvarsideologi, der folket og forsvaret skulle knyttes tettere sammen. Forbildet var Preussen, der alle hadde en lik plikt til å tjene, og det ikke var gitt anledning til å stille for seg. Konsekvensen av en slik demokratisering av forsvaret, var at dette også ville medføre en militarisering av folket. Det ideelle var jo at også skoleverket tok ansvar for rekruttutdannelse, slik at militærtjenesten senere kunne gå rett i gang med fellesøvelser og mer avansert trening. De erkjente imidlertid at slik forholdene var, måtte nok også enkelmannsferdighetene innlæres først etter ankomst til en militær avdeling, men både Foss og Meydell var sikre på at dette ville gå seg til etter hvert.

---

<sup>132</sup> Jacob Gerhard Meydell, ”Om indretningn af Norges Krigsmagt til Lands med sædeles hensyn til det forhold som Unionsrige”, Norsk Militært Tidsskrift, 2. rekke 4. bind bid, 188

<sup>133</sup> Ibid

I en redegjørelse for kostnadene ved en slik utvidelse av hæren kalkulerte sågar Meydell med fremtidige besparelser ved at rekruttskolene ville kunne legges ned, når skoleverket etter hvert ble i stand til å utdanne gutter innen de grunnleggende soldatferdighetene. Vossgraff tok til orde for også å bringe forsvarssaken inn på sosiale arenaer.

Foss, Vosgraff og Meydell, så alle for seg verneplikten både som en viktig mekanisme for å rekruttere til Forsvaret, og til å oppdra folket til en ”krigersk aand”, eller å øke forsvarsviljen i landet. De mente det fant sted et moralsk forfall, der fellesskapsfølelse og ansvarsfølelse for nasjonens fremtid som selvstendig stat ble mindre. Innføringen av allmenn verneplikt skulle bøte på dette. Meydell la også stor vekt på de militære behov, og knyttet utformingen av verneplikten og organiseringen av hæren opp i strategiske analyser. Både Foss og Meydell la begge stor vekt på landvernet som en viktig bestanddel i hæren. Det er derimot intet som skulle tilsi at de så på landvernet som den norske nasjonens garanti mot svenskekongen, eller mot et bidrag i fremtidige unionsstridigheter, slik landvernet ofte ble fremstilt av deres samtidige stortingsmenn.<sup>134</sup> De var begge unionslojale, og hevdet sågar at kongen i prinsippet burde ha større kommandomyndighet over hele landmakten. De var imidlertid opptatt av å sikre en lokal beredskap i alle landets forsvarsavsnitt, og med tanke på deres kritikk av den offisielle doktrinens sterke fokus på de svenske kjerneområdene, blir deres vektlegging av landvernet forståelig.

### ***Vernepliktsdebatten i Storting og Regjering 1850-1853***

Regjeringen ønsket å få brakt vernepliktsspørsmålet til en avslutning ved stortingssamlingen i 1851. Forslaget fra 1847 hadde blitt avvist av flertallet i regjeringen, men departementet fikk på ny i oppdrag å utarbeide prinsipper for et nytt lovforslag, som så skulle foredras for regjeringen. På nyåret 1850 kom det derfor en ny innstilling fra armèdepartementet. Innstillingen ble et brennbart tema og gjenstand for strid mellom ulike militærfaglige anskuelser. Denne striden ble utkjempet i regjeringen, men det er en del som tyder på at partene i regjeringene ble påvirket av ulike militærfaglige grupperinger blant offiserskorpset. På den ene siden sto de militærintellektuelle, og på den andre siden en koalisjon av den konservative sivile og militære embetseliten. Diskusjonen som fulgte belyser de konservative embetsmennesenes syn på hvilke prinsipper forsvaret burde innrettes etter, men også deres holdning til de militærintellektuelle og deres synspunkter.

---

<sup>134</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 116

I 1848 måtte Fleischer gå av som arméminister. I spørsmålet om hvem som skulle overta posten kommer konflikten mellom de militærintellektuelle og de konservative byråkratiske offiserer tydelig til overflaten. Stattholder Løvenskiold vurderte blant flere general Meydell som en aktuell kandidat, men avskrev ham fordi han anså ham for en ”udmerket videnskabelig Officer, men for en upaalidelig Character.”<sup>135</sup> I mangel av noen bedre ble til slutt Sylow fra militærkontoret foreslått som departementsjef. Løvenskiold uttrykt usikkerhet om Sylow var rette mannen. Visstnok hadde han en grundig militærvitenskapelig utdanning, men han trodde neppe at han hadde den ”for en Chef nødvendige Overblik eller den Energie, som behøves for at staae i Spidsen for en vigtig Administrationsgreen. Til at føre Overcommando anseer jeg ham aldeles udygtig.”<sup>136</sup> Johan Mansbach, broren til den tidligere nevnte Carl Mansbach, hadde også uttrykt sin skepsis til Sylow som sjef. I et brev til Løvenskiold uttrykte han bekymring for at det var Sylow som skulle behandle vernepliktsspørsmålet. Selv om Sylow hadde ”skjældne og dybe Kundskaper i det specielle Fag hvortil han...offrede sin Tid”, røpet han likevel en ”for liden Erfaring af Armeens practiske Tjeneste.” Det var derimot viktig at utformingen av slike lover ble overlatt til ”Mænd af Faget, og at man ei søger disse Mænd i Armeens underordnede Classer, men blandt dens oplyste og erfarne Chefer.”<sup>137</sup> En rittmester med bakgrunn som lærer ved Krigsskolen var derfor ikke godt nok, etter Mansbachs mening. Imidlertid hadde Sylow til da ikke gitt uttrykk for noen markert politisk profil, så han fikk likevel jobben.<sup>138</sup>

En siste faktor var Stortinget, som i sin adresse fra 1848 hadde gitt uttrykk for sitt standpunkt i saken, med en mer utbredt verneplikt og innstramninger på reglene om fritak. Regjeringen uttrykte frykt for at Stortingets vekt på ideologi og prinsipptryteri skulle hindre en fornuftig innretning av Forsvaret, og at Meydells militærfaglige begrunnelse skulle gi stortingsflertallet militærfaglig legitimitet. Dimensjoneringen av Forsvaret var rett nok innenfor Stortingets ansvarsområdet, men kommisjonens innstilling hadde i stor grad også lagt føringer for hvordan Forsvaret skulle organiseres, som jo var en kommandosak, og innenfor kongens myndighetsområde. Statsråd for det indre, Fredrik Stang hadde samme bekymring: ”jeg beder Gud bevare os fra Storthingets Indblanding i den militaire Commando.”<sup>139</sup> At enkelte offiserer

---

<sup>135</sup> Riksarkivet: Løvenskiolds stattholderrapport, 8. oktober, 1848.

<sup>136</sup> Ibid, 4. mai, 1848.

<sup>137</sup> Riksarkivet: Brevet er datert 12. september 1849, vedlegg til Løvenskiolds stattholderrapport, 7. februar 1850

<sup>138</sup> Hobæk, ”Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854”, 76

<sup>139</sup> Sitert i Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 150



kunne være kritiske til den gjeldende arméordningen kunne håndteres, men fikk de Stortinget med seg ble det derimot verre.

Armèdepartementets innstillingen ble på mange måter en gjentakelse av innstillingen fra 1847, det vil si en ordning langt på veg mot Meydells prinsipper. I innstilling var stillingsretten, det vil si muligheten til å stille en annen person i sitt sted for å avtjene verneplikten, det første som ble tatt opp. Slik den ble praktisert var denne uforenelig med § 109 i Grunnloven mente armèdepartementet. På den annen side mente departementet at det først og fremst var Forsvarets behov som burde avgjøre hvor stor andel av befolkningen som skulle tjenestegjøre. I tilfeller hvor forsvaret ikke hadde behov for alle, kunne utvelgelsen foregå ved loddtrekning, og de som ble trukket ut kunne da ha anledning til å stille en annen tjenestedyktig mann som ikke var rammet av loddet i sitt sted. Det viktige prinsippet var likevel at alle skulle være med i loddtrekningen. Men Sylow fortsatte med at det ikke var tilfellet at Forsvaret ikke hadde bruk for alle tjenestedyktige. Ved å ta Norges geografisk beliggenhet og den eiendommelige beskaffenhet i betraktning, samt ved å rådføre seg med militære litteratur og vitenskapelige avhandlinger om Norges forsvar, hadde Sylow kommet til den konklusjon at det måtte anses som en ”absolut Nødvendighed, gennem Værnepligtsloven at forskaffe sig Adgang til i Farens Stund at kunne for Landvæbningens Vedkommende opstille en Styrke af 40.000 til 50.000 Stridsmænd”. Da ville stillingsretten i *praksis* bortfalle, siden det da ikke ville bli noen som var ledige til å stille for andre.<sup>140</sup>

Sylows forslag var at de vernepliktige i en alder av 22 år først skulle innrulleres i den *ynge reserve*, der de skulle gjennom en rekruttskole fra 30- 67 dager, avhengig av våpenart, og delta i våpenøvelsene sammen med distriktslinjetroppene. Året etter skulle det være loddtrekning av den yngre reserve der de skulle fordeles til distriktslinjetroppene, eller den *eldre reserve*. I distriktslinjetroppene skulle de være i fem år hvor det var våpenøvelser 24 dager i året, og disse avdelingene skulle være fullt organisert med befal, uniformer og annen utrustning. Denne styrken skulle i tillegg til et antall på 2.000 vervede, utgjøre 12.000 mann. De som trakk loddet til den eldre reserve skulle også bli der i fem år, med årlige våpenøvelser av 8 dagers varighet. Til sammen skulle den eldre reserve utgjøre 11.370 hoder. Både linjesoldatene og eldre reserve skulle etter fem år gå over til landvernet. De fra linjen skulle

---

<sup>140</sup> Kongeriget Norges trettende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1851, Fjerde Deel, Itr. D, Regjeringens innstilling 6. Februar 1850, ”Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storthing betræffende Udfærdigelse af en Lov om Værnepligten”, 2 og 3

stå der i 2 år, uten flere repetisjonsøvelser, mens de fra den eldre reserve skulle stå i 6 år, med 8 dager repetisjonsøvelse annethvert år. Landvernet ville da bestå av 4.200. tidligere linjesoldater, og 13.644 tidligere eldre reservister, til sammen 17.844. Utkastet tok dermed til orde for å øke antallet innøvede tropper fra 20.000 til 46.311.<sup>141</sup>

Før forslaget ble sendt til kongen fikk den imidlertid vedlagt et dissenterende votum fra stattholder Løvenskiold, samt statsrådene Vogt, Sibbern, Stang og Sørensen. Hobæk mener at regjeringsmajoritetens dissens ble forfattet av Fredrik Stang.<sup>142</sup> Regjeringsflertallet var ikke enige med Sylow, og den viktigste innvendingen fra disse var at forslaget ville bli for dyrt, og prioritere de begrensede ressursene feil. Sylows forslag ville kreve en budsjettmessig påplussing på 108.000 Spd, både for Hæren og Marinen, og siden Stortinget ikke tidligere hadde bevilget det nødvendige på armébudsjettet i forhold til tidligere vedtatt struktur, så syntes de det var lite sannsynlig at pengene ville bli bevilget når budsjettkravet ble 108.000 Spd større.<sup>143</sup> De viste til situasjonen i marinen, og det store etterslepet der på materiellinvesteringer og utbygging.<sup>144</sup> Regjeringsflertallet beskrev altså et forsvar som allerede var i budsjettmessig ubalanse mellom ambisjoner og besluttet struktur på den ene siden, og bevilgede midler på den andre. Regjeringsflertallet oppsummerte Sylows forslag slik:

Det mest fremtrædende Træk i det foreslaaede Væbningssystem er, at det gaar ud paa at tilveiebringe en saa almindelig, og derhos saa ligelig fordeelt, factisk Værnepligt, som muligt, hvoraf igjen følger Nødvendighed af at udvide den numeriske Styrke, der i Fred indøves, ganske overordentlig, og at søge de finansielle Hindringer, som herimod fremstille sig, saavidt mulig beseirede ved at renuncere paa egentlig Organisation, grundigere Indøvning, samt til dels Mundering o.s.v. af den Milits som paa siden af Linietropperne, hvis Antal skulde forblive som hidtil, vilde komme til at utgjøre Hovedmassen av hiin Styrke.<sup>145</sup>

Regjeringsflertallet mente Sylow ikke tok tilstrekkelig hensyn til behovet for materiellinvesteringer på budsjettet i sitt forslag, og siden det allerede var store mangler og

---

<sup>141</sup> Stort.forh 1851, del 4 ltr. D, Regjeringens innstilling 6. Februar 1850, ”Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storthing betræffende Udfærdigelse af en Lov om Værnepligten”, 9

<sup>142</sup> Hobæk, ”Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854”, 81, fotnote 11

<sup>143</sup> Stort.forh 1851, del 4 ltr. D, Regjeringens innstilling 6. Februar 1850, ”Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storthing betræffende Udfærdigelse af en Lov om Værnepligten”, 34.

<sup>144</sup> Spd. Stort.forh 1851, del 1, No. 1, vedlegg XXIV. Foreslått budsjett for 1851 for landmilitæretaten var på 801.400 Spd, og for sjømilitæretaten 466.000 Spd, av et samlet statsbudsjett på 3.088.700 Spd

<sup>145</sup> Stort.forh 1851, del 4 ltr. D, Regjeringens innstilling 6. Februar 1850. ”Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storthing betræffende Udfærdigelse af en Lov om Værnepligten.” 6. Feb. 1850. Side 40

forsinkelser på materiellsiden, ville en enda større utvidelse av strukturen ikke være tilrådelig. En økning av personellkostnadene ville nødvendigvis medføre at en enda større andel av budsjettet ville gå fra investering til drift. I tillegg ville jo også behovet for materiellinvesteringer bli enda større, hvis en enda større struktur ble besluttet.<sup>146</sup> Militærvitenskapelige artikler og avhandlinger burde etter deres mening ikke være basis for forsvarrets struktur, men i stedet måtte det være de finansielle forutsetningene som måtte være overordnede.

Regjeringsflertallet fremholdt at flere fagmilitære hadde ment at det kun ville være en økt andel av folk med en viss soldatutdannelse som var fordelene ved forslaget. Størrelsen på den fast organiserte og utrustede hærstyrken, med minimum tjeneste i linjen som grunnlag ville ikke økes. Disse kritikerne mente i følge regjeringsflertallet, at den reelle økningen av forsvarsmakten ikke ville svare til kostnadene ved en slik økning av strukturen. Regjeringsflertallet hadde tydeligvis sine egne militære sakkyndige eksperter å rådføre seg med, og det er tydelig at ikke alle med militær ekspertise var av samme formening som Meydell og Sylow. Regjeringen erkjente at deres betraktninger ikke stemte overens med Stortingets adresse fra 1848, men da dette var av så stor viktighet for staten, mente de det var best å følge sin egen overbevisning om saken.<sup>147</sup>

Flertallet var også kritiske til at prinsippet om en rettferdig fordeling av vernepliktsbyrden tydeligvis gikk foran ønsket om et sterkest mulig forsvar. Skulle alle ha like byrder ville det nødvendigvis medføre en stadig utvidelse av den numeriske styrken, og dette vil enten gå ut over finansene, eller forsvarsvesenets egen ”Soliditet”, eller begge deler. Et slikt system kunne kanskje begrunnes i stater som i sin politiske stilling krevde størst mulig forsvarskraft, og at finansene ikke var noen begrensning, men slik var det jo ikke i Norge.

For os maa et Bevæbningssystem være at foretrekke, der giver Afkald paa at bringe det til en factisk lige Værnepligt for Alle, og derfor tilsteder at afpasse den numeriske Styrke, der i Fred indøves, efter det Maal af Midler, som Forsvarsvæsenet i det Hele kan afsees. Ikkun et saadant System giver frie Hænder til at fordele Midlerne i det Forhold, som findes meest hensigtssvarende, paa de forskjellige Gjenstande, der tilsammentagne betinger

---

<sup>146</sup> Stort.forh 1851, del 4 ltr. D, Regjeringens innstilling 6. Februar 1850. ”Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storting betræffende Udfærdigelse af en Lov om Værnepligten.” 6. Feb. 1850, 36

<sup>147</sup> Ibid, 44

Forsvarsstyrken; og derfor er ogsaa et saadant System befulgt i de aller fleste Stater, hvis Hærvesen er bygget paa Conscription.<sup>148</sup>

Et prinsipptryteri kunne ikke være til noe gagn for forsvarsstyrken, mente de. De gikk også imot antagelsen av at våpenopplæring av samtlige tjenestedyktige måtte til for å fremkalle den rette "Mandighetsaand", som etter enkeltes mening var en forutsetning for et vellykket forsvar. Kritikerne mente det var en forskjell på mandighetsånd og krigersk dyktighet, og en hær av modige enkeltindivider kunne ikke måle seg med en godt organisert, trent, utrustet og ledet hær.

Sylow kvitterte umiddelbart. Han presiserte at forslaget fastsatte et absolutt minimum av mannskaper forsvaret trengte, og det var ikke prinsipper for likhet som lå til grunn. Dette var en militærfaglig vurdering. Han påpekte at i et langstrakt land med mange potensielle angrepspunkter, "og et saadant Krigsteater er unægtelig vort Fædreland,"<sup>149</sup> ville balansepunktet ligge nærmere en personellintensiv styrke, dog mindre øvet og mindre utrustet, enn om det var få potensielle angrepspunkter. Sylow begrunnet derfor denne økningen med at en mannskapsstyrke på omkring 45.000 mann var nødvendig for å beherske det norske territoriet. Derfor behøvdtes en tallrik armé, om enn bare måtelig trent. "Den større Uddannelse kan umulig her, som paa en enkelt Batailleplads, erstatte Mængden, thi Soldaten kan, hvor god han end er, dog ikke dele sig eller forsvare flere Punkter paa samme Tid."<sup>150</sup> Det var derfor viktig å ha en vernepliktslov som ved en gitt anledning kunne skaffe større styrker, uten å måtte gå igjennom en ny lovgivningsrunde i Stortinget, påfulgt av en tidkrevende organisering av personellet i avdelinger, men kun ved å bevilge ressurser. Deri lå fleksibiliteten Sylow ønsket seg. Han kunne til nød gå med på en ytterligere redusering av øvelsene til deler av styrken, da hovedsaken var at de var organisert. Så fikk heller øvelsestiden økes, når omstendigheter krevde det. Forslaget ville altså gi rammene for å bringe i stand en større styrke ved behov, ved at strukturen alt var organisert, og en opprustning da ville kunne gjøres ved bare å bevilge mer penger.<sup>151</sup> Dermed var heller ikke hans lovutkast annerledes enn den eksisterende ordningen, annet enn at en større styrke var organisert på papiret, inn til omstendighetene skulle tilsi noe annet.

---

<sup>148</sup> Stort.forh 1851, del 4 Itr D. "Den Norske Regjerings underdanigste Indstilling af 6te April 1850." 43

<sup>149</sup> Ibid, 47

<sup>150</sup> Ibid

<sup>151</sup> Ibid, 55

Det virker ikke som regjeringsflertallet skjønnte denne argumentasjonen.<sup>152</sup> I sitt svar gjentok de sin skepsis mot forslaget, ved å påpeke at en økt mannskapsstyrke som skulle innøves ville gjøre at man ”taber Raadigheden over Midlernes hensigtsmæssige Fordeling paa de forskjellige Gjenstande, der tilsammentagne danne Forsvarsstyrken”.<sup>153</sup> Sylows forslag ville, mente flertallet: ”med absolut Nødvendighed frembringer en Extension af den væbnede Magt, eller rettere den numeriske Soldatstyrke, hvortil de nødvendige Midler maa skaffes, uden Hensyn til, hva man deretter faaer til overs til Forsvarsvæsenets øvrige Elementer.” I dette resonnementet ville ikke en økt struktur ha noen hensikt hvis den ikke samtidig fikk utrustning og øving. Sylows forøkelse av mannskapsstyrken påpekte de, ville forrykke balanse mellom drift og investering ved at hele investeringsbudsjettet da ville gå til drift i form av personellkostnader fremfor å anskaffe materiell. Frykten var at en lov om verneplikten etter armédepartementets forslag vil binde forsvarsledelsen i fordelingen av ressurser. De understreket at det for så vidt var ønskelig å øve samtlige vernedyktige, men spørsmålet var om det var riktig prioritering både av forsvarsbudsjettet isolert, og statsbudsjettet generelt. Samtidig var regjeringens sterke mann, Fredrik Stang ikke interessert i å bruke mer penger på Forsvaret enn strengt nødvendig. Han hadde tidligere gått i mot en beskjeden styrking av kystforsvaret i 1848 med økonomiske begrunnelser, til Løvenskiolds store ergrelse.<sup>154</sup> For ham var det viktig at den forsvarsordning som fortsatt tross alt trengtes var kosteffektiv, og da en samordning av de norske og svenske forsvarskreftene fremsto som en billigere løsning, var denne å foretrekke.<sup>155</sup>

Løvenskiold hadde tatt feil når det gjaldt Sylows pålitelighet. Han skjønnte etter hvert at ”den gode Sylow i denne Begivenhed ledes af General Meydell fra hvem Armeé Departementets første Indstilling havde sit Udspring og med hvis militaire eller rettere høist umilitaire Anskuelser Storthingets Beslutning er mer overensstemmende end den Kongelige Proposition.”<sup>156</sup> Meydell var ingen populær mann hos Løvenskiold. Ved utnevning av ny generalstabssjef i 1848 hadde Meydell søkt på stillingen sammen med en oberstløytnant Sørensen. Armédepartementet hadde som naturlig var anbefalt Meydell, siden han hadde betydelig lengre ansiennitet enn Sørensen. I Løvenskiolds rapporter til kongen beskrev Løvenskiold hvordan han for en hver pris ville unngå å få Meydell som generalstabssjef. Han

---

<sup>152</sup> Stort.forh 1851, del 4 ltr D. ”Den Norske Regjeringens underdanigste Indstilling af 6te April 1850.”, 57

<sup>153</sup> Ibid, 59

<sup>154</sup> Riksarkivet: Løvenskiolds stattholderrapport, 1848

<sup>155</sup> Hobæk, ”Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854”, 97, fotnote 73

<sup>156</sup> Riksarkivet: Løvenskiolds stattholderrapport, 21. august 1851.

skjønte at det ikke ville nytte å anbefale Sørensen, da det ville vekke sterk misnøye innad i armeen å la en oberstløytnant forbigå en generalmajor, men Løvenskiold kunne likevel ikke innfinne seg med Meydells militære og politiske anskuelser. Løvenskiold anbefalte i stedet Generalløytnant Bloch, selv om han ikke hadde søkt på stillingen en gang.<sup>157</sup> Han var til og med svært motvillig. Det kunne altså koste både posisjoner og anseelse å være talsmann for politisk ukorrekte militære anskuelser.

### ***Den andre vernepliktskommisjon 1850***

Sylow nådde ikke gjennom med sin argumentasjon ovenfor Løvenskiold og regjeringsflertallet. Det var ikke tilstrekkelig utelukkende å ha sin autoritet fra en bakgrunn som militærintellektuell. Regjeringens uttalelse, datert 6. april 1850, anbefalte dermed kongen ikke å følge armèdepartementets innstilling.<sup>158</sup> I stedet ba de kongen om, etter armèdepartementets forslag, å nedsette en ny kommisjon bestående av fagfolk med både teoretiske innsikter og praktisk erfaring, for utarbeidelse av et nytt forslag for fremleggelse ved neste Storting. Et slikt lovforslag skulle ta utgangspunkt i regjeringsflertallets anskuelser som i første rekke innebar at et lovforslag ikke måtte medføre økte personell, og øvingskostnader. Armèdepartementet foreslo som kommisjonsmedlemmer generalløytnant Bloch, generalmajor Meydell, oberstløytnant Scheldrup, kaptein i sjøforsvaret Hesselberg, og kompanisjef Chr. Holmboe. I tillegg til de militære ble sorenskriver Thaulow tatt med. Den militærfaglige uenigheten blant de norske offiserene kulminerte i forkant av denne kommisjonen. Det var på en måte inngått et forlik mellom partene, ved at det var Sylows forslag som skulle danne utgangspunktet, men det var til gjengjeld modifisert til bare å skille seg fra den opprinnelige ordningen på papiret ved at personellet riktignok skulle være organisert men det skulle ikke øves. Valget av kommisjonsmedlemmer peker også i den retningen, da de militærintellektuelle offiserene skulle sitte sammen med de mer konservative byråkratiske offiserene for å utarbeide en praktisk lovgivning. Utgangspunktet var derfor ikke så veldig kontroversielt.

Stattholder Løvenskiold var likevel bekymret. Med både Meydell og Sylow som kommisjonsmedlemmer kunne kommisjonens innstilling komme til å bli alt for radikal og demokratisk etter Løvenskiold smak. Oberst Mansbach og Generalløytnant Bloch hadde begge foreslått å ta med løytnant Ræder i kommisjonen, ikke som fullverdig medlem selvsagt,

---

<sup>157</sup> Riksarkivet: Løvenskiolds stattholderrapport, 22. februar, 1848.

<sup>158</sup> Stort.forh 1851, del 4 ltr D. "Den Norske Regjerings underdanigste Indstilling af 6te April 1850." 64

da en løytnant ikke hadde noe med å uttale seg når generaler og sjefer diskuterte, men som sekretær.<sup>159</sup> Løvenskiold lot seg imidlertid ikke hindre av slike formaliteter. I sin rapport til kongen la han frem sin bekymring, og forslag til løsning: ”Jeg kjender nu kun eet Middel som modvægt mod de Meydellske Anskuelser i Commisjonen, nemlig at deres Majestæt vil udnævne Lieutnant Ræder til dens Medlem.”<sup>160</sup> Kravet om at ingeniørvåpenet også skulle være representert kunne være en god unnskyldning for å få med Ræder, mente Løvenskiold. Og ganske riktig, ved Kongelig resolusjon 12. april 1850 ble kommisjonen fastsatt, men kongen mente det ville være ønskelig også å ha med en ingeniøroffiser, og at Løytnant Ræder var den rette, og dermed var også det tredje standpunktet representert, jfr. side 42.<sup>161</sup>

Kommisjonens innstilling ble fremlagt 18. November 1850.<sup>162</sup> Kommisjonens flertall, bestående av Sylow, Bloch, Meydell, Scheldrup, Hesselberg og Holmboe, reflekterer den generelle enigheten ved at de gikk inn for en hærordning stort sett som armèdepartementet hadde foreslått. Sylow og Meydell kunne slutte seg til kommisjonens flertall da deres grunnprinsipp ble ivaretatt, ved at en lov etter kommisjonens innstilling ville gjøre det mulig å organisere et stort antall mann, slik at en eventuell opprustning ikke ville bli et spørsmål om lovgivning og organisering, men heller om tildeling av midler til materiell og øving.

Løytnant Ræder ble imidlertid et uromoment. Et eget kapittel i innstillingen er forbeholdt å fortelle om Ræders aktiviteter.<sup>163</sup> Rett etter at kommisjonen var konstituert, hadde Ræder erklært at han ville fremlegge et eget lovforslag, med vedlagt organisasjonsplan og kostnadsoverslag. De øvrige kommisjonsmedlemmene ba ham i så fall skynde seg, slik at ikke kommisjonsarbeidet skulle bli forsinket ved å vente på dette. Han innleverte et utkast 15. juli, og dette utkastet ble deretter oversendt til en intern komité bestående av Meydell, Scheldrup og Holmboe for betenkning. Denne kom frem til at det innleverte forslaget ikke tok utgangspunkt i kommisjonens mandat, som var Sylaws reviderte lovutkast. Ræders innlevering inneholdt dertil kun motiver og innledende bemerkning, og ikke et eget lovutkast, - som først kom 5. oktober, og det ble derfor ikke behandlet av internkomiteen. Komiteen mente at Ræder jo kunne tatt opp dette i diskusjonene i kommisjonen som han likevel var med i. 16. juli var flertallet enig om de vesentlige bestemmelsene i kommisjonens forslag, og siden

---

<sup>159</sup> Riksarkivet: Løvenskiolds stattholderrapport 7. april 1850.

<sup>160</sup> Ibid

<sup>161</sup> Stort.forh 1851, del 4 Itr D. ”Den Norske Regjerings underdanigste Indstilling af 6te April 1850.” 66

<sup>162</sup> Ibid, 67

<sup>163</sup> Ibid, 83-84

Ræders lovutkast først kom 5. oktober, da flertallets lovutkast allerede var godt i gang, kom det dermed for sent til å bli gjennomgått.

Ræder gav seg imidlertid ikke med det. Han skrev et lengre dissenterende votum der han gjennomgående angrep armèdepartementets forslag av 6. februar 1850.<sup>164</sup> Her la han heller ikke de mest diplomatiske formuleringene for dagen. Han var uenig i selve prinsippene fra armèdepartementets- sjefen, og ville komme med et sett med alternative prinsipper. Først rettet han en skarp kritikk mot Sylows opprinnelige utkast, og deretter det subsidiære utkastet han laget etter han ble nedstemt i regjeringen. Han merket seg at Sylow i det subsidiære utkastet heller ville redusere på øvingsmengden enn å redusere på strukturen, noe Ræder mente var totalt uakseptabelt. Hele tanken om at alle vernedyktige skulle være soldater i egenskap av å være innbygger i landet, tilhørte en stats laveste sivilisasjonstrinn mente han. Sylows forslag ville dermed stanse sivilisasjonen i dens fremskritt, og bringe Norge tilbake til middelalderen. Folk burde få følge sitt kall, og ikke alle var kallet til å bli soldat.<sup>165</sup> Forsvaret av landet burde derimot overlates til ekspertene, var Ræders konklusjon.

Ræder innrømmet at for en nasjon som Norge, var havet og kysten viktig. I tråd med Sylow og Meydells argumenter var han derfor enig i at det burde ordnes med et lokalforsvar langs kysten for å hindre fiendtlige landgang og raid. Slike strandhugg kunne være plagsomme, og på sikt skade Norges økonomi, men det var likevel viktig å huske på at ”de forende Rigers Forsvar lidet berøres af, at en Kalv eller et Faar røves paa Kysten.”<sup>166</sup> Først og fremst måtte man ta hensyn til unionen, og at Norge i sin egen interesse var henvist til å kjempe utenfor sine egne grenser, og noe avgjørende strid langs kysten anså han som lite trolig. Forsvaret måtte derfor først og fremst organiseres i en unionskontingent for avgjørende strid hvor enn det måtte kreves, og sekundært et lokalforsvar for vakthold og sikring mot raid langs kysten, og forsinkelse av alvorligere angrep.

Ræder hadde regnet ut at kostnadene ved å holde en feltarmé på 12.000 mann på feltfot i et år ville koste 3 050 000 Spd. Med tillegg av marinen, landvernet, borgervæpningen etc. ble det enda dyrere. Ræder viste til historien fra 1809 og mente at selv om Norge på papiret hadde hatt en hær på 24.000 mann, så maktet de knapt å holde 5.000 på feltfot. En armé på 45.000 mann slik sin Sylow hadde foreslått ville dermed være helt urealistisk.

---

<sup>164</sup> Stort.forh 1851, del 4 Itr D, ”Innstilling fra komiteen 18. November 1850”, 14

<sup>165</sup> Ibid, 16

<sup>166</sup> Ibid, 17



En forsterkning av linjen til 18.000 mann i en kort perioden, og linjen til 10-12.000 mann i en tilsvarende kort periode, var maksimalt av det Norge kunne klare, mente han. Sylow hadde tidligere brukt den amerikanske militsen som et eksempel på hvordan en militsordning kunne fungere. Denne organisasjonen besto av borgere som hadde en tilknytning til det militære ved å være organisert i en milits, men uten at det kostet mye i verken materiell eller gikk utover soldatenes sivile yrker. Ræder tilbakeviste denne bruken av den amerikanske militsen som militærfaglig alibi, og viste til den allmenne nedvurderingen av den amerikanske militsen som noe brukbar militær styrke. Hvis USA skulle bli innviklet i en krig var det klart for alle at det var den amerikanske linjehæren som amerikanske myndigheter ville basere seg på til krigføringen, ikke den lite brukbare militsen.<sup>167</sup> Ræder ønsket en linjearme på 12.000 mann, en øvet reserve på 6.000 mann, og et landvern/milits av 8.000 mann av linjens uttjente soldater. Hovedsaken var at kjernen måtte være godt trent, og at man kunne tilføre en liten andel mindre øvede, uten at det fikk så mye negativ betydning. Og dette var ikke bare noe han hadde funnet på selv. ”Planen er utarbeidet i nøie Overensstemmelse med de gjældende Organisationer i de europæiske Fastlandsstater, fornemmelig med flere tyske og de danske Armeeforholde,”<sup>168</sup> kunne Ræder forsikre, så det var ingen hemmelighet hvor han hentet inspirasjonen fra.

Så langt er det ikke så merkbare forskjellen med den faktisk foreslåtte organisasjonen, og Ræders variant. Forskjellen kommer imidlertid frem i synet på øvingsbehovet. Ræder ønsker en førstegangstjeneste på 14-15 måneder uavbrutt tjeneste, og deretter 2 år med 20 dager repetisjonsøvelse i året. De resterende 2 årene i linjen og påfølgende 4 år i landvernet, skulle kun innebære kontrolløvelser av enkeltmannsferdigheter. Dermed mente han at linjen ble betraktelig forbedret, uten at den totale vernepliktsbyrden for soldatene ble forøket. Han kunne videre forteller at Sylows og Meydells forslag, ikke var i overensstemmelse med de svenske autoriteter. Han viste her til en svensk beregning med en hær på 83.461 mann. ”Den svenske Regjering deler altsaa med andre civiliserede Regjeringer den Anskuelse: at en mindre, men vel organiseret, Hærmagt, er at foretrække for en større, men mindre vel organiseret”<sup>169</sup> Det samme var uttalt i Danmark, kunne Ræder opplyse. Sylows oppfatning deltes derfor verken av noen andre av Norges nabostater, eller av regjeringen selv. Dette systemet hadde overlevd seg selv, mente Ræder.

---

<sup>167</sup> Stort.forh 1851, del 4 ltr D, ”Innstilling fra komiteen 18. November 1850”, 21

<sup>168</sup> Ibid, 35

<sup>169</sup> Ibid, 37

Både de militærintellektuelle i Meydells generasjon og Ræder bruker altså Preussen som forbilde for praktisering av verneplikten, men det er typisk for deres prinsipielle syn at Meydell og hans krets la vekt på at Preussen ikke har stillingsrett, men at verneplikten var en lik byrde for alle tjenestepliktige, men Ræder på sin side la vekt på den lange førstegangstjenesten de preussiske soldatene hadde. Både Ræder og Meydell var klar over at Norge ikke kunne ha råd til begge deler, og derfor ville Ræder ha en lang førstegangstjeneste, slik som i Preussen, og heller kutte ned på antallet, mens Meydell ville at verneplikten skulle være like omfattende som i Preussen, og heller kutte ned på øvingen.

Dette innlegget hevet temperaturen i debatten. Der arbeidet i kommisjonen var preget av kompromiss og en generell enighet, kom de mer grunnleggende synspunktene frem i kjølvannet av dette innlegget. Sylow ble rasende. Her var det en ung løytnant som fremstilte statsråden som totalt uvitende. Han tilbakeviste Ræders utsagn med at han tydeligvis hadde misforstått hva Sylow egentlig hadde sagt.<sup>170</sup> Armédepartementssjefen mente ikke i sitt subsidiære forslag at alle 45.000 skulle øves, men at de skulle være tilgjengelige for det ved behov. Han var også kritisk til at Ræder ikke tok konsekvensen av sin trusselanalyse om kystens utsatte stilling, men kun reduserte denne trusselen til ”- Bortsnappelse af en Kalv eller et Faar o.d.l.”, noe departementet mente var uansvarlig forenkling, spesielt med de nye dampskipenes strategiske løftekapasitet.<sup>171</sup> Han påpekte også at hans sammenligning med den amerikanske militsen var tatt ut av sammenhengen, og at Ræder bare brukte deler av Sylaws sammenligning, og hakket på dem.

I internkomiteen for behandlingen av Ræders lovutkast får vi også en bedømming av votumet. Det ble underskrevet Meydell, Scheldrup, C. Holmboe, men det er grunn til å tro at den stort sett ble forfattet av Meydell.<sup>172</sup> Her merkes også en påtagelig irritasjon ved Ræders fremferd. De påpekte for det første at Ræder hadde overdrevet kommisjonen og departementets anslag. De ga imidlertid Ræder rett i at det måtte være de geografisk, sosiale og politiske forhold som burde ligge til grunn for utformingen av krigsmakten. De mente derfor det var større grunn med Norges og Sveriges lange kyster og store utstrekning til å gjøre styrkene så tallrike som mulig. Når Ræder derfor mente at Norge ikke lenger trengte så tallrike styrker som under foreningen med Danmark, tok han i følge komiteen feil. Hvis han da ikke kun tenkte på

---

<sup>170</sup> Stort.forh 1851, del 4 ltr D, ”Innstilling fra komiteen 18. November 1850”, 130

<sup>171</sup> Ibid

<sup>172</sup> Ibid, 65

forsvaret av Norge som en egen del uten å tenke på forsvaret av unionen som helhet, men overlot dette til broderriket. Å diskreditere en meningsmotstander ved å hevde at han ikke tok hensyn til unionsforholdene, var tydeligvis en vanlig argumentasjonsteknikk.

Komiteen tok i neste omgang fatt på Ræders utredning om kostnadene ved å holde en styrke i krig. De mente sammenligning med franske beregninger ikke var relevante, da priser og annet ikke var de samme. Samtidig mente de at det måtte være å foretrekke at landets finanser ble ødelagt, enn at hele landet ble gjort til slaver.<sup>173</sup> Var det snakk om statens selvstendighet burde det ikke spares på noe. Samtidig kunne man regne med subsidier fra andre land, da støtte i krig heller ville komme i form av penger enn av militære styrker.

Ræders sammenligning med Tyskland og hans historiske eksempler fikk også en gjennomgang og ble behørig tilbakevist, og her kan vi vel kanskje snakke om en faglig filleristing. Han får så hatten passer for sin lemfeldige omgang med historiske eksempler og unøyaktige sammenligninger med utlandet, og han får også en generell strekk for ”mildest talt, meget upassende, og i sig selv aldeles ubeføiede, Ytringer mod Armeedepartementets Chef.”<sup>174</sup> Meydell gikk videre i sin kritikk. Med hensyn til den tjenestetid som var nødvendig for soldatenes opplæring, ”maa upaatvivlelig det vigtigste Skjøn kunne afgives af erfarne Officerer i selv den norske Armeed, et Skjøn, som maa være langt mer paalideligt, and det, som afgives af aldeles uerfarne Mænd, der blot grunde deres Mening paa, hva der bruges i andre lande under ganske andre Localforholde”<sup>175</sup> Denne hadde klar adresse til Ræder.

De storpolitiske endringene ute i Europa hadde imidlertid gitt Ræders argumenter større aktualitet. Revolusjonsåret 1848, der de nasjonale og liberale bevegelsene utfordret de tidligere dynastiske systemene i Europa, hadde sin skandinaviske variant i den dansk-tyske konflikten om hertugdømmene Schleswig og Holstein. I forbindelse med denne konflikten hadde den norske hæren sammen med den svenske for første gang blitt bedt om å delta i skarpe operasjoner. Men både den norske og den svenske hæren hadde måttet innta en tilskuerverolle, blant annet på grunn av Forsvarets bedrøvelige tilstand.<sup>176</sup> Den senere ”fredsbevarende” operasjonen i Schleswig hadde med all tydelighet vist at unionens hæravdelinger ikke kunne måle seg med de tyske/preussiske, eller de danske for den saks

---

<sup>173</sup> Stort. forh 1851, del 4 ltr D, ”Innstilling fra komiteen 18. November 1850”, 137

<sup>174</sup> Ibid, 140

<sup>175</sup> Ibid, 144

<sup>176</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 129

skyld. Selv om Hæren ikke ble satt inn i strid denne gangen, dannet det seg likevel en oppfatning av at muligheten for å skulle delta i skarpe operasjoner ikke lenger var begrenset til forsvar mot en russisk invasjon.

Det var dermed trolig med et visst grunnlag i samtidens militære utviklingstrekk at Ræder i 1853 skrev en lengre artikkel i NMT, med tittelen ”*Om Norges væpnede Landmagt.*”<sup>177</sup> Selv om artikkelen ble skrevet etter at kommisjonsarbeidet var ferdig, kan den likevel kaste lys over Ræders argumentasjon. I artikkelen utdypet han sine anskuelser om verneplikten og beskrev hva som burde være rettesnoren for en utvikling av Hæren, og det målet Hæren burde sette seg. Det var økonomi, teknologi og hensyn til stridstekniske krav som burde gi retningslinjene for hvordan Hæren burde se ut. Den måtte utvikles etter samtidige internasjonale erfaringer og utviklingstrekk, og der ble spesielt erfaringene fra den dansk-tyske krig i 1848-49 fremhevet. Han la til grunn flere hovedprinsipper for hva en hærorganisasjon burde ta utgangspunkt i. Det første av prinsippene var at antall soldater ikke måtte være større enn at det ville være mulig å utdanne og trene dem opp til et tilfredsstillende nivå. Dette gjaldt både de fysiske, tekniske og holdningsmessige egenskapene hos soldatene, i tillegg til samtrening i større avdelinger. Et annet prinsipp var ”At Landmilitairetatens Budget ikke paaregnes væsentlig overskredet i et Forslag, som gjør noget Krav paa Udsigt til at fremskynde en endelig Ordning af vort Forsvarsvæsen.” Som utgangspunkt tok han derfor gjennomsnittet av arnebudsjettet for de siste syv stortingsterminer og satte som en forutsetning at Hærens struktur måtte være finansierbar innefor denne økonomiske rammen. Utsikten til budsjettmessige påplussinger var små, så det ville være nytteløst å argumentere for en struktur som forutsatte større bevilgninger fra Stortinget. Hans argumenter fra 1839 og 1842 om en bedre balanse mellom Hærens våpenarter og dermed et bedre taktisk samvirkesystem ble gjentatt, men det var først og fremst linjen som skulle nyte godt av dette.

Ræder pekte på nødvendigheten av å frigjøre Forsvaret fra den eldre generasjons snevre scenariotenkning. Det var ingen garanti for at Hæren utelukkende ville bli brukt i de norske dalstrøk og vannsystemer og der utføre sinnrike manøvre etter bülowianske prinsipper.

Snarere tvert imot:

Norges skjæbne afgjøres fremtidig ved Kamp udenfor dets Grændser, og derfor maa vi inden den korteste Tidsfrist kunne bringe vore bedste Tropper i det

---

<sup>177</sup> Georg Ræder, ”Om Norges væbnede Landmagt”, Norsk Militært Tidsskrift 16.bind (2. Rekke, 7. Bind) 1853,

tilbørlige Antal paa det Sted, hvor denne Kamp bliver at udkjæmpe, samt være i stand til at holde den der kjæmpende Hær fuldtallig.<sup>178</sup>

Da kunne man heller ikke ensidig legge lokale forhold til grunn for utviklingen av Forsvaret, slik den eldre generasjon hevdet, ”thi Maalet var blevet et andet, det at lide, kjæmpe og døe, fjernt fra egne Dale, Slægt og Venner for en Sag, som den simpleste Soldat i de fleste Tilfælde vil betragte for sig uvedkommende.” En mer utbredt samordning med Sveriges forsvarsmakt syntes derfor uunngåelig hvis Norge skulle stille den nødvendige styrke av en slik kvalitet som krevdes i moderne strid.

Ræder hadde ikke blitt avskrekket fra å bruke historiske eksempler for å argumentere for sitt syn. I denne artikkelen bruker han blant annet den litt tafatte norske innsatsen i 1814 da den norske hær gikk i oppløsning for den svenske overmakten, som eksempel på hvor lite brukbare en militshær var:

Hva der hendte er karakteristisk for Militssoldaten. Naar denne ikke finder Krigen ført efter sit Hoved eller, naar hans egne private Affairer lide for meget ved hans præsterende Militairtjeneste, bliver han misfornøiet og benytter snart den første og den bedste Leilighed til at gaae hjem; han erkjender ikke som Liniesoldaten Fahnen som sit egentlige Hjem.<sup>179</sup>

Siden Hæren nå i regelen skulle kjempe utenfor Norges grenser, gjorde ikke lenger en militssoldat nytten, men soldatene måtte ha andre egenskaper. Der militssoldaten kunne stole på ”Den Kraft Soldaten og Armeen hidtil havde øst af, nemlig den der ligger i at kjæmpe paa egen Grund, oplivet af Landsmænds og alle Kjæres Opmuntringer, for at drive en indtrængende Fiende som man fra Barnsben av hatet av Hiertet, ut av Landet”, måtte Ræders linjesoldater ha andre moralbærende elementer:

Nemlig ved tilvant Pligtfølelse og opammet Æresfølelse, ved at Liniearmeen gjordes til en militair Familie, hvor de ridderlige Dyder, Vaabenferdighed, Lydighed mod Loven og Overordnede, Troskab, Hengivenhed og Orden opelskes og fremfor alt holdes i Ære.<sup>180</sup>

Men slike egenskaper kunne ikke bibringes familiemedlemmer som kom og gikk, men det ble nødvendig med en lengre tids samvær der soldatene fikk ”dele Ondt og Godt sammen,

---

<sup>178</sup> Georg Ræder, ”Om Norges væbnede Landmagt”, Norsk Militært Tidsskrift 16.bind (2. Rekke, 7. Bind) 1853

<sup>179</sup> Ibid, 105

<sup>180</sup> Ibid

hvorved man forenes ved fælles Erindringer og fælles nærede forhaabninger.”<sup>181</sup> og dermed knyttet de forskjellige individer og karakterer sammen til et så ensartet helt ”at det ikke har mer end een Sjæl og ikke adlyder mere end een Villie.”<sup>182</sup> Derav kom kravet om en førstegangstjeneste på sammenhengende 14- 15 måneder.

Tanken om at verneplikten skulle ha en nasjonsbyggende hensikt, og at en utbredt ”politiske og individuelle Mandighedsaand” skulle få noe betydning for soldatenes dyktighet i krig, anså han som ideologisk tankespinn og utilstrekkelig for den type soldat han så for seg.<sup>183</sup> Ræder gikk her lenger enn de konservative offiserene, som tross alt bare ønsket å få en struktur i balanse mellom drift og investering. Krigeren skulle ha en helt spesiell rolle i samfunnet, og nærmest danne en egen krigerkaste, med en egen profesjonskultur der egne krigerske dyder, spesielt lojalitet til avdelingen, skulle være moralbæreren, og ikke nasjonalfølelse og fedrelandskjærlighet.

Uenigheten mellom disse tre standpunktene, reflekterer en ulik oppfatning av offiserenes profesjonsidentitet. I boken *Krigerkultur i en fredsnasjon* utgitt av Forsvarets høgskole beskriver Torunn Laugen Haalands utviklingen av den norske militære profesjonsidentiteten etter den kalde krigen. Hun bruker de tre rollemodellene hjemlandsforsvareren, den statsansatte tjenestemannen og krigeren, for å beskrive profesjonsidentitetene. Kanskje kan denne rolleinndelingen også bidra til å kaste lys over de ulike standpunktene blant offiserene på 1850- tallet?

Den første av disse rollemodellene kjennetegnes ved at han oppfatter sin kjernefunksjon som å trygge sikkerheten for eget land og folk. Verdiene knyttet til dette blir i første rekke kjernefunksjonens egenverdi, men også å gjenspeile de beste verdiene i det samfunnet man er satt til å forsvare. Nærhet til befolkningen gjennom allmenn verneplikt, en desentralisert forsvarsstruktur, og en soldatrolle som ligger nærmer sunn norsk ungdom enn en dødelig effektiv kriger, er idealet. Forsvarets rolle som en integrerende nasjonsbygger er en del av denne rolleforståelsen.<sup>184</sup>

---

<sup>181</sup> Georg Ræder, ”Om Norges væbnede Landmagt”, Norsk Militært Tidsskrift 16.bind (2. Rekke, 7. Bind) 1853, 156

<sup>182</sup> Ibid, 106

<sup>183</sup> Ibid

<sup>184</sup> Håkan Edström, Nils Terje Lunde, Janne Haaland Matlary (red.), *Krigerkultur i en fredsnasjon*, Torunn Laugen Haaland, ”Den norske militære profesjonsidentiteten”, (Oslo: Abstrakt Forlag AS, 2009), 65

Den statsansatte tjenestemannen kjennetegnes ved at hva som er profesjonens kjernekompetanse blir fastlagt av den til en hver tid sittende politiske ledelse i samråd med profesjonsutøverne. Positive verdier for denne rollemodellen vil være knyttet til effektiv og lojal implementering av offentlig politikk. Denne kategorien legger vekt på å være en god byråkrat for å få til effektiv og god forvaltning av offentlige midler.<sup>185</sup>

Krigeren kjennetegnes ved at profesjonens kjernekompetanse skal rettes mot å utkjempe krig med høy intensitet. Videre vil positive verdier for denne gruppen være internt samhold, offervilje, mot og disiplin, og at avdelingens behov går foran de individuelle behovene. En viss grad av kontrollert aggressivitet vil være en nødvendig egenskap. Til slutt kjennetegnes profesjonens forhold til det sivile samfunn av en tydelig annerledeshet, og i bytte mot en uforbeholden lojalitet til de politiske myndigheter forventes en stor grad av intern autonomi.<sup>186</sup> Nils Terje Lunde har i samme bok beskrevet hvordan ulike profesjoner tilegner seg en profesjonsetikk, som angir hvilke normer og verdier som profesjonsutøveren mener at profesjonen bør tuftes på.<sup>187</sup> En slik profesjonsetikk er i følge Lunde dynamisk, og endrer seg etter hvert som profesjonens kjernevirksomhet endrer seg. Lunde konkluderer dermed med at det som følge av profesjonsetikkens dynamikk, eksisterer det også ulike profesjonsetiske strategier.<sup>188</sup> Lunde beskriver tre profesjonsetiske strategier som han mener passer godt til Haalands ulike profesjonsidentiteter, henholdsvis en nasjonal konsensusstrategi, en tilpasningsstrategi, og en konservativ avskjermingsstrategi.<sup>189</sup> Disse tre strategiene kom også til syne blant offiserene på 1850- tallet, i deres militærfaglige innspill

Det kan virke som Meydell og Sylow mfl. sin argumentasjon tar opp i seg mange av de profesjonsetiske kjennetegnene til hjemlandsforsvareren. De ville forankre forsvaret i scenarioer, der norske nasjonale interesser var truet. Til det trengte de en større og mer desentralisert forsvarsstruktur og en større kontaktflate mellom folk og forsvar. Dette ville medføre en økt grad av militarisering av folket, men også en større grad av demokratisering av Forsvaret. For den konservative og anti- demokratiske Løvenskiold ble dermed dette et farlig standpunkt. Hans rapporter til kongen i denne perioden er preget av bekymring for uro, og opprørstendenser i folket, og krav om demokratiske reformer. Ikke sjelden måtte staten

---

<sup>185</sup> Edström, Lunde, Matlary (red.), *Krigerkultur i en fredsnasjon*, 61

<sup>186</sup> Ibid, 54

<sup>187</sup> Edström, Lunde, Matlary (red.), *Krigerkultur i en fredsnasjon*, Nils Terje Lunde, ”Profesjonsetiske strategier: Nasjonal konsensus, liberal tilpasning og konservativ avskjerming”, 156

<sup>188</sup> Ibid, 157

<sup>189</sup> Ibid, 182

sette inn militære styrker for å roe gemyttene. Et folkeforsvar bestående av en tallrik militær kunne være mindre egnet til slik intern ordenshåndhevelse, og en hærordning i Meydells og Sylows retning ville være en farlig utvikling hvis ikke også Norge og Sverige skulle bli stilt ovenfor de samme revolusjonsforsøkene som mange andre europeiske stater hadde blitt i 1848. I en mellomposisjon kommer de mer anonyme, men ikke desto mindre innflytelsesrike byråkratiske offiserene, som representanter for de statlige tjenestemenn. De så det ikke som sin oppgave å kritisere verken den offisielle strategiske doktrinen eller den offisielle utenrikspolitikken. Det var det sivile samfunnets idealer som forsvaret skulle organiseres etter, og disse idealene kommer tydeligst til uttrykk i det konservative embetsmannsregimet. For dem var det viktigst å innrette forsvaret slik at de mest mulig effektivt kunne utnytte de tildelte ressursene.

I motsatt ende av skalaen finner vi Ræder som tydelig ønsket at den militære profesjonen skulle utvikle seg til et særegent felleskap av krigere, som gjennom lang øvelse og trening utviklet krigerens dyder i en slik grad at de kunne kjempe like effektivt hvor det måtte være. Ræder understreket at Hæren ikke kunne skreddersys til lokale forhold, men være forberedt på å slåss på fremmed grunn. Ræders analyse kan derfor tas til inntekt for en større oppslutning om den svenskutviklede trusselvurderingen og scenariotenkningen. En styrke av høy kvalitet kunne lettere tas i bruk i de svenske kjerneområdene slik den offisielle forsvarsdoktrinen foreskrev. I så måte skilte han seg ikke ut fra de konservative byråkratiske offiserene. Derimot var det ikke i de svenske kjerneområdene Hæren hadde blitt brukt i 1849 og 1850, men i Danmark. Var kanskje også det svenske scenarioet for snevert? Skulle forsvaret brukes i en videre forstand enn det den offisielle politikken foreskrev? Svaret på dette spørsmålet ga han i en senere artikkel, som jeg skal komme tilbake til i neste kapittel. Men først skal vi se hvordan det gikk med vernepliktssaken.

### ***Vernepliktlovens behandling i Stortinget***

Regjeringen leverte sin innstilling til kongen 29. januar 1851. Armèdepartementet tilrådte kommisjonens utkast og motiver, men de øvrige regjeringsmedlemmene fikk endret bestemmelsen om at landvernet skulle kompletteres fra reserven fullt ut. Dermed var konsesjonen henimot Sylow og Meydells program tatt bort. Innstillingen ble deretter sendt til Stortinget som kongelig proposisjon i 1851.



Stortinget hadde nå tre prinsipielt forskjellige ordninger å ta stilling til. Den første var utkastet fra vernepliktskommisjonen ved krigskommisær Broch fra 1841. Det neste forslaget var den kongelige proposisjonen av 1851 som i stor grad var tilpasset den eksisterende ordningen, og den siste var et eget utkast som hadde blitt uarbeidet ved en egen militærkomité i Stortinget med Jacob Aall som formann.<sup>190</sup> I militærkomiteens utkast var det de sivile hensyn som ble tillagt størst vekt. Jacob Aall hadde tidligere vært kritisk til verneplikten som idé da han mente den var skadelig fra ”den personlige Friheds Standpunkt”.<sup>191</sup> Det er også lett å innse at hensikten bak dette forslaget først og fremst var å frita folk for noen reell vernepliktsbyrde i fredstid. Komiteen anbefalte at linjehæren ble rekruttert av frivillige, men at grunnlovsbestemmelsen om verneplikt og likhet i praktiseringen skulle ivaretas ved at alle vernedyktige skulle inngå i landvernet. Landvernet skulle til gjengjeld ikke øves i det hele tatt. Av økonomiske hensyn skulle linjehæren likevel ikke være stående med utelukkende vervede avdelinger, men ligne de nasjonale avdelingene. Linjens antall skulle ligge et sted mellom 8.000 og 12.000 mann, hvorav 1.200 skulle være heltidsvervede. 15 dagers årlig våpenøvelse i tillegg til rekruttskole ble ansett som tilstrekkelig, samtidig med at tidligere linjesoldater skulle slippe tjeneste i landvernet, og dermed gjøre det mer attraktivt å melde seg frivillig til linjen.

Dette forslaget ville ivareta prinsippet om lik fordeling av vernepliktsbyrden, da alle skulle tjene i landvernet med mindre de frivillig gikk inn i linjen. Av samme grunn ville stillingsretten bortfalle, og dette var dermed et forslag i både liberal og demokratisk retning. Likevel ville det bli både en sterk kvalitativ og kvantitativ forringing av linjen, og den nominelle styrkingen av landvernet ville ikke medført noen annet enn stadfesting av et likhetsideal, men uten praktiske tiltak som kunne gjøre landvernet stridsdyktig. Det var lite støtte å hente fra de militære for et slikt forslag. Militærkomiteens eneste landmilitære medlem, oberstløytnant Brun, vedla også et dissenterende votum der han på det sterkeste tok avstand fra komiteens anskuelse. Oppøving av landvernet i en krisesituasjon med de få offiserer som i en slik situasjon kunne gjøres tilgjengelig så han på som en umulighet, og bemerket at ”En Bevæbning eller et Forsvarsvæsen er ikke en Masse Folk med Gevær paa

---

<sup>190</sup> Kongeriget Norges trettende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1851, Ottende Deel. Indstillinger og Beslutninger i Aaret 1851, Anden del Litr AA. *Ind stilling fra Militær-Komiteen Nr. 2 til Lov om Værnepligten og Udskrivningsvæsenet*. Militærkomiteen i Stortingets behandling av kongelig proposisjon, med kommisjonens innstilling, og utkast til lov om verneplikt fra krigskommisær Broch.

<sup>191</sup> Hobæk, ”Ekspertisen I Armédepartementet 1846 – 1854”, 90

nakken”<sup>192</sup> Eneste unntaket her var Løytnant Ræder, som etter anmodning fra komiteen hadde forfattet et utkast til armeorganisasjon etter dette rekrutteringsprinsipp, og komiteen regnet dermed med at det fagmilitære var ivaretatt. Ræder hadde tydeligvis et kjent navn. Komiteen bemerket likevel at det burde kunne foretas noen innsparinger fra Ræders forslag, og at det presiseres at linjen ikke må overstige 12.000 mann, så Ræders utkast var heller ikke nøkternt nok.<sup>193</sup>

Av de tre forslagene var det ingen som fikk stortingsflertallet med seg.<sup>194</sup> I stedet ble det fremlagt ytterligere to forslag, det ene av oberstløytnant Fasting, som var en justert utgave av den kongelige proposisjonen, og det andre av J. Aall, og O. G. Ueland, og offiserene Fasting, Brun og Hagerup. Ved det siste forslaget skulle alle som ikke ble trukket ut til å tjene i linjen, tjene i landvernet. Tjenestetiden skulle være fem år både i linjen og landvernet, og begge kategorier skulle gjennomgå samme rekruttskole. Øvelsene skulle være mer omfattende i linjen, men til gjengjeld skulle landvernet øve i egne klær og for egen kost.<sup>195</sup> Dette forslaget ble vedtatt i begge Stortingets avdelinger. I regjeringen anbefalte Sylow sanksjon, men flertallet gikk i mot. Regjeringsinnstillingen ble forfattet av Fredrik Stang med god hjelp av statsråd Jørgen H. Vogt.<sup>196</sup> Argumentene som var brukt i de interne regjeringsforhandlingene i forkant av vernepliktskomiteen blir her gjentatt. Kongen sanksjonerte heller ikke loven.

For neste Storting i 1854 ble det derfor fremlagt en ny proposisjon. Den viktigste endringen fra Stortingets vedtak var at landvernet skulle bemannes av de mannskapene som hadde tjent ferdig i linjen, mens de som ikke trakk loddet om slik tjeneste skulle stå i linjens reserve til fylte 33 år. Denne reserven skulle bare eksersere etter kongens bestemmelser, og ”om Midler dertil ere bevilgede”.<sup>197</sup> Dette var en stor endring til mer ulikhet i fordeling av tjenestebyrden, men en større hensynstagen til de militære behov, da landvernet nå ble bemannet av erfarne soldater. Imidlertid ble Stortingets vedtak fra 1851 lagt til grunn for forhandlingene, og 26.

---

<sup>192</sup> Storth. Forh. 1851, Ottende Deel. Indstillinger og Beslutninger, Anden del Litr AA. s 12.

<sup>193</sup> Ibid, 9. Ræder sendte sitt tilsvarende til Meydells bemerkninger til hans votum, til mil.komt. komiteens formann J. Aall.

<sup>194</sup> Langholm, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*, 24

<sup>195</sup> Ibid, 25

<sup>196</sup> Johan Herman Vogts Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1847 – 1850, (Christiania, den norske historiske Forening, 1895), 102

<sup>197</sup> Langholm, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*, 25

august 1854 ble endelig en ny vernepliktslov vedtatt.<sup>198</sup> Det var et forslag med begrenset utkalling, loddrekking og dermed fortsatt stillingsrett

### ***Oppsummering***

I dette kapitlet har jeg redegjort for de ulike militærfaglige argumentene som formet debatten om verneplikten. De offiserene som deltok kan deles i to grupperinger ut fra hvilke roller de hadde i forsvaret. Den ene gruppen kan i grove trekk betegnes som de militærintellektuelle, og utgjorde det vitenskapelig element i Hæren. Disse kom som oftest fra de ”vitenskapelige” våpengrenene, det vil si taktiske støttevåpen som artilleri og ingeniør. De hadde et hegemoni innen militærfaglige analyser basert på internasjonal militærteori, og hadde oftere lærerstillinger ved Krigsskolen og den militære høyskole, enn sjefsstillinger for avdelinger. Den andre gruppen er mer ubestemmelig. Dette var en gruppe som hadde mer betydningsfulle og ansvarsfulle embetsstillinger, og la i forsvarsdebatten mindre vekt på militærvitenskap, men større vekt på praktisk og samfunnsøkonomisk etatsstyring. Dette var ofte offiserer fra de såkalte manørvåpen, infanteri og kavaleri, og de hadde ofte imponerende karrierer bak seg med sjefsstillinger på mange nivåer før de hadde gått helt til topps i embetsverket. De hadde dermed en bred og praktisk ledelseserfaring fra det eksisterende forsvaret, og den omleggingen som de militærintellektuelle foreslo fremsto for dem som helt fremmed, og dertil både lite funksjonell i forhold til de politiske krav, og vanskelig å forene med god etatsstyring slik de så det.

Som sjefer for den eksisterende virksomheten hadde de mindre anledning til, og kanskje også mindre interesse av, å være kritiske enn de som kunne betrakte det hele mer fra sidelinjen. Det kan derfor tenkes at de hadde en mer konservativ holdning til hvordan forsvaret burde innrettes. Mindre endringer for å effektivisere og forbedre etaten kunne og burde forekomme, men en endring av forsvaret i den retningen de militærintellektuelle Meydell og Sylow ønsket seg, ville være en for radikal omlegging. I tillegg til at den fremsto som lite gjennomførbar, kunne en økt folkelig deltagelse i forsvaret undergrave deres posisjon som militære embetsmenn i embetsmannstaten. De var nok derfor enige med Fredrik Stang når han ville ha seg frabedt Stortingets innblanding i den militære kommando. Ræder var også en militærintellektuell offiser, men hans innspill fremsto som mindre farlige, da hans forslag sto

---

<sup>198</sup> Langholm, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*, 26

enda lengre fra stortingsflertallets anskuelser, og dermed ikke ville true embetsmenneskes posisjon.

Beskrivelsen jeg her har gitt gir et annet bilde av vernepliktsdebatten i regjeringen enn det som beskrives av Roald Berg i *Norsk forsvarshistorie*. Hos Berg blir resultatet av vernepliktskommisjonen i 1850- 51 fremstilt som en seier for Ræders unionsforsvarslinje, og at den foreslåtte hærorganisasjonen var en vervet linjehær etter engelsk forbilde, støttet av en milit. <sup>199</sup> Kildene viser imidlertid at kommisjonens flertall omfattet både Meydell og Sylow, mens det var Ræder som ikke kunne slutte seg til deres innstilling. Flertallets innstilling holdt på en linjehær bestående av både vervede og nasjonale, i store trekk etter den praksisen som allerede eksisterte. Det skulle fortsatt organiseres et landvern, men det hadde i forkant av kommisjonsarbeidet vært en enighet om hvor tallrik denne skulle være. Kommisjonens forslag var altså langt fra noen vervet hær etter engelsk forbilde. Ræders dissenterende votum var heller ikke det. Imidlertid kunne Jacob Aalls forslag tåle en sammenligning med den engelske hæren, og som nevnt var også dette forslaget ført i pennen av Ræder, men dette forslaget ble nedstemt både av regjering og Storting.

Vernepliktsdebatten på 1850- tallet har i ettertid ofte blitt karakterisert som en kamp om stillingsretten, og et ønske om en likere og mer rettferdig fordeling av vernepliktsbyrden, ved ikke lenger bare å la den omfatte bøndene, men også bybefolkningen. Stillingsretten var et hinder på veien mot målet om en demokratisk fordeling av byrdene, da denne oftest var et privilegium som de rike kunne benytte seg av. <sup>200</sup> Motstanden mot stillingsretten var overveldende i Stortinget i utgangspunktet, men Stortinget endte likevel med enstemmig å vedta en vernepliktslov med stillingsrett. Sivert Langholm har i sin hovedoppgave fra 1966 om stillingsretten, undret seg over hvorfor stillingsretten hadde slik motstand i Stortinget i 1848, da en adresse om å avskaffe stillingsretten ble vedtatt med 70 mot 28 stemmer, mens det i 1851 var bare tre som stemte mot stillingsparagrafen i utkastet til vernepliktslov. I 1854 var det ingen som stemte i mot. <sup>201</sup> Fra enkelte militære var det også argumenter som talte mot stillingsretten og for en likere fordeling av vernepliktsbyrden. Spesielt var dette tydelig for de som ønsket en tallrik forsvarsstyrke, med lokal tilknytning. For dem skulle forsvaret være et

---

<sup>199</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 150

<sup>200</sup> Langholm, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*, 15

<sup>201</sup> *Ibid*, 48

folkeforsvar, der både høy og lav sto side om side i forsvaret av nasjonen. Den eldre militærintellektuelle delen av offiserskorpset tilsluttet seg dette idealet.

Min tolkning er at det var den konservative tenkningen om Forsvaret som likevel fikk gjennomslag ved at det fortsatt var de konservative embetsmenn i regjering og forsvar som bestemte. Den korte perioden med den militærintellektuelle Thomas Sylow som sjef i armédepartementet var riktignok et unntak, men han ble til gjengjeld massivt motarbeidet av sine regjeringskolleger og andre konservative offiserer i lederposisjon. Selv om han ble flankert av sjefen for artilleribrigaden, general Meydell, var de militærintellektuelle likevel i undertall. Det var ikke først og fremst de funksjonelle militære imperativer som ble utslagsgivende. For Fredrik Stang var ønsket om så lave forsvarsutgifter som mulig årsaken til at han ønsket en videreføring av den gamle ordningen, og en enda sterkere samordning med svenske stridskrefter hvis det kunne gi ytterligere innsparinger. For Løvenskiold var en hver utvikling av Forsvaret i demokratisk retning en trussel mot den samfunnsorden han ønsket å holde i hevd. Stang og Løvenskiold, som ellers ofte var i tottene på hverandre, fant i denne saken sammen med de konservative militære.

Forsvaret skulle dermed fortsette å være en særegen statlig etat, først og fremst driftet etter gode bedrifts-, - og samfunnsøkonomiske prinsipper, til bruk der hvor staten bestemte. Det skulle ikke være et folkeforsvar som kun var egnet til å brukes innen nasjonale scenarioer, som baserte seg på en nasjonal dugnadsånd i farens stund. Forsvarets organisasjon ble dermed heller ikke større enn at begrenset utskrivning og loddtrekning ville være tilstrekkelig for å fylle rekkene. Dermed ble fortsatt stillingsrett ansett som en naturlig konsekvens, og det var ikke rettferdig ovenfor individene å nekte stilling når enkelte blir trukket ut til tyngre, andre til lettere eller ingen tjeneste. Dermed ble det både ulogisk, inkonsekvent og uholdbart fra statens side å nekte under slike omstendigheter.<sup>202</sup>

---

<sup>202</sup> Langholm, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*, 56

## 5 *Offisersidentitet i utenrikspolitikken*

---

Midten av 1800- tallet var en urolig periode i Europa. Etter napoleonskrigen var Europa lenge preget av reaksjon mot alle former for revolusjonære bevegelser. Wien- kongressen satte rammen for hvordan de europeiske stormaktene skulle forholde seg til hverandre, og målsettingen var i størst mulig grad å gjen innføre og bevare den etablerte samfunnsorden der fyrstene kunne øve stor grad av autoritær kontroll over sine undersåtter.<sup>203</sup> Utover på 1800- tallet ble imidlertid den autoritære staten i større grad utfordret av de liberale ideer. Sterk statlig kontroll ble oppfattet som en hemsko for fremskrittet. Liberalismen hadde fremgang i store deler av Vest- Europa, og denne tankegangen fikk preg av noe universelt attråverdige. De liberale i vest følte et fellesskap med andre liberale stater, og liberalismen fikk etter hvert preg av en idealistisk internasjonal bevegelse. Økte individuelle friheter ble sett i sammenheng med fremskritt og utvikling, og hadde en samlende effekt på de statene der dette utgjorde et viktig aspekt. For disse statene ble begrepene liberalisme knyttet opp i det noe diffuse begrepet *sivilisasjon*, og ble en viktig del av det vesteuropeiske borgerskapets konstituerende verdisett. I den liberalistiske kretsen var militærmakten også et handelspolitisk virkemiddel for å utvide den liberalistiske sfære til nye markeder. I dette kapitlet vil jeg undersøke hvordan denne utenrikspolitiske strømmingen fikk innvirkning på norske offiserer, og de militærfaglige innspillene i forsvarsdebatten.

Liberalismen gikk hånd i hånd med den nasjonalistiske bølgen som kjennetegnet perioden, da dens mål var rettigheter for de nasjonale folkefelleskap til å utforme sin egen fremtid fri fra den autoritære statlige kontrollen og de autokratiske fyrstene. Storbritannia var Vest- Europas lederstjerne i denne kampen, som den ideelle liberale statsdannelsen man ønsket å etterligne og identifisere seg med. Flankert av Frankrike satte Storbritannia som den største flåtemakt, dagsorden for den vestlige liberalismens internasjonale utsyn. Britisk sikkerhetspolitikk og utenrikspolitikk fikk legitimitet som en internasjonal, idealistisk politikk blant Europas liberale borgerskap. På motsatt side sto de autokratiske øst- europeiske statene, med sitt autoritære styresett over flernasjonale imperier. Spesielt Russland fikk stemplet som det

---

<sup>203</sup> R.R. Palmer, Joel Colton, Lloyd Kramer, *A history of the modern world: since 1815*, (10. utgave, New York, McGraw- Hill, 2007. Første utgave i 1950) 457

reaksjonære barbariets høyborg, med verdier som ble ansett å motarbeide fremskrittet og sivilisasjonen.

For den norsk- svenske unionen kom urolighetene i Europa spesielt nært i forbindelse med den dansk - tyske konflikten om hertugdømmene Schleswig og Holstein, og Krim-krigen fra 1853- 1856. Ved krigsutbruddet mellom Danmark og de tyske statene hadde den danske liberal- skandinavistiske ministeren umiddelbart søkt etter militær støtte fra Sverige, og dermed ble spørsmålet om Sverige igjen skulle delta aktivt i krig aktualisert.<sup>204</sup>

Tilsynekomsten av en ny stormakt i Sentral- Europa kom dermed inn som et nytt element som unionsrikene måtte ta hensyn til. Preussen hadde engasjert seg i den dansk- tyske konflikten på separatistenes side, og ble dermed de skandinaviske landenes viktigste sikkerhetspolitiske utfordring i sør. I forhold til Russland hadde en britisk/fransk eskadre under Krim- krigen operert i Østersjøen og blokkert russiske havner, og angrepet russiske sjømilitære baser og festninger, slik at også konfliktnivået østover var blitt høyere. Dette var det internasjonale bakteppet for den strategiske debatten i Norge og Sverige i de to tiårene som fulgte fra Carl Johans bortgang i 1844.

### ***Kongens utenrikspolitiske skifte***

I kapittel 2 kom jeg inn på at Kongen ivret for et skifte i utenrikspolitikken, fra strikt å verne om den skandinaviske halvøys alliansefrie og nøytrale posisjon i Nord- Europa, til å engasjere seg på vestmaktene Storbritannia og Frankrikes side i deres rivalisering med Russland. Novembertraktaten var den mest betydningsfulle begivenheten i dette skiftet.<sup>205</sup> Det var imidlertid krigen mellom Tyskland og Danmark som ble den første utenrikspolitiske saken der kongen kunne markere en endring i utenrikspolitikken. Etter først å ha vært avvisende til den danske forespørselen om militær hjelp, gjorde han en helomvending i spørsmålet våren 1848.<sup>206</sup> En felles norsk/svensk troppekontingent ble lovet til støtte for beskyttelse av det egentlige Danmark, hvis krigen skulle bli utvidet. Imidlertid ble størstedelen av troppene forlagt til Skåne, inntil det ble inngått en våpenhvile mellom partene på sensommeren 1848. Fra den norske marinen stilte det en bataljon fra roflotiljen, med 12

---

<sup>204</sup> Mats Hellstenius, *Krigen som inte ble av: Sveriges fredliga officerskår vid 1800-talets mitt*, (Doktoravhandling ved universitet i Lund, 2000), s 61

<sup>205</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 35

<sup>206</sup> Hellstenius, *Krigen som inte ble av*, 67

kanonsjalupper.<sup>207</sup> Imidlertid gjenopptok den danske regjeringen stridighetene igjen i 1849, men da var ikke viljen til å støtte lenger til stede hos Oscar I. Sannsynligvis kan dette omslaget forklares med at mens det i 1848 var et behov for å avlede den svenske opinionens oppmerksomhet fra innenrikspolitiske forhold, så var ikke det tilfellet på samme måte i 1849.<sup>208</sup> Det ble dermed ikke noen aktiv krigsdeltagelse for unionens tropper i 1849. Derimot deltok norske og svenske tropper som fredsbevarende styrker i de omstridte områdene i fra høsten 1849 til sommeren 1850.

Fra begynnelsen av 1850- tallet begynte kongen, sammen med sine sønner kronprins Karl og prins Oscar, i stadig større grad å interessere seg for utenrikspolitikk. Den kongelige utenrikspolitikken foregikk på siden av den svenske regjeringen, da kongen i stadig større grad begynte å omgi seg med private rådgivere, den såkalte *kamarilla*.<sup>209</sup> Han hadde nære forbindelse med både England og Frankrike, som han også besøkte. Mats Hellstenius mener det er sannsynlig at det var mulighetene for en union mellom de skandinaviske landene under det svenske kongehuset som ble diskutert.<sup>210</sup> Denne tanken fikk stor oppslutning fra den skandinavistiske liberale eliten, først og fremst studenter og intellektuelle i Danmark, men også i Sverige og Norge. Danskene ønsket å få allierte i den pågående konflikten med Tyskland, men Oscars oppmerksomhet var i første rekke rettet mot arvefienden Russland. For Storbritannia og Frankrike, som i de siste årene hadde fått et forverret forhold til Russland, kunne et nært forhold til et samlet Skandinavia være nyttig. For Sveriges del kunne en vestvendt alliansepolitikk bidra til å gjenvinne Finland og den gamle posisjon i Østersjøen. Ved utbruddet av Krim- krigen erklærte unionsrikene seg sammen med Danmark som nøytrale. Det ble likevel umiddelbart innledet forhandlinger mellom de vestallierte og det svenske kongehuset, bak ryggen på den svenske regjeringen.<sup>211</sup> Bruken av svenske havner for forsyningstransporter, men også mulighetene for direkte militær støtte fra Sverige i forbindelse med større krigsoperasjoner ble diskutert. Agnet de vestallierte lokket med var mulighetene for å tilbakeføre Finland, eller i alle fall Ålandsøyene til Sverige.<sup>212</sup> Inngåelsen av Novembertraktaten ble imidlertid høydepunktet for denne alliansetilknytningen. Kong Oscar regnet med at denne traktaten bare var en begynnelse på en mer aktiv krigsdeltagelse,

---

<sup>207</sup> Bjørn Terjesen, Tom Kristiansen, Roald Gjelsten, *Sjøforsvaret i krig og fred: Langs kysten og på havet gjennom 200 år*. (Bergen/Oslo, Fagbokforlaget, 2009), 145

<sup>208</sup> Hellstenius, *Krigen som inte ble av*, 63

<sup>209</sup> Ibid, 65

<sup>210</sup> Ibid

<sup>211</sup> Ibid, 112

<sup>212</sup> Ibid, 67



men rett etter traktatinngåelsen trakk Russland seg ut av krigen til kongens store skuffelse, og muligheten for å delta i en vestlig krigskoalisjon glapp.<sup>213</sup>

Verken det norske Storting eller den svenske Riksdagen var spesielt entusiastiske for kongens selvstendige utenrikspolitiske initiativ. Norske myndigheter så seg ikke tjent med at unionspartneren ble enda sterkere ved en eventuell gjenerobring av Finland. Stattholder Løvenskiold protesterte heftig mot å involvere den norske krigsmakten i en krig mot Russland.<sup>214</sup> Både Løvenskiolds forakt for de nasjonalliberales front mot det autokratiske Russland, og Forsvarets svake tilstand kan forklare stattholderens standpunkt. Riksdagen og den svenske regjeringen på sin side var fornøyd med Carl Johans 1812- års politikk slik den var, og ønsket ikke å kaste seg inn i stormaktsrivaliseringens malstrømmer. Spesielt hadde den svenske militære elite, (offiserer med rang av oberst og oppover) uttrykte seg kritisk til kongens aktivistiske krigspolitikk. De hadde allerede vært kritiske til de militære operasjonene i forbindelse med den dansk- tyske konflikten, som de oppfattet som uten noen klar militær målsetning, og med et uklart mandat for når de eventuelt skulle involvere seg i krigshandlingene.<sup>215</sup> Et viktig argument i den svenske militære elitens kritikk av kongens krigspolitikk var de store manglene innen den svenske forsvarsmakten.<sup>216</sup> Men de markerte også liten sympati for den nasjonalistiske og liberale bevegelsen, og i særdeleshet pressen, som de oppfattet som krigshissende og en fare for fred og velstand.<sup>217</sup> Den svenske militære eliten, i likhet med den svenske regjeringen og store deler av embetsverket, var utpreget konservative og avvisende til den radikal- liberale politikken som ville oppgi Sveriges nøytralitet.<sup>218</sup>

Norge og norske myndigheter fikk i liten grad påvirke agendaen for unionens utenriks, - og sikkerhetspolitikk. Spørsmålet om krig og fred, og forholdet til andre stater ble i stor grad overlatt til de svenske myndighetene.<sup>219</sup> Men som vi har sett var det en yrkesgruppe som ikke uten videre kunne sitte stille å se på at svenske tjenestemenn utformet unionens sikkerhetspolitikk. De militære offiserene hadde vært aktive bidragsytere og meningsbærere i forsvarspolitikken under Carl Johans regime. Denne tradisjonen ble videreført inn i den neste

---

<sup>213</sup> Bjørge, Rian, Kaartveit, *Norsk utenrikspolitisk historie, bind 1*, 287

<sup>214</sup> Ibid, 283

<sup>215</sup> Hellstenius, *Krigen som inte ble av*, 120

<sup>216</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 157

<sup>217</sup> Hellstenius, *Krigen som inte ble av*, 116

<sup>218</sup> Ibid, 118

<sup>219</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 34

kongens periode, men der ser vi nye strategiske vurderinger og grunnsetninger artikulert av en yngre offisersgenerasjon, utfordre de gamle forestillingene.

Også etter Krim- krigen ble denne aktivistiske utenrikspolitikken ført med stor iver fra det svenske kongehuset og kongens kamarilla, med aktiv støtte fra den liberale pressen. I følge Hellstenius hadde den liberale opinionen lenge vært fiendtlig innstilt til Russland, og i pressen ble det dermed tegnet et bilde av et aggressivt og despotisk Russland som utgjorde en trussel mot Norge og Sverige.<sup>220</sup> Russland innflytelse i europeisk politikk hadde blitt svekket etter Krim- krigen, og kongen anså dermed tiden som moden for å realisere sine visjoner om et Stor- Skandinavia.<sup>221</sup> Et avgjørende kriterium som ble brukt for å avvise den kongelige krigspolitikken var den svake tilstanden til unionens militære styrker. En konsekvens av dette var derfor en rekke kongelig initiativ for å avhjelpe dette forholdet, slik at forsvarsstyrkene kunne være bedre rustet hvis muligheten for å realisere kongens utenrikspolitiske målsetninger igjen skulle dukke opp. Kongehusets utenrikspolitikk fikk dermed utslag i Norge, gjennom forsøk på å påvirke den forsvarspolitiske debatten. Det er spesielt tre kommisjoner som er av interesse her. Akershus- kommisjonen fra 1854, som skulle ta for seg spørsmålet om åpningen av Akershus festning som militært etablissement, marinekommisjonen fra 1855 som skulle gripe fatt i samordningen av unionsflåtene, og til sist den unionelle forsvarskommisjon fra 1856, som skulle utrede spørsmålet om de to rikenes bidrag til fellesforsvaret.<sup>222</sup>

Akershuskommisjonen var en videreføring av debatten mellom tilhengerne av et sentralforsvar og tilhengerne av et periferiforsvar. Ikke overraskende ble da også resultatet av kommisjonen at den nok en gang foreslo festningen nedlagt, da den ikke passet inn i den svensk- utviklede doktrinen, til heftige protester fra en rekke norske offiserer med Meydell og Oberst Baltazar Nicolai Garben fra ingeniørbrigaden i spissen.

Marinekommisjonen på sin side kom frem til det vanlige premisset som ingen forsvarskommisjon kunne unnlate, at de forente rikers forsvarskrefter måtte utvikles med tanke på hele unionens forsvar. Denne hadde derfor også en innretning mot den svenskinspirerte sentralforsvarsdoktrinen. Unionen skulle fortsatt satse på en skjærgårdsprofil, men den unionelle tilpasningen kom til syne ved at de nye dampkanonbåtene som ble foreslått

---

<sup>220</sup> Hellstenius, *Krigen som inte ble av*, 67

<sup>221</sup> Bjørge, Rian, Kaartveit, *Norsk utenrikspolitisk historie, bind 1*, 287

<sup>222</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 162

bygget skulle dimensjoneres slik at de kunne forflyttes via det svenske kanalnett, og til det sannsynlige krigsteater i de svenske sjøer og Stockholms skjærgård. Imidlertid tok også kommisjonen skrittet videre og påpekte at den havgående delen av orlogsflåten skulle være som konvoifartøy for handelsskip.<sup>223</sup> Resultatet av begge kommisjonene var en stadfesting av den defensive innretningen på det unionelle forsvaret, men fortsatt med uenighet om Norge kunne sikres godt nok om det svenske sentralforsvaret skulle være styrende. Oberst Garben oppsummerte i forbindelse med Akershuskommisjonen dette dilemmaet:

Den her af Kommissionen fremsatte Anskuelse, at den største Deel af den norske Krigsmagt under enhver Omstendighed, naar Sverige trues med et Angreb af den Østlige Stormagt, skal forlade sit eget Land, for i Sverige at udfægte en uvis Strid for dets Frihed og Selvstendighed, endog forudseende, at dets vigtigste Provindser under Fraværelsen vil blive erobret og med en svag Utsigt til deres Gjenerobring, synes for Nordmanden at inneholde saa meget Nedslaaende, at det hos ethvert Individ maa opvække den største Bekymring for Landets Bestaaen som selvstendig Stat, især naar man erindrer sig, at Russerne neppe nogensinde igjen har tilbagegivet en gjort Erobring.<sup>224</sup>

Hvordan skulle Forsvaret både være en relevant alliansepartner med broderriket Sverige i forsvaret av den skandinaviske halvøy, og samtidig ivareta behovet for et nasjonalt forsvar av norsk territorium?

Der disse to kommisjonene hadde til hensikt å utrede praktiske spørsmål, hadde den siste kommisjonen en mer politisk motivasjon. Dette kommer til uttrykk ved at kronprins Karl selv var formann. De kongelige anti- russiske og aktivistiske motiver er her tydelige.

Kommisjonen hadde fått et vedlegg om de politiske forholdene i Nordens nærområder som de skulle ha som utgangspunkt. I vedlegget het det noe pompøst at ”den skandinaviske Stamme, [...]Blot i gjensidig Velvillie og i gjensidig Bistand kan denne ved ærefulde Minder og store Anlæg udmærkede Stamme i Længden modstaa den paatrykkende Overmagt og befris fra den bestandig truende Fare.”<sup>225</sup> De vedlagte opplysningene gir uttrykk for en generell krigsfrykt forårsaket av naboskapet med Russland. Det var ikke dermed sagt at det var unionsrikene selv som ville være gjenstand for en eventuell krig, men hvis det igjen skulle bryte ut krig mellom Russland og vestmaktene ville unionsrikene mest sannsynlig bli innblandet. I en slik

---

<sup>223</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 162

<sup>224</sup> Generalmajor Garbens dissenterende Votum i Agershuus-Kommissionen NMT Bind 21. Akershus kommissionen, s 18

<sup>225</sup> Kongeriget Norges femtende Storthings Forhandling i Aaret 1857, Syvende Del, Dok nr 57. ”Indstilling fra den nedsatte Commission til at udarbejde Forslag angaaende hvert af de forenede Rigers Bidrag til Fællesforsvaret”, 30

situasjon måtte forsvaret av halvøyen ses under ett, og forsvarsinnsatsen samordnes. Dette var det samme premisset som hadde gått igjen i alle kommisjoner i perioden.

Det nye som det kongelige inspirerte vedlegget la til grunn var at Novembertraktaten tydelig markerte grenselinjen mellom øst og vest, og unionens tydelige posisjonering i den vestlige leir. ”Traktaten af 21de November 1855 antyder fuldstændig de forende Rigers politiske Stilling. De ere kaldede til at udgjøre Civilisationens og den europæiske Selvstændigheds Forpost i Norden.” Det var likevel ingen grunn til å bruke traktaten som noen sovepute i forsvarsforberedelsene:

Ved denne Tractat er de forende Rigers Politik ovenfor Russland kommen til europæisk Anerkjændelse [...] Men den bestemte Stilling, som de forende Riger dermed har indtaget, gjør det i høiere Grad end tidligere fornødent, at de – som Forpost i Norden – ere rustede til at modstaa det første Anfald, for at de ikke, saa ofte den politiske Stilling lader befrygte, at et Anfald skulle være at vente, skulle see Rigerne besatte med fremmede Tropper til deres Værn og Beskyttelse.<sup>226</sup>

En alliansetilknytning kunne ha sin pris. Mottak og underhold av et stort antall allierte tropper kunne være nesten like ødeleggende som en okkupasjon av fiendtlige tropper, og dermed ble det viktig å være rustet således at det ikke ble nødvendig. ”Thi en Krig er en Ulykke for ethvert Folk, som er indviklet deri, saa er dog selve Krigstheateret i en endnu høiere Grad udsat for Hjemløgelser og Herjinger, hvorfor den vigtigste Opgave for et Lands Forsvarsvæsen består i at holde Krigsskuepladsen saahvidt mulig udenfor Landets Grændser.”<sup>227</sup> Det var altså viktigere å holde krig utenfor unionens grenser, enn å holde unionen utenfor krig.

Vedlegget viste også til behovet for å være forberedt på strategiske overfall. Forsvarsforberedelsene kunne ikke baseres på en lang varslings tid. ”Sveriges Historie godtgjør, at der er givet de Svenske Sendebud i Petersborg de helligste Venskabsforsikringer nogle Dage førend det uventede Indfald, som berøvede Fædrelandet en Trediedeel af dets Omraade; man havde saavel i Tyrkiet som i Paris og London Haab om Fredens

---

<sup>226</sup> Kongeriget Norges femtende Storthings Forhandlinger i Aaret 1857, Syvende Del, Dok nr 57. ”Indstilling fra den nedsatte Commission til at udarbejde Forslag angaaende hvert af de forenede Rigers Bidrag til Fællesforsvaret”, 2

<sup>227</sup> Ibid, s 2-3

Vedligeholdelse, da de Russiske Tropper bemægtigede sig Donau- Fyrstedømmerne.”<sup>228</sup> Dette ville fordre både en innsatsklar stridsstyrke, og krigskreditiver til kongens disposisjon slik at han kunne gjøre de nødvendige foranstaltninger raskt. Det ville være risikabelt å gjøre seg avhengig av nasjonalforsamlingenes beslutning for å iverksette ulike beredskapstiltak. For nasjonalforsamlingene å kalles sammen, og gjøres beslutningsdyktige, beregnet kommisjonen minst 3 måneder, og fienden kunne derfor i denne tid holde på uhindret.<sup>229</sup>

Kommisjonen hadde i sitt mandat utarbeidelsen av praktiske regler for utformingen av stridskreftene, og i så måte ble ikke deres innstilling spesielt preget av den nye utenrikspolitiske orienteringen. Kommisjonen tok utgangspunkt i at om det ble krig ville det stå om nasjonenes eksistens, altså en invasjon med erobring som hensikt. Dreiningen mot den svenske doktrinetenkingen vises imidlertid, da kommisjonen anbefalte styrker med større hurtighet og fleksibilitet, fremfor militsstyrker som var knyttet opp i ett spesifikt scenario.

Kommisjonens innstilling viser en vilje hos norske offiser til å danne en fleksibel og innsatsklar norsk kontingent som kunne delta i fellesforsvaret. Størrelsen av denne skulle beregnes av folketallet, og ble satt til 2,5 %. Dette ville for den norske hærens del utgjøre omtrent det som tilhørte linjen. Kommisjonen erkjente behovet for å ruste opp denne kontingenten, blant annet ved å gi den mer øving. Imidlertid ville ikke kommisjonen gå inn for noen videre samordning av unionsforsvaret, og eventuelt å danne en felleshær. Til en slik felleshær kunne hvert unionsrike stilt med nisjekapasiteter ut fra deres spesielle forutsetninger, slik at felleshæren som *helhet* ville fått en balansert struktur mellom alle våpenarter. Dette alternativet ble vurdert, blant annet kunne man tenke seg at Norge kunne stille flere artillerihester, mens de svenske hestene ville være bedre til kavalerihester. Norge burde derfor bidra med forholdsvis mer artilleri, mens Sverige skulle bidra med mer kavaleri. I kommisjonen konkluderte man heller med at begge land hver for seg skulle ha en balansert struktur, om enn med noen tilpasninger til lokale forhold.

---

<sup>228</sup> Kongeriget Norges femtende Storthings Forhandlinger i Aaret 1857, Syvende Del, Dok nr 57. ”Indstilling fra den nedsatte Commission til at udarbeide Forslag angaaende hvert af de forenede Rigers Bidrag til Fællesforsvaret.” 33

<sup>229</sup> Ibid s 33

En sammenslått unionshær bestående av nasjonale nisjekapasiteter ble avslått med at det var vanskelig å beregne og utføre i praksis. Kanskje var det også vanskelighetene med å få igjennom en slik felleshær i Stortinget de hadde for øye. Kommisjonen hadde tydeligvis erfaring med utfordringene knyttet til å få Stortinget med på unionelle samordningstiltak. Her hjalp det ikke med militærfaglige argumenter. Til det var frykten for unionell sammenblanding for stor. Da var det bedre med en forsiktig innføring av disse tiltakene over en del år, slik at folket i Norge kunne venne seg til tanken og bli fortrolig med dem. Det ville dermed bli lettere å få innført tiltakene som lov ”naar de kun stadfæste allerede bestaaende Forhold,” og at folket kunne bli fortrolig med gavnligheten av tiltakene, ”uden at vildledes af nogen ubegrundet Frygt for, at man paadrager sig Pligter og Forbindtligheder, hvis Omfang og mulige Forviklinger man ikke har faaet tilbørlig Tid til at overskue og gjøre sig fortrolig med.”<sup>230</sup> Her vises en vilje til å finne kreative konstitusjonelle løsninger for å få innført et politisk program.

Den norske regjeringen bifalt kommisjonenes innstilling, og de var også enige i kommisjonens forslag til fremgangsmåte for å få innstillingens program gjennomført. De mente at Stortinget ville bevilge penger bare de ble gjort kjent med de praktiske fordelene av kommisjonens innstilling, og dermed ”svare til Broderrigets og Deres Majestæts billige Forventninger, om man end ikke for Tiden med nogen vedtagen Love mellom Rigerne dertil bliver forpligtet.”<sup>231</sup>

Kommisjonsarbeidene i hær- og flåtespørsmålet på 1850 tallet reflekterer en generell enighet mellom den norske regjeringen og de militære offiserene som forfektet en utforming av forsvaret rettet inn mot den svenske doktrinetenkningen. Den siste kommisjonens forslag til fremgangsmåte for å vinne tilslutning i Stortinget for sitt program vitner likevel om et politisk gap mellom denne koalisjonen av regjering og offiserer, og Stortingsflertallet. Dette passer godt inn i mønsteret av denne generasjons ledende embetsmenns selvbilde, i følge Jens Arup Seip. Den opplyste embetselite var mer fortrolig med hva som var folkets vilje, enn det folket selv var. Det var allmennviljen som skulle være førende, men den måtte lutres og modereres av embetsmennene, og dermed virke som en forsoning mellom folket og ledelsen, men når det var en direkte motsetning mellom hva kyndige folk mente var riktig, og hva folkeflertallet

---

<sup>230</sup>Kongeriget Norges femtende Storthings Forhandlinger i Aaret 1857, Syvende Del, Dok nr 57. ”Indstilling fra den nedsatte Commission til at udarbejde Forslag angaaende hvert af de forenede Rigers Bidrag til Fællesforsvaret.”, 28

<sup>231</sup>Ibid, 36

vedtok, måtte det finnes andre løsninger for å finne frem til den egentlige folkeviljen.<sup>232</sup> Regjeringen og disse offiserene var likevel tilbakeholdne med å inngå noe videre unionelt samarbeid som gikk utover defensivt forsvar av den skandinaviske halvøy. Kongens aktivistiske utenrikspolitikk ble altså klart avvist, slik den også ble av den svenske regjering og militære elite, men det var likevel klart at folket måtte ledes for å forstå sitt eget beste i denne saken.

Det var imidlertid en norsk offiser som markerte seg fullt og helt på kongens side. Det var Johan Georg Ræder. Hans artikkel fra 1853 hadde ikke gitt noen åpenbar tilslutning til noen offensiv utenrikspolitikk. Tvert i mot hadde han hevdet at De forende riker aldri kunne gjøre seg håp om å få etablert en militærmakt som kunne gjøre dem i stand til noe slikt.<sup>233</sup> Derimot viser en artikkel i NMT fra 1859 at dette synet hadde forandret seg.<sup>234</sup> I artikkelens innledning slutter han seg til vedlegget med *Oplysninger vedkommende Udkast til de forendede Stridskræfters ordnende*, som var gitt for unionskommisjonen av 1856. Men dermed kunne han ikke bifalle verken marinekommisjonen eller unionskommisjonen av 1856 sine innstillinger. De var alt for opphengte i de snevre rammene et defensivt forsvar gav.

Først er det en del sjømilitære betraktninger Ræder beskriver. Fredsavtalen etter Krimkrigen hadde ført til at Russland hadde blitt utestengt fra Svartehavet, og dermed hadde russerne måttet satse på Østersjøflåten og Ishavet i stedet for Svartehavsflåten. Russlands nederlag i Svartehavet hadde dermed gjort at deres styrke i Østersjøen hadde økt. Samtidig påpekte Ræder at Norges rikdom fantes i, på og i forbindelse med havet, og en angriper ville først forsøke å nå sitt mål på billigste måte, nemlig ved å berøve unionsrikene havet, tilintetgjøre skipsfarten og fiskeriene, blokkere kyster og herje og tilintetgjøre kyststedene.

Preussen, som representant for Tyskland, kom også til syne i denne artikkelen som en del av den sikkerhetspolitiske virkelighet, med fordring på makt på havene som igjen ytterligere fortrenget de skandinaviske marinene. Tysk flåteoppbygging var noe som bekymret Ræder. Tyskland traktet tydeligvis etter å bli en sjømakt, og i tillegg til de allerede etablerte flåtemaktene Russland og Storbritannia, kunne det med Tysklands oppkomst oppstå så mange kombinasjoner at "vi maa sørge for os selv og regne mest paa egen Kraft, hvis vi ville bevare

---

<sup>232</sup> Jens Arup Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1814 – 1860*, (3. utgave, Oslo: Gyldendal Forlag AS, 2002), 108

<sup>233</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 157

<sup>234</sup> Kaptein Georg Ræder, "Bidrag til at fremskynde en tidsmæssig Ordning af Norges Forsvarsværker," *Norsk Militært Tidsskrift* bind 22, 1859

vor Selvstændighed. ”Han så for seg et flåtekappløb med Russland, Tyskland og England om dominansen i Østersjøen, Nordsjøen og Norskehavet. ”om Ønskeligheden, ja Nødvendigheden af at kunne herske paa Havet, der beskylder vore Kyster, kan der saaledes ikke være nogen Tvil, men vel, om vi også ere i stand dertil.”<sup>235</sup> Oppbygging av en havgående marine ville derfor være viktig. Skulle derimot de skandinaviske landene holde mariner av en relevant styrke, ”forekommer [det] mig, at være en tvingende materiell Nødvendighed for de 3 skandinaviske Riger at søge i Forening at opnaa, hva de bestaaende Forholde, hvert for sig, ikke længere ere i stand til.”<sup>236</sup>

De skandinaviske riker burde rent generelt gjøre seg i stand til å føre krigen utenfor egne grenser, mente Ræder, og ikke kun innrette seg defensivt slik at de kun var i stand til å slåss mot fienden på det stedet og det tidspunktet denne valgte, og som nødvendigvis ville bli ugunstig for unionsrikene. Her tar han utgangspunkt premisset om at det var viktigere å holde krigen utenfor rikenes grenser enn å holde rikene utenfor krigen. Midlene for å få til dette var en orlogsflåte og en linjearme, og for å kunne bygge opp dette var det en betingelse at man samarbeide innad i unionen. Han tar her et oppgjør med den gamle svenskeskepsisen og de som dermed så på forsvarspolitikken med utgangspunkt i 17. mai- grunnloven, der Norge er en helt egen og isolert stat, ”thi en Nation som den norske, tællende 1,5 mill mennesker kan alene ikke organisere sig for Offensiven, men kun berede sig paa at modtage sin Fiende under de mest ugunstige Forholde, nemlig paa egen Grund, og paa der at opholde ham, til muligens Allierede bragte Hjælp.” og videre at:

en saadan liden Nation behøver verken søgaaende Skibe eller Linietropper; den maa nøies med at underholde en Milits, fordi den er for svag til at kunne føre noget for Fædrelandet nyttig Forsvar *udenfor* [forfatterens kursivering] sine egne Grændser. Den maa belave sig paa at slaaes hvor Fienden vil, og paa at underholde baade Fiendens og egne Stridskræfter. En Milits, Skjærgaardsbaade og nogle faa for Konvoiering beregnede Søfartøier ere altsaa under saadan Forudsætning Maalet for Udviklingen af Forsvarskræfterne.

Noe annet ville være om man tok utgangspunkt i de eksisterende forhold, nemlig Grunnloven av 4. Novmber 1814 og Rigsakten.

Ved at forene vore Kræfter med Sveriges til fælles Forsvar og underordnede dem een fælles Chef i Hans Majestæts høie Person er allerede kraft og Styrke

---

<sup>235</sup> Kaptein Georg Ræder, ”Bidrag til at fremskynde en tidsmæssig Ordning af Norges Forsvarsvæsen, ” Norsk Militært Tidsskrift bind 22, 1859, 334

<sup>236</sup> Ibid, 336



tilveiebragt i den Grad, at Frihed og Selvstændighed i Ly deraf kunne trives, [...] samt opnaaet at man ikke længer er tvungen til alene at organisere sig for en absolut Defensive, men at man ogsaa med Chance for Held kan tænke paa Offensiven og Kamp paa det aabne Hav, og det med saameget større Berettigelse efter November- Traktatens Afslutning og efterat et Of- og Defensivforbund med Danmark er blevet en Fremtidstanke. Heraf fremstaar igjen Nødvendigheden af at besidde de for at kunne gribe Offensiven nødvendige Midler: en Orlogsflaade og en Liniearmee.<sup>237</sup>

Ræder er derfor kritiske til at marinekommissjonen av 31. August 1855, ikke så det på samme måte. Som vi har sett mente marinekommissjonen at sjøforsvaret burde ha samme hensikt som før, med en skjærgårdsflåte for bruk langs kysten og det svenske kanalnettet, og en havgående styrke for konvoiering og kamp mot kryssere og kapere. De største fartøylene burde da være fregatter av 2. klasse med halv krafts maskiner.

Men efter de bestaaende Forholde, efter at Sverige og Norge allerede er ingået en Of,- og Defensivt-forbund, og med Novembertraktaten, synes Formaalet for en norsk Marine at burde blive et andet og høier, end at konvoiere Kornskuder, - saa godt den formaar, at erstatte Mangelen af faste Batterier paa vore Kyster, eller at ligge inde mellom Skjærene for at bekjæmpe Smaafartøier. Den norske Sømands plads er utvilsomt, der, hvor Brødre og Allierede er Side om Side med dem, paa det aabne Hav at bekjæmpe Fienden; men derfor fordres Søfartøier af Nutidens Størrelse og Kraft, Skibe, der have lige, om ikke større Effekt end de, Fienden møder med.

Dermed burde Norge satse på samme type materiell som Sverige og deres allierte, hvilket betød linjeskip, da Norge ellers ”ved at ikke antage samme Princip, udsætte os for at komme til at intage en aldeles upassende og underordnet Stilling i Forbundsflaaden.”

Det passet seg ikke for en stolt sjøfartsnasjon og bli henvist til konvoitjeneste og underordnede oppdrag, når Sverige og allierte ble overlatt ”Kampens Hæder og Farer paa det aabne Hav.” Men ved å sette opp en havgående marine sammen med Sverige, og kanskje også Danmark, kunne de skandinaviske riker regne med å holde Preussen i sjakk, og med alliert støtte også å utfordre selveste Russland. Men da nyttet det ikke bare å holde seg med noen spinkle fregatter og mindre skip.<sup>238</sup>

---

<sup>237</sup> Ræder, ”Bidrag til at fremskynde en tidsmæssig Ordning af Norges Forsvarsvæsen,” Norsk Militært Tidsskrift bind 22, 1859, 337

<sup>238</sup> Ibid, 339

For landstridskreftene burde det også komme endringer:

Efterhaanden som den lykkelige Tilstand udvikler sig, at Sandsyneligheden bliver stor nok til at man kan begynde med Haab om Held at gaa over til at organisere sig for Forsvaret, ved forebyggende Kamp i Fiendens Land, paa Søen eller der, hvor vi selv vælge Kamppladsen, fyldestgør en Militars ikke længer alene Behovet.<sup>239</sup>

Ræder hadde vært optimistisk med tanke på den nedsatte kommisjonen som skulle utarbeide en mellomrikslov for ordning av forsvarskreftene, men han ble misfornøyd med resultatet. Kommisjonens innstilling hadde tilkjennegitt at ”de forende Riger, om end hvert for sig selvstændigt, af samme Konge regjerede, dog i alle Forholde til fremmede Magter, som angaa Krig og Fred, staa fælles og udgjøre en uadskillelig forened Magt”, var Ræder misfornøyd med fortsettelsen, som hadde kommet til det passive resultat å bli enige om en grunnvoll for bestemmelsen av de respektive kontingenter, og deretter stadfestelsen av prinsippet om at ”Krigstilstand for de forende Riger ikke lettelig kan intræde under anden Skikkelse en som Kamp på Liv og Død, og Selvstændighed eller Undertvingelse, under hvilken alle andre Hensyn maa træde i Bakgrunden”.

Videre var han skuffet over at kommisjonen tillot hver stat å ordne sjøstridskreftene slik at de passet til hvert lands lokale beskaffenhet. Dette var i følge Ræder en annen enn den som var mandatet for kommisjonens utnevning. Der het det nemlig, ”om Svensker og Nordmænd ved innbyrdes kraft og Enighed vise sig dette høie Kald voxne, kunne de med Hæder og Fortrøstning i Nødens Stund gjøre Regning paa at modtage sine Mægtige Bundsforvandtes Hjælp”. Spesielt etter Novembertraktaten. ”Forenet med Vesteuropa ved en saa bindende Traktat, synes derfor Fremtiden at være lysere, end at Krig kun staar for Døren som en Kamp paa Liv og Død om Selvstændighed eller Undertvingelse.”<sup>240</sup> Kommisjonen hadde altså ikke slik som Ræder ønsket, lagt de nødvendige føringene som skulle til for å etablere unionene som en stormakt med mulighet til selvstendig å utforme sine omgivelser.

Selv om det ei lykkes at bring Danmark ind i Forbundet, synes Norges og Sveriges politiske Stilling at være heldig og at have et langt høiere politisk Maal end det at berede sig paa sin sidste Strid; thi som Civilisationens Forpost imod Nord tilhører de den store, frie vesteuropæiske Folkefamilie, deltage som et

---

<sup>239</sup> Ræder, ”Bidrag til at fremskynde en tidsmæssig Ordning af Norges Forsvarsvæsen,” Norsk Militært Tidsskrift bind 22, 1859, 350

<sup>240</sup> Ibid, 354

Medlem af den i Udviklingen af alle Livets aandelige og materielle goder, og staa som dens Avantgarde eller Forpost ligesaa ferdig til at bringe Civilisationens, Frihedens og den sande Christendoms Goder videre mod Øst, som til at vige den der herskende Folkestamme tilbage, om den skulde forsøge sig udenfor sine Enemærker.<sup>241</sup>

Ræder mente at ved å organisere unionens stridskrefter på den rette måten så trengte man ikke lenger å begrense seg til å bruke militærmakt i nødverge, men også ved aktivt bruk av militærmakt fremme sine interesser.

### ***Maktskandinavismen***

Hvilke politisk plattform brukte Ræder som utgangspunkt for denne artikkelen? Han viser her sympati for den liberalistiske idealistiske tankegangen som preget store deler av borgerskapet i Vest- Europa. I Norden fikk denne tankegangen en helt særegen variant med skandinavismen, som var den skandinaviske versjonen av den nasjonale liberalismen. Dette var en bevegelse som hadde vokst fram på 1840 og 1850 tallet, i første rekke blant studenter og medlemmer av den unge eliten. Skandinavismen var en idealistisk bevegelse som vektla fellesskapet mellom de skandinaviske landene, grunnlagt på liberale verdier. I følge Jens Arup Seip kan skandinavismen deles i tre. Den første er den nasjonale skandinavismen, med fokus på blodsband, folkestamme og etniske særtrekk, den neste er kulturskandinavismen, som var noe mindre følelsesladet enn nasjonalskandinavismen, men mer fokusert på sivilisasjonens og kulturens fremskritt, der Norden ville gi mer enn de enkelte landene hver for seg. Til sist beskriver han forsvars, - eller maktskandinavismen som også hadde et realpolitisk innslag.<sup>242</sup> I Danmark var denne en drivkraft helt fra begynnelsen, og rettet seg inn mot trykket fra Tyskland. I Sverige hang den sammen med de gamle storsvenske drømmene om et samlet Norden under svensk hegemoni. Også i Norge fikk denne delen av skandinavismen en viss appell blant landets eliter i forbindelse med Bismarcks tyske politikk i 50 og 60- årene. Bismarcks politikk gav en fornemmelse av at de små staters tid var forbi, og bare en forening av de nordiske riker kunne sikre Nordens overlevelse.<sup>243</sup> Det er ikke utenkelig at en del unge offiserer som en del av denne eliten følte sympati for den saken. Ræder er med sin artikkel i 1859 i alle fall inne på denne tanken.

---

<sup>241</sup> Ræder, ”Bidrag til at fremskynde en tidsmessig Ordning af Norges Forsvarsvæsen,” Norsk Militært Tidsskrift bind 22, 1859, 356

<sup>242</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie, Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 40

<sup>243</sup> *Ibid*, 41.

Jens Petter Nielsen forteller at den norske eliten stort sett var anti- russisk.<sup>244</sup> Russofobien var en importert kulturell impuls inspirert av Storbritannia og Frankrike, og som den norske nasjonalismen var tuftet på. Det gjaldt å ta avstand fra det autokratiske Russland, og alt dets vesen, og markere at Norge tilhørte den vestlige leir i pakt med den liberale opinion ute i Vest- Europa. Med Carl Johans 1812- års politikk ble det vanskelig å tydeliggjøre dette standpunktet, og for de nasjonalliberale ble denne politikken etter hvert en belastning. Enhver ytring i en slik retning var også vanskelig da Carl Johan aktivt hadde motarbeidet de liberale tendensene som den fremvoksende frie pressen, og skandinavistiske strømninger.<sup>245</sup> Tanken om at Russland ønsket en isfri havn i nord kom imidlertid til hjelp som et stabilt trusselbilde, fremsatt og vedlikeholdt av den britiske generalkonsulen i Norge, John Rice Crowe, og ble dermed et realpolitisk ankerfeste for den anti- russiske fraksjonen.<sup>246</sup>

Frykten for Russland og betydningen av gode relasjoner til Storbritannia var et etablert tankesett også hos Meydell og hans generasjon. Men for Ræder var det ikke lenger nok å sikre en forsvarsallianse i tilfelle russisk overfall, men Novembertraktaten skulle tillike gjøre det mulig å delta på lik linje med vestmaktene i offensivt å bekjempe den russiske fare.

Dette var altså en kamp med vesten mot øst, det gode mot det onde. Dermed ser vi også en tydelig overgang mellom det nasjonalt innrettede småstatsperspektivet og til det internasjonalt rettede stormaktsperspektivet. Norge skulle i union med Sverige, og kanskje også Danmark, delta i en vestlig allianse for å demme opp for, og helst også bekjempe de østlige stormakter. Inngangsbilletten for å bli med i denne alliansen var slik Ræder så det, å kunne bidra med relevante, interoperable og innsatsklare kapasiteter i form av en linjehær, og en havgående marine bestående av linjeskip som var like slagkraftige som alliansepartnerens. Dette kunne unionene kun oppnå ved å legge alle nasjonale interesser og lokale sikkerhetsutfordringer til side, og samarbeide om å frembringe disse kapasitetene, men ”Hvis de derimod henfalde til smaalig Tvist, feig

---

<sup>244</sup> Roald Berg (red.) *Selvstendig og beskyttet: Det stormaktsgaranterte Norge fra Krim- krigen til NATO*, Jens Petter Nielsen, ”Novembertraktaten 1855-1907- Norges første stormaktsgaranti”, (Universitetet i Stavanger, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2008), 21

<sup>245</sup> Knut Arstad (red.) *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814- 1905*, Mats Hellstenius, ”Kunglig krigsaktivism och militært motstånd. Militære perspektiver i på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905”, (Oslo: Forsvarsmuseets skriftserie nr. 5, 2007), 59

<sup>246</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie, Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 36.

Frygt og utilgivelig Likegyldighed, skulle de i sin Svaghed forgjeves anraabe fremmed Beskyttelse”.<sup>247</sup>

Med folketallet som beregningsgrunnlag, hadde Ræder regnet ut at Norge kunne være i stand til å stille med tre linjeskip, hvis de rette prioriteringene ble gjort. Dette ville naturlig nok gå på bekostning av Norges evne til å ivareta sine interesser i egne nærområder, men det ville til gjengjeld ikke være relevant og hensiktsmessig prioritering. Isolert sett ville disse skipene naturligvis ikke kunne utrette så mye, da de på tross av sin ildkraft bare kunne være på et sted av gangen, og dermed måtte de operere sammen med de allierte flåtene, og forutsettes å skulle slåss sammen med dem. En slik innretning ville ikke være like egnet hvis målet var å sikre sine egne nærområder, da et slikt mål ville fordret flere fartøyer for mer utbredt tilstedeværelse. Disse måtte da av økonomiske hensyn nødvendigvis bli mindre. En flåte bestående av mindre skjærgårdsfartøyer kunne likevel være en egnet kapasitet i en alliansesammenheng, da skjærgårdsfartøyene kunne tvinge motstanderen ut på åpent hav der de kunne bekjempes av Royal Navy eller andre, men dette ville vært innefor rammen av den realistiske nasjonalstatelige tilnærmingen til en småstat, og det var ikke småstatens nasjonalstatelige perspektiv Ræder hadde.

Slik de norske og svenske krigsmaktene var organisert, utrustet og trent var de med andre ord ikke i stand til å delta i de operasjoner som den vestlige liberale blokken ville føre mot de østlige autokratier, og dette kunne svekke muligheten for unionen til å bli regnet med blant disse, med de konsekvensene det fikk både for å få militær støtte og politisk innflytelse. Ræder innså imidlertid at med en slik målsetning ble det vanskeligere å argumentere ovenfor Stortinget om at man trengte mer penger. Aktiv bruk av militærmakt for å hevde, og kanskje øke unionens makt og prestisje var noe som elitene kunne forholde seg til. De norske bondetingmennene var ikke så opptatt av at Norge og Sverige utgjorde sivilisasjonens forpost mot nord, og utbredelsen av vestlige liberale verdier var heller ikke noe de var veldig opptatt av. Derfor var det et krystallklart krav fra Ræder at det forsvaret han så for seg måtte la seg finansiere innenfor de budsjettene man allerede hadde.

---

<sup>247</sup>, Ræder, ”Bidrag til at fremskynde en tidsmessig Ordning af Norges Forsvarsvæsen.”, Norsk Militært Tidsskrift bind 22, 1859, 327

## *Oppsummering*

Roald Berg omtaler Ræder som den fremste talsmann for den såkalte militærunionelle delen av offiserskorpset som ønsket en tettere tilslutning til unionens forsvarspolitik.<sup>248</sup> Det vil si den delen av offiserskorpset som ville satse på en tilpasning av forsvaret til en ekspedisjonshær som raskt skulle rykke inn i Sverige å støtte opp om den svenske sentralforsvardsdoktrinen. Ræders artikler er også definitivt uttrykk for andre tanker enn det vi finner hos Meydell og hans generasjons vitenskapelige offiserer, som tok til orde for et forsvar forankret i nasjonale scenarier. I artikkelen fra 1853 i forbindelse med vernepliktsdebatten, argumenterte han også for en kvalitativ forbedring av linjehæren slik at den lettere kunne operere utenfor landets grenser. Det kunne tyde på at det var en tilslutning til det svenske scenarioet, han siktet til, ved at linjehæren da ville være bedre egnet til å støtte i den svenske hæren i de svenske kjerneområder.

Imidlertid viser artikkelen fra 1858 at han hadde et videre program. Unionens forsvarskrefter skulle delta i en internasjonal storkoalisjon av liberale stater, mot det bakstreverske Russland. Og her finner hans tanker liten gjenklang hos både regjeringen og de konservative offiserene. Det er også andre tanker enn de svenske offiserene brakte for dagen.<sup>249</sup> Her er det ikke lenger bare snakk om å samordne unionsrikenes forsvarskrefter på en slik måte at de bedre kunne motstå et væpnet overfall, og et innspill i debatten om sentralforsvar eller periferiforsvar. Det kan heller tyde på at Ræders artikkel heller var et uttrykk for oppslutning om den kongelige utenrikspolitikken, og den militære maktskandinavismen. Denne antagelsen forsterkes ved det faktum at Ræder hadde mye omgang med de kongelige i egenskap av adjutant for Oscar I, og det kan tenkes at han i denne stillingen ble preget av den kongelige agendaen.

Til grunn for uenigheten mellom Ræder og de øvrige norske offiserenes forsvarspolitiske standpunkt, og for så vidt også mellom kongen og den svenske militære eliten, vil jeg hevde at det lå en grunnleggende uenighet om hva unionens sikkerhetspolitikk skulle tuftes på. Carl Johans 1812 års politikk tok konsekvensen av at de forende riker var å betrakte som en småstat, uten evne til aktivt å påvirke sine omgivelser. Militærmakten måtte derfor ha en strategisk defensiv innretning som i stedet var tilpasset disse omgivelsene. Den utenrikspolitiske vurderingen for den norsk- svenske unionens del var at Russland hadde interesser av erobring av unionens territorium, som en del av deres langsiktige strategi med

---

<sup>248</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 143

<sup>249</sup> Hellstenius, *Krigen som inte blev av*, 170

landutvidelser helt til Atlanterhavet, og vestmaktene Storbritannia og Frankrikes interesse av å bevare status quo. Dette innebar for det første å holde tilstrekkelige militære styrker for å markere suverenitet og interesser. Satsingen på Vardøhus som grensemarkør mot Russland, og sjømilitære tokt langs Finnmarkskysten på 1820 tallet er et eksempel på det. For det andre ble det argumentert med behovet for å holde seg med et tilstrekkelig invasjonforsvar som i tilstrekkelig grad ville avskrekke en potensiell fiende fra å angripe, men som heller ikke utgjorde en trussel i form av en strategisk offensiv kapasitet og intensjon, enten selvstendig eller sammen med allierte. De fleste av innspillene til forsvarsdebatten i perioden reflekterer dette grunnprinsippet, men det var en uenighet om hvordan en slik invasjonsterskel best burde organiseres.

Det alternative utgangspunktet var en internasjonal tilnærming, der verdsett og ideologi var mer sentrale. Der den nasjonale tilnærmingen så det som sin viktigste oppgave å holde unionen utenfor krigen, hadde den internasjonale tilnærmingen mindre tro på at dette var mulig i en eventuell fremtidig krig, og åpnet derfor opp for å føre forebyggende krig, for på den måten hindre at krigen ble ført på unionens territorium. Denne tilnærmingen var mer i tråd med Oscar Is utenrikspolitiske taktskifte, og Ræders forsvarspolitiske utsyn, slik han beskrev det i artikkelen i 1859. Kongehuset og Ræder hadde et internasjonalt og ekspansjonistisk perspektiv, der det var den vestlige liberale kulturkrets, av og til omtalt som sivilisasjonen, som sto i konflikt med det autokratiske og despotiske Russland. Der den offisielle forsvarspolitikken la opp til en passiv defensiv strategi, der krig ville være et resultat av et russisk angrep, og dermed i hovedsak ville foregå som en forsvarskrig på unionens territorium, hadde Ræder en mer aktivistisk innstilling, der angrepskrig kunne være et legitimt virkemiddel for å fremme liberale verdier.

Det nasjonale perspektivet må imidlertid ikke forveksles med en motstand mot en unionell tilslutning til Sverige, samtidig som et internasjonalt perspektiv ikke nødvendigvis forutsetter en tettere politisk tilknytning mellom Norge og Sverige, selv om det av økonomiske årsaker ville være en fordel med et tett militært samarbeid. Meydell og hans generasjon var inneforstått med at unionen var en fordelaktig militærstrategisk enhet, og bedret begge rikers mulighet for å kunne forsvare seg mot russisk aggresjon. Meydell ønsket å styrke unionene som en kollektiv forsvarsorganisasjon, og kritikken av unionens strategiske innretning var heller ikke en kritikk av unionsforholdet, men snarere en fagmilitær kritikk av et konsept som

han mente var uheldig for både Norge og Sverige, og som av hensyn til begge unionsrikenes sikkerhet var viktig å få endret.

Mats Hellstenius har beskrevet at også den svenske militære eliten var svært kritiske til den aktivistiske internasjonale militærpolitikken, og fremholdt det nasjonale defensive perspektivet fra Carl Johans dager. Det var altså ikke noe i veien for å slutte opp om svenskdikterte operasjonelle doktriner, slik vi må forutsette at de nevnte svenske offiserer gjorde siden det jo var de som hadde utarbeidet dem, og dermed være militærfaglig uenig med Meydell, men likevel legge det unionelle perspektivet til grunn for sitt sikkerhetspolitiske utsyn. Å bruke Meydell og de norske offiserene i hans generasjons kritikk av sentralforsvarsdoktrinen som bakgrunn for benevnelsen *nasjonal militær* i kontrast til begrepet *militærunionell*, blir derfor etter min mening uheldig, da det signaliserer en motstand mot en overordnet unionell forsvarspolitik, noe det ikke er grunnlag for å hevde at det var.

Innenfor det nasjonalstatlige realistiske perspektivet kunne det også vært de som mente at verken det bülowinspirerte periferiforsvaret, eller det jominiinspirerte sentralforsvaret ville vært særlig hensiktsmessig, men at det var viktigst å danne en robust og fleksibel militærorganisasjon som ikke ville vært knyttet opp i noen spesiell doktrine, men som ville vært relevant selv under helt andre typer krigføring enn det man så for seg. I så fall ville det vært mer i tråd med Clausewitz. Ræders artikkel fra 1853 kunne det tyde på at han tar til orde for nettopp det, selv om det er lite trolig at Clausewitz var inspirasjonskilden.<sup>250</sup> Det er imidlertid i artikkelen fra 1859 Ræder viser den internasjonale tilnærmingen til forsvarspolitikken, og som jeg mener utgjør det vesentligste skillet mellom de ulike fraksjonene i det norske offiserskorpset.

---

<sup>250</sup> Clausewitz fikk først popularitet etter Frankrikes nederlag for Prøysen/Tyskland i 1871, og den tyske øverstkommanderende Helmuth von Moltke hadde erklært at det var Clausewitz bok *Vom Kriege* som hadde hatt størst betydning for ham som offiser. Wolke, *Krigets idéer, 1320 – 1920*, 281



## 6 *Avslutning og konklusjon*

---

Denne oppgaven har undersøkt de militærfaglige innspillene i den forsvarspolitiske debatten ved midten av 1800- tallet, og på hvilken måte de kom til uttrykk i praktiske politikk.

En rekke av de militærfaglige innspillene hadde sin opprinnelse i den militærintellektuelle kretsen rundt Chritiania Militaire Samfund. Dette var en gruppe offiserer som arbeidet med militærvitenskapelige spørsmål, ofte i kraft av deres stilling som lærere ved Krigsskolen og den militære høyskole, men også på privat basis som skribenter i aviser og tidsskrifter. De militærvitenskapelige temaene spendte fra teknologi til statsvitenskap, og hadde en internasjonal profil, der militær relevant kunnskap ble betraktet som felleseie innefor den militære profesjon. Deres innspill i debatten var dermed preget av tunge militærvitenskapelige argumenter med røtter i den samtidige internasjonale diskursen. De militærintellektuelle offiserene speilet også de samfunnsmessige politiske ideologiene på en tydeligere måte enn de mer byråkratiske offiserene, og de var ofte typiske representanter for sin generasjons sosiale elite når det kom til ideologisk verdigrunnlag. Den eldste gruppen militærintellektuelle delte den patriotiske liberalismen som preget deres generasjon, mens den etterfølgende generasjonen var i likhet med sine sivile standsfeller mer preget av den klassiske liberalismen.<sup>251</sup>

De militærintellektuelles argumentasjon kom derfor i to utgaver, hovedsakelig inndelt etter hvilken generasjon den offiseren som argumentet kom fra tilhørte. Det trenger likevel ikke være generasjonsskiftet innen norsk politisk ideologi som var mest tungtveiende. Den militærintellektuelle kretsen baserte seg mer på utviklingen av landmakt internasjonalt, enn av forandringer i tidsånden hjemme i Norge, og hadde større preg av å være preget av militær nødvendighet enn av ideologisk overbevisning. De militærfaglige innspill fra den eldste generasjonen hadde internasjonal militærteori med fokus på operasjonelle doktriner som utgangspunkt, og deres teoretiske hjemstavn var opplysningstidens positivistiske paradigme. De var dermed godt fundert i samtidens internasjonale militærvitenskap. Dette førte til en faglig kritikk av den offisielle doktrinen, og innspill rettet inn mot Forsvarets strategi. Dette

---

<sup>251</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie, Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 90

fikk betydning for innspillene ved at deres forslag til doktrine og organisasjon var et periferiforsvar med en desentralisert og stor struktur, som igjen ledet til behovet for en utbredt verneplikt og lik fordeling av byrdene. Dermed ville verken uttak til militærtjeneste gjennom loddtrekning eller stillingsrett lenger bli aktuelt. Men denne argumentasjonen var også preget av tidsånden, og krydret med begreper som var tidstypiske moralbærende verdier, slik som nasjonalfølelse, mandighet, og allmennånd. Både tidsånden og de militærfaglige oppfatningene preget denne gruppens profesjonsidentitet. Deres profesjonsidentitet kan best sammenlignes med Torunn Laugen Haalands *Hjemlandsforsvarer*.<sup>252</sup> Den profesjonsetiske strategien for *Hjemlandsforsvareren* vil være å skape en nasjonal konsensus om forsvarets oppgaver. Denne strategien finner vi også igjen i Meydells og de eldre militærintellektuelles argumentasjon, i deres innspill i vernepliktsdebatten og deres militærstrategiske tilnærming.

Johan Georg Ræder representerer en yngre generasjon militærintellektuelle. Hans generasjon var preget av at de var født inn i et fungerende system.<sup>253</sup> Blant dem finner vi den såkalte ”intelligensen”, som distanserte seg fra den forrige generasjons høystemthet, og vektla betydningen av de empiriske vitenskaper, og viktigheten av at de med kunnskap og fornuft hadde en naturlig lederposisjon i samfunnet. Ræder erkjente ikke betydningen av Forsvarets folkelig forankring, og hadde liten tro på at nasjonale dyder kunne ha en militær verdi. Forsvarsvesenet måtte i stedet ledes av ekspertene. Han lar seg også prege av tidsånden, men i likhet med den tidligere generasjonen var også hans argumenter godt faglig fundert. Utviklingen av landmakt internasjonalt, og de krigene som foregikk i perioden talte for en større profesjonalisering og spesialisering av styrkene. Det som imidlertid preget hans argumentasjon var hans tilknytning til den kongelige utenrikspolitikken, og hans forståelse av at den internasjonale orden sto ovenfor et paradigmeskifte. Ved dette skiftet var ikke lenger nasjonalstatene de viktigste aktørene i utenrikspolitikken, men internasjonale sammenslutninger hadde overtatt som den viktigste aktøren i forhold til krig og fred. Oppgaven til Norges forsvar var derfor ikke lenger bare begrenset til en nasjonal, eller unionell selvforsvarskamp, men som deltager i en større allianse av liberale stater, for å fremme den liberale verdensorden. Hans argumentasjon tok derfor til orde for å satse på et profesjonelt militærvesen, som var klar til innsats utenfor både Norges og Sveriges grenser, og som var interoperabelt med potensielle allierte styrker.

---

<sup>252</sup> Edström, Lunde, Matlary (red.), *Krigerkultur i en fredsnasjon*, Torunn Laugen Haaland, ”Den norske militære profesjonsidentiteten”, 65

<sup>253</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie, Tidsrommet ca. 1850 – 1884*, 99

Som profesjonsetisk strategi erstattet han derfor nasjonalfølelse, allmennånd, og andre patriotiske fyndord med andre moralbærende begreper. For ham måtte den militære profesjon være preget av dyder som korpsånd, faglig kompetanse og lojalitet til overordnede og loven. Hans oppfatning av hvilken profesjonsidentitet som skulle prege de norske militære stemmer dermed best overens med Haalands *krigere*, der den profesjonsetiske strategien er preget av en konservativ avskjerming fra det øvrige sivile samfunn.<sup>254</sup> Den militære profesjon var noe grunnleggende annerledes, og måtte preges av egne verdier, og ikke bare være et samlende uttrykk for et større samfunnsmessig verdisett.

Den siste tilnærmingen var av praktisk art, og ble fremmet av en gruppe offiserer som kjennetegnes av at de satt i sentrale posisjoner i embetsverket. Denne gruppen hadde større politisk innflytelse enn de militærintellektuelle offiserene, og de hadde et bedre kontaktnett blant de ledende embetsmenn. Av den grunn kan det tenkes at de i mindre grad følte behov for å fremme sine synspunkter i NMT eller andre tidsskrifter. De fikk allerede gjennomslag for sine synspunkter. Det er derfor vanskelig å få et klart bilde av hva slags forsvar de egentlig ville ha, og deres argumentasjon forklares derfor best ved å beskrive deres profesjonsidentitet. Denne gruppe offiserer hadde en konservativ og byråkratisk grunnholdning, og bærer preg av en tilpasningsstrategi. En slik strategi tar opp i seg verdier som har en mer sivil profil, og har mindre preg av å begrunnes i militær nødvendighet. Det er de sivile normene som er de bærende.<sup>255</sup> Imidlertid var det verdiene til embetsmannstaten denne tilnærmingen tok sikte på. På 1850- tallet hadde embetsstanden et elitistisk selvbilde, der de så seg selv som de opplyste representantene som måtte lede nasjonen i sitt fremskritt. Dermed ble den viktigste argumentasjonen preget av et ønske om en fornuftig og effektiv implementering av den offisielle politikken, og samtidig å sørge for at embetsmennesenes innflytelse i denne organisasjonen ble bevart. Deres forslag endte derfor opp med å bli en tydeliggjøring av den eksisterende strukturen, og en forsterket evne til å støtte opp om den offisielle doktrinen, men samtidig med at denne organisasjonen ikke gjorde seg avhengig av en mer utbredt folkelig deltakelse og innflytelse.

Roald Berg hevder i bind 2 av *Norsk forsvarshistorie* at den forsvarspolitiske debatten på midten av 1800- tallet ble preget av to offisersfraksjoner, og deres ulike forsvarspolitiske

---

<sup>254</sup> Edström, Lunde, Matlary (red.), *Krigerkultur i en fredsnasjon*, Nils Terje Lunde, ”Profesjonsetiske strategier: Nasjonal konsensus, liberal tilpasning og konservativ avskjerming”, 171.

<sup>255</sup> *Ibid*, 167

utsyn. På den ene siden har han den *nasjonalmilitære* fraksjonen, som tok til orde for et forsvar forankret i særnorske trusselscenarioer, og tilpasset norske forhold, fremfor å være et redskap for svenske interesser.<sup>256</sup> Denne fraksjonen ble i følge Berg ledet av Jacob Gerhard Meydell. På den andre siden har han den *militærunionelle* fraksjonen, representert ved en yngre generasjon offiserer anført av Johan Georg Ræder. Disse ønsket en tettere samordning med den svenske krigsmakten og den svenske militære doktrinen.

Det kan virke som om denne begrepsbruken har sitt utspring i tidligere forskning om embetsmannstaten og dens vektlegging av tidsånden i dens beskrivelse av de politiske aktørene.<sup>257</sup> Den nasjonalmilitære eldre generasjonen hadde sin rot i den patriotiske liberalismen, og den militærunionelle fraksjonen hadde sin bakgrunn i den klassiske liberalismen som kom senere. Den samme inndelingen finner vi igjen i både Benum og Kolsruds tolkning, og dette synet preger i stor grad bildet av offisersstanden på 1850- tallet, slik den blir presentert av disse forfatterne.

Denne tolkningen er etter min mening upresis av flere årsaker. For det første legger den for liten vekt på betydningen av de fagmilitære aspektene av debatten. De såkalte nasjonalmilitære var i følge Berg motstandere av at norske styrker skulle trekkes ut av landet for å inngå som en del av den svenske hovedhæren i området rundt Stockholm. Denne antagelsen blir styrket ved de nasjonalmilitæres vektlegging av landvernet, og deres gjentatte krav om å opprette en egen del av Hæren for forsvaret av norske interesser. Berg begrunner denne holdningen med et ønske om å nasjonalisere forsvaret, og dermed å reversere den innretning Forsvaret hadde fått etter 1816, og som var utformet for å ivareta svenske interesser. Imidlertid tyder Meydells skrifter på at det ikke var den unionelle tilknytningen i seg selv det var noe galt med. Han viser gjentatte ganger til behovet for å styrke den delen av Hæren som skulle komme den svenske til hjelp, og det var heller ikke tvil om at det var i de svenske kjernelandene avgjørelsen ville falle. Imidlertid tilsa hans militærfaglige overbevisning at den svenske doktrinen var uheldig, og det var den han ville endre på. Hans argumentasjon var likevel, og som Berg også har vektlagt, preget av den patriotiske tidsånden, og det kan derfor virke som om Meydell føyer seg inn i rekken av den nasjonalt selvstendighetsbevisste slekten fra 1814.

---

<sup>256</sup> Berg, *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*, 82

<sup>257</sup> Seip, *Utsikt over Norges historie: 1814 – 1860*, 88

Betydningen av den gruppen etablerte offiserer som innehadde sjefsposisjonene i det militære hierarkiet, har heller ikke Berg vektlagt i særlig grad. Jeg mener imidlertid at forsvarspolitikken i stor grad ble styrt av en koalisjon av den sivile og militære embetsmannseliten, og at hele den militærintellektuelle kretsen som både Meydell og Ræder var en del av, utgjorde en opposisjon mot denne etablerte koalisjonen. Nå kan det hevdes at Meydell selv var en del av denne eliten, da han både var general og brigadesjef, men i denne sammenhengen er han i opposisjon til det etablerte. I motsetning til de militærintellektuelle var deres forslag til forsvarsstruktur ikke basert på samtidig militærteori eller internasjonal utvikling av militærvesenet, men heller en økonomisk forsvarlig og praktisk ledelse av en statlig etat. Hæren skulle være så stor som ressursene tillot, men den måtte ikke bli større enn at de avdelingene som ble organisert faktisk ble fylt med innhold av reell stridsverdi. Den delen av befolkningen som ikke hadde en plass i denne strukturen så de heller ikke noe behov for å involvere i *forsvarssaken*. Berg føyer imidlertid denne gruppen inn i den militærunionelle fraksjonen, med Johan Georg Ræder som sin fremste talsmann og ideolog.

Ræder utgjør etter min mening en kategori for seg selv. Han var riktignok en forkjemper for en større spesialisering av de militære enn det Meydell var, og ønsket dermed å fremme tiltak som ville gjøre den norske hæren bedre egnet til å slåss utenfor Norge, slik den svenske doktrinen krevde. Han gjorde seg også til talsmann for en sterkere integrering mellom norske og svenske stridskrefter. Når jeg likevel mener at Roald Berg begår en feil når han beskriver Ræder som de militærunionelle offiserenes fremste ideolog, og dermed forgrunnsfiguren for de offiserer ønsket å samordne det norske og svenske forsvaret, begrunner jeg det med to forhold.

For det første mener jeg det er en tvilsom tolkning at offiserer av general Bloch og Mansbachs støpning skulle ha behov for en løytnant til å tale deres sak. Deres posisjoner i embetsverket gav dem mer enn nok innflytelse til å påvirke forsvarspolitikken, noe som kommer tydelig frem i vernepliktsdebatten. For det andre var Ræders argumenter rettet inn mot at forsvaret skulle være et redskap for en annen utenrikspolitikk enn det som var den offisielle. I likhet med mange fra den unge liberale eliten på hans tid ønsket han en klarere avstandstagning fra Russland, og ville etablere en skandinavisk maktblokk som sammen med det øvrige liberale Vest-Europa kunne fremme liberale verdier og sivilisasjon mot øst. Dette standpunktet var mer i tråd med den kongehuset hadde ønsket å fremme, og som det hadde fått sterk kritikk for av den svenske embetseliten. Det er heller ingenting som tyder på at den norske

embetsmannsseliten var noe mer positiv til slike krigseventyr. Da stattholder Løvenskiold drev sin kampanje for å motvirke den meydellske forsvarsordningen i 1851, blant annet ved å få inn Ræder som motvekt i kommisjonen, var det først og fremst for å bevare Hæren som en spesialistorganisasjon. Hadde han kjent til Ræders program i artikkelen i 1859, er det lite trolig at han ville hjulpet Ræder til en slik karrierefremmende post. Løvenskiold var en skarp kritiker av Oscars utenrikspolitikk, og ønsket heller at Russland skulle gå seirende ut av Krimkrigen.<sup>258</sup>

Den tidligere forskningens inndeling av offiserskorpset i en nasjonalmilitær og en militærunionell falanks, mener jeg derfor er ufullstendig. Norsk forsvarspolitikk var i hele perioden dominert av embetsmannseliten, bestående av både militære og sivile embetsmenn. Disse hadde en konservativ holdning til forsvaret, og så det først og fremst som sin oppgave å implementere den offisielle forsvarspolitikken, som riktignok i stor grad var diktert av Sverige, på den forvaltningsmessig beste måten. I opposisjon til disse kom det til frem to syn, begge med utspring fra det militærintellektuelle miljø.

Det første og mest betydningsfulle synet ble fremmet av blant annet Meydell og Sylow. De la også den unionelle tilknytningen til grunn for sitt forsvarspolitiske grunnsyn, og hadde hele tiden forsvar mot en felles ytre fiende som bakgrunn for sin argumentasjon. De kritiserte imidlertid den offisielle doktrinen, og ønsket heller et desentralisert nasjonalforsvar, basert på en folkeforsvarsideologi. Som en konsekvens av denne alternative doktrinen ønsket de å legge om forsvaret i mer demokratisk retning, og fikk dermed støtte fra Stortinget.

Det andre synet kritiserte den offisielle nøytralitetspolitikken og ville heller ha et ekspedisjonsrettet innsatsforsvar. En følge av det synet var å utvikle forsvaret til et mer elitepreget forsvar av profesjonaliserte soldater. Dette synet hadde sin støtte i kongehuset, men tapte sin legitimitet ettersom den selvstendige kongelige utenrikspolitikken ble brakt i tømme i løpet av 1860-åra.

Ved kampen om parlamentarismen og offensiven mot embetsmannsregimet fra 1872 til 1884, forandret forholdet seg mellom de funksjonelle og de samfunnsmessige imperativene. Forsvarspolitikken ble da en del av Venstres overordnede politiske program. Der var det ikke plass til noen elitehær, men heller et forsvar som forente det nasjonale og folkelige med det

---

<sup>258</sup> Riksarkivet: Løvenskiolds stattholderrapport, 3. mars, 1854

funksjonelle. Og her hadde også den internasjonale utviklingen innen landkrigføring gitt momentum til Venstres forsvarspolitik, ved at de funksjonelle imperativer dro i samme retning. Det militære argument som tok til orde for en mer tallrik hærorganisasjon, og dermed større utskrivning, førte ikke frem ovenfor koalisjonen mellom den konservative offiserseliten og regjeringen på 1850 tallet. Til det manglet dette synspunktet bred internasjonal militærfaglige legitimitet. Dette skulle imidlertid forandre seg i perioden 1866- til 1871, da Preussen med et vernepliktssystem basert på allmenn utskrivning uten stillingsrett seiret over først Østerrike, og deretter den høyest ansette militære stormakt, Frankrike.<sup>259</sup> Og etter den amerikanske borgerkrigen fra 1861 til 1865 måtte vel til og med Ræder revurdere sin oppfatning av hva en militshær kunne få til. Ved ny vernepliktslov i 1874, ble en større andel av de vernepliktige utskrevet, i tråd med det argumentet til de militærintellektuelle på 1850 – tallet. De funksjonelle og samfunnsmessige imperativer viste seg da å være mer sammenfallende, og forutsetningene for en mer helhetlig forsvarspolitik og en styrking av Forsvaret var dermed til stede, noe som gav seg utslag i økte forsvarsbudsjetter.

Forsvarets utforming på 1850 tallet var i stor grad preget av at samfunnsmessige imperativer satte begrensninger for utviklingen. Stattholder Løvenskiold prøvde å forme debatten ved å påvirke vernepliktskommisjonens sammensetning. Han ville unngå et forslag til vernepliktslov som innebar en demokratisering av Forsvaret, og dermed at Forsvaret skulle bli et mindre egnet instrument for å slå ned på de demokratiske tendensene han så i samfunnet. Fredrik Stang ønsket først og fremst å hindre at forsvarsutgiftene økte, og anså dermed en unionell samordning som det mest kosteffektive forsvaret. Samtidig kunne en sterk folkelig forankring av Forsvaret føre til et folkelig krav om økte forsvarsbevilgninger. Stortinget på sin side viste en manglende vilje til å bevilge penger til Forsvaret så lenge det var snakk om fellesunionelle forsvarstiltak. For offiserene var det derimot verken det politiske forholdet til Sverige, eller indrepolitikken som var bærende. Innleggene i debatten fra deres side viser at det først og fremst var militærfaglige argumenter som ble brukt. De var til gjengjeld ganske sprikende, selv om de var omforente om at det var felles unionell krigføring mot andre stater som skulle være dimensjonerende. De la likevel størst vekt på de funksjonelle imperativene, men med sprikende samfunnsmessige imperativer å ta hensyn til i tillegg, ble det ikke noe helhetlig forsvarspolitik. Dette har ikke blitt tilstrekkelig vektlagt i tidligere forskning.

---

<sup>259</sup> Langholm, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*, 92

## ***Kilder og litteratur***

### ***Uttrykte kilder***

Riksarkivets avskriftssamling: Løvenskiolds stattholderrapporter 1845 - 56.

### ***Trykte kilder***

Norsk Militært Tidsskrift, utgitt av Christiania/Oslo militære samfund, 1831 – 1862

Artiklene fra NMT er å finne i Nasjonalbibliotekets brukssamling, og på Forsvarsmuseets bibliotek på Akershus festning.

Foss, Hermann. ”Værnepligten og den væbnede Magt i Norge, sammenlignet med Militairvæsenets nærværende Indretning i Preussen.” NMT, 4. hefte, 1832.

Garben, Generalmajor Baltazar Nicolai. ”Dissenterende Votum i Agershuus-Kommissionen”  
NMT Bind 21. 1858

Meydell, J. G. ”Betænkning over det af en, ved kgl. Resolution af 12te Januar 1841 nedsat Commision, udarbejdet Udkast til Lov om Værnepligten og Udskrivningsvæsenet”.  
NMT 2. række, 3. bind, 1846/1847.

Meydell, Jacob Gerhard, ”De nordlige Norske og Svenske Provindsers, især Trondhjems Stifts, Forsvar”. NMT. 1. bind, 1. og 2. hefte. 1831

Meydell, J. G. ”Om indretningn af Norges Krigsmagt til Lands med sædeles hensyn til det forhold som Unionsrige.” NMT 2. række 4. bind, 1849- 1850.

Ræder, Georg. ”Bidrag til at fremskynde en tidsmæssig Ordning af Norges Forsvarsværker.”  
NMT bind 22, 1859.

Ræder, Georg. ”Notiser angaaende den svenske Land-Krigsmagt.” NMT 10. Bind, 1842-  
1843.

Ræder, Georg. ”Om Norges væbnede Landmagt.” NMT 16.bind (2. Række, 7. Bind), 1853.



Vosgraff, Oberst, "Om Principerne i en vordende Værnepligts- Lov: indsendt til Armeedepartementet som Betænkning til Udkastet til Værnepligtsloven". NMT 2. rekke, 3. bind, 1846/1847.

Ulike samtidige publikasjoner:

Fleicher, Palle Røhmer, Johan Nicolai Müller, Carl Fredrik Borckenstein, Peter Michael Vosgraff, Georg Carl Bonaparte Heyerdahl. "*Underdanigst Betænkning fra den, under 20de November 1836, naadigst anordnede Central- Commission for Norges Befæstningsvæsen, om Hoved- Depot for det søndenfjeldske Norge.*" Christiania, P. T. Mallings Officin, 1840.

Kongeriget Norges trettende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1851, Første Deel

Kongeriget Norges trettende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1851, Fjerde Deel

Kongeriget Norges trettende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1851, Ottende Deel.  
Indstillinger og Beslutninger i Aaret 1851, Anden Deel.

Kongeriget Norges femtende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1857, Syvende Del

Meydell, Jacob Gerhard. *Forsøg til en Lærebygning i Krigskunsten.* Christiania: Wulfbergske Bogtrykkerie, 1825.

Tidemand, Nicolai. *Et Par Ord i Anledning af den nye forventede Conscriptionslov.* Christiania, Trykt hos Jacob Lehman, 1816.

Vogt, Johan Herman. *Johan Herman Vogts Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1847 – 1850.* Christiania: Den norske historiske Forening, 1895

Norsk Universitets og skole- annaller, 1834 – 1846.

### **Litteratur**

Agøy, Nils Ivar. *For konge og fedreland?* Oslo: Den norske historiske forening, 2001.

Andresen, Anton Fredrik, *Nytte, dannelse, vitenskap? Universitetet og økonomifaget i det nye Norge 1811 – 1840.* Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 2004.

- Andresen, Anton Fredrik. *Opplysningsidéer, nyhumanisme og nasjonalisme i Norge i de første årene etter 1814*. Oslo: KULTs skriftserie nr. 26/NASJONAL IDENTITET nr. 3. 1994.
- Arstad, Knut (red.). *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814- 1905*. Terje H. Holm. "Reetableringen av den norske landkrigsmakten etter 1814". Oslo: Forsvarsmuseet, 2007.
- Benum, Edgeir. *Sentraladministrasjonen historie, bind 2: 1844 – 1884*. Oslo: Univeristetsforlaget, 1979
- Berg, Roald. *Norsk forsvarshistorie bind 2: 1814- 1905, Profesjon, union, nasjon*. Bergen: Eide Forlag, 2001.
- Berg, Roald (red.). *Selvstendig og beskyttet: Det stormaktsgaranterte Norge fra Krim- krigen til NATO*. Universitetet i Stavanger: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2008.
- Bjørge, Narve, Øystein Rian, Alf Kaartveit. *Norsk utenrikspolitisk historie, bind 1: Selvstedighet og union, fra middelalderen til 1905*. Oslo: Univeristetsforlaget AS, 1995.
- Bucholz, Arden. *Hans Delbrück & the German military establishment*. Iowa City: The University of Iowa, 1985.
- Bull, Edv. Anders Krogvig, Gerhard Gran. *Norsk biografisk leksikon, bind II*. Oslo: Aschehoug & Co, 1925
- Edström, Håkan, Nils Terje Lunde, Janne Haaland Matlary (red.) *Krigerkultur i en fredsnasjon*. Oslo: Abstrakt Forlag AS, 2009.
- Ersland, Geir Atle /Terje H. Holm, *Norsk forsvarshistorie, bind I: Krigsmakt og kongemakt*, Bergen: Eide Forlag AS, 2000.
- Gat, Azar. *A history of military thought*. New York: Oxford University Press, 2001.
- Henriksen, Kjetil. *Norsk forsvarssamarbeid med Nederland og Sverige*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2010.

- Hellstenius, Mats. *Krigen som inte ble av: Sveriges fredliga offiserskår vid 1800-talets mitt*. Doktoravhandling ved universitet i Lund, 2000.
- Hobson, Rolf og Tom Kristiansen., *Militærmakt, Krig og historie. En innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager*. Institutt for forsvarsstudier Info 6/1995.
- Hobæk, Truls. ”Ekspertisen i Armédepartementet 1846 – 1854: Formalisme, konstitusjonalisme og anti-unionisme”. Hovedoppgave i historie, Universitet i Oslo: våren 1969.
- Hosar, Hans P. *Kunnskap, dannelse og krigens krav: Krigsskolen 1750-2000*. Oslo: Elanders Publishing AS, 2000.
- Hugemark, Bo. (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Stockholm: Militärhistoriska Förlaget, 1986.
- Huntington, Samuel P. *The soldier and the state: The theory and politics of civil- military relations*. New York: Vintage Books, 1964.
- Høiback, Harald. *Kan vi lære av historien?: en studie i militær kompetansefilosofi*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2003.
- Håkenstad, Magnus. *Den norske mobiliseringshæren 1950-1970: Rasjonelt kompromiss eller nasjonal livsløgn?* Oslo, Institutt for forsvarsstudier, 2010.
- Janowitz, Morris. *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. Glencoe, Illinois: Free Press of Glencoe, 1960.
- Kolsrud, Ole. *Maktens korridorer: Regjeringskontorene 1814 – 1940*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Langholm, Sivert. *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848 – 1876*. Oslo: Universitetsforlaget, 1966.
- Maurseth, Per. *Sentraladministrasjonens historie, bind 1: 1814 – 1844*. Oslo: Universitetsforlaget, 1979.
- Munthe, C.O. *Den norske hær indtil 1814*. Kristiania, Grøndahl & Søns bogtrykkeri, 1914.

Palmer, R.R, Joel Colton, Lloyd Kramer. *A history of the modern world: since 1815*. 10. utgave, New York: McGraw- Hill, 2007. Første utgave i 1950

Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1814 – 1860*. 3. utgave, Oslo: Gyldendal Forlag AS, 2002

Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges historie, Tidsrommet ca. 1850 – 1884*. 3. utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2002. 1. utgave 1981.

Strømme, Ottar [Lars Borgersrud]. *I tilfelle opprør*. Oslo: Forlaget Oktober A/S, 1979.

Stubberud, Tore Asmund. *Allemenn verneplikt- konflikt mellom ideal og praksis: Den norske vernepliktsordningen i et idéhistorisk perspektiv*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2005.

Terjesen, Bjørn, Tom Kristiansen, Roald Gjelsten, *Sjøforsvaret i krig og fred: Langs kysten og på havet gjennom 200 år*. Bergen/Oslo: Fagbokforlaget, 2009.

Wolke, Lars Ericson. *Krigets idéer: Svenska tankar om krigföring 1320 – 1920*. Stockholm: Medströms bokförlag, 2007.

### ***Illustrasjoner***

Side 29; Hugemark, Bo. (red.) *Neutralitet og Försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809- 1985*, Stockholm: Militärhistoriska Förlaget, 1986.

Side 47; Oslo Militære samfunns portrettgalleri.

<http://www.oslomilsamfund.no/Galleriet/Velkommen-til-portrettgalleriet.html>, og

Forsvarsmuseets billedgalleri.

Side 48: Egenkomponert. Takk til Maja Håkenstad for god bistand.